

Πανεπιστήμιο Πειραιά
Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων

Executive MBA

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ ΚΑΙ ΦΟΡΟΑΠΟΦΥΓΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΑΝΑΛΥΣΗ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ, ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ, ΠΡΟΒΛΕΨΕΙΣ

Μεταπτυχιακός Φοιτητής: Δραγάτσης Ιωάννης
Επιβλέπων: Καθηγητής Μιχαήλ Σφακιανάκης

Πειραιάς, Σεπτέμβριος 2015

Στον πατέρα μου

Ευχαριστίες

Για την συγγραφή της παρούσας διπλωματικής θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον επιβλέποντα καθηγητή κ. Μιχαήλ Σφακιανάκη για την απρόσκοπτη συνεργασία και τις δημιουργικές παρατηρήσεις του. Παράλληλα, δε θα μπορούσα να παραλείψω να ευχαριστήσω το σύνολο των καθηγητών του μεταπτυχιακού προγράμματος που συνέβαλαν ουσιαστικά στη διεύρυνση των ακαδημαϊκών και ερευνητικών μου οριζόντων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	9
1.1. Φόρος: Έννοια - διακρίσεις, σκοπός, βασικές αρχές των Φορολογικών συστημάτων	9
1.2. Φοροδιαφυγή: Ορισμός και μέθοδοι	16
1.3. Ορολογικές και κατά περιεχόμενο διαφορές της φοροδιαφυγής έναντι της φοροαποφυγής και της παραοικονομίας	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	27
2.1. Η έκταση της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα	27
2.2. Φοροδιαφυγή και ένταση των ελέγχων	31
2.2.1 Άντληση Δεδομένων και Μεθοδολογία.....	33
2.2.2 Παρουσίαση Ευρημάτων	34
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	42
ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ	42
3.1. Έρευνες ως προς τα αίτια της φοροδιαφυγής (γενικά) και στην Ελλάδα ειδικότερα.	42
3.2. Διαφοροποιημένη νομοθετικά και διοικητικά προσέγγιση της φοροδιαφυγής ανάλογα με το χρόνο αναγωγής.	46
3.2.1 Ταχεία περαίωση εκκρεμών υποθέσεων.....	46
3.2.2 Ταυτόχρονη καταγραφή περιουσιακών στοιχείων-επέκταση του περιουσιολογίου	50
3.2.3 Μελλοντική διαχείριση της φοροδιαφυγής. Καθιέρωση σύγχρονων τρόπων πληρωμής	53
3.2.4 Ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των ελεγκτικών μηχανισμών.....	58
3.2.5 Συμπεράσματα- Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα.....	63
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	65
Α. Ελληνική.....	65
Β. Ξενόγλωσση.....	67
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	69
Παράρτημα Α: Υπολογισμοί Έσοδων από την φορολογία ως ποσοστό των συνολικών εσόδων της Κυβέρνησης, λαμβάνοντας ή μη υπόψη τις κοινωνικές εισφορές.....	70

Παράρτημα Β: Παρουσίαση των δεδομένων για τον αριθμό των ελέγχων, των παραβάσεων και των παραβατών για τα έτη 2008 -2012 τα οποία αντλήθηκαν από την Κεντρική Υπηρεσία του ΣΔΟΕ και ενοποιήθηκαν από τον συγγραφέα.....	72
Παράρτημα Γ: Λοιπά περιγραφικά στοιχεία των δεδομένων που αντλήθηκαν από την Κεντρική Υπηρεσία του ΣΔΟΕ.....	74
Παράρτημα Δ: Κυβερνητικές Δαπάνες Χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Ελβετίας, της Νορβηγίας και της Ισλανδίας (ως ποσοστό του ΑΕΠ) για την περίοδο 2006 έως 2012.....	81
Παράρτημα Ε: Συνολικές εισπράξεις από φόρους και κοινωνικές εισφορές (συμπεριλαμβανομένων των τεκμαρτών κοινωνικών εισφορών) μετά την αφαίρεση των ποσών που αποτιμήθηκαν αλλά δεν προβλέπεται να εισπραχθούν (ποσοστό ως προς το ΑΕΠ) για χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την Ελβετία, την Νορβηγία και την Ισλανδία για την περίοδο 2006 έως 2012.	83
Παράρτημα ΣΤ: Η Παραοικονομία στις Χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την Ελβετία και την Νορβηγία για την περίοδο 2008 έως 2010.....	85
Παράρτημα Ζ: Η Παραοικονομία στις Χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την Ελβετία και την Νορβηγία για την περίοδο 2011 έως 2013.....	87
Παράρτημα Η: Τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιορίζουν τη χρήση μετρητών στις συναλλαγές τους.....	89
Παράρτημα Θ: Διαφυγόντα Φορολογικά Έσοδα για την Ελλάδα σε Σχέση με τον Ευρωπαϊκό Μέσο Όρο	90
Παράρτημα Ι: Εξέλιξη συντελεστών ΦΠΑ για την περίοδο 2005 έως 2011.....	91
Παράρτημα Κ: Επίδραση των έμμεσων φόρων στον πληθωρισμό για την περίοδο 2010 έως 2012.	92

Εισαγωγή

Η παρούσα διπλωματική στόχο έχει να παρουσιάσει αφενός τις κύριες μορφές και αιτίες της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα και αφετέρου βασιζόμενη στη στατιστική ανάλυση δεδομένων που αφορούν τον αριθμό και την ένταση των ελέγχων του ΣΔΟΕ για μια σειρά ετών να προτείνει τρόπους για τον αποτελεσματικό περιορισμό της. Άλλωστε, η πρόσφατη δημοσιονομική κρίση χρέους ανέδειξε τη φοροδιαφυγή ως πιθανώς το κυριότερο αίτιο της ραγδαίας επιδείνωσης της δημοσιονομικής κατάστασης της χώρας.

Οι φορολογικοί συντελεστές στην Ελλάδα ουδέποτε υπήρξαν φιλικό προς τον φορολογούμενο. Το ελληνικό φορολογικό σύστημα εμφανίζει μία αντινομία. Αφενός διέπεται από ένα δαιδαλώδες και πολυσχιδές νομοθετικό πλαίσιο, αφετέρου αυτό παραμένει ανεφάρμοστο στην πράξη. Είναι χαρακτηριστικό ότι μόλις την τελευταία 15ετία και, συγκεκριμένα, από την προσχώρηση της Ελλάδος στην ΟΝΕ παρατηρήθηκαν περισσότερες νομοθετικές μεταβολές ως προς τη φορολόγηση εισοδημάτων ή την κατανάλωση ή λοιπά βασικά περιουσιακά στοιχεία. Ενδεικτικά μόνο αναφέρεται ότι ο αρχικός κώδικας φορολογίας εισοδήματος (ΚΦΕ) του ν. 2238/1994, στο πλαίσιο του οποίου εκδόθηκαν αναρίθμητες Υπουργικές Αποφάσεις και Εγκύκλιοι, τροποποιήθηκε ενδιάμεσα, επανειλημμένα και σποραδικά (βλ. κυρίως τις τροποποιήσεις των ν. 2753/1999, 3530/2007, 3888/2010, 3842/2010), για να αντικατασταθεί τελικά, στο σύνολό του, από το ν. 4172/2013. Είχε προηγηθεί το Π.Δ. 129/1989, το οποίο είχε κωδικοποιήσει σε ενιαίο κείμενο, αφενός το ν. 3843/1985 για τη φορολογία Εισοδήματος Νομικών Προσώπων, αφετέρου το ν. 3323/1955 για τον φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων. Οι συχνές νομοθετικές μεταβολές συνοδεύονται από τεχνική, νομική και οικονομική ανασφάλεια, ενώ συχνά εγείρουν ζητήματα αντισυνταγματικότητας (βλ. άρθρο 78 Σ, και στη συνέχεια στο κείμενο). Αντίστοιχη κινητικότητα παρατηρείται και σε δύο ακόμη φόρους, που εισφέρουν σημαντικά στα δημοσιονομικά έσοδα και, συγκεκριμένα, αφενός στον φόρο προστιθέμενης αξίας, αφετέρου στη φορολογία ακινήτων και αυτοκινήτων. Λ.χ. στον ΦΠΑ, ένα κοινοτικό φόρο, μόλις τα τελευταία 5 χρόνια τέθηκαν σε εφαρμογή οι νόμοι 3763/2009, 3899/2010, 3986/2011, 4254/2014. Αντίστοιχα, εκτεταμένες μεταβολές στη φορολογία ακινήτων επέφερε ο νόμος 3842/2010. Για το ίδιο χρονικό διάστημα τα στατιστικά στοιχεία αποδεικνύουν

ότι στα Διοικητικά Δικαστήρια εκκρεμούν 111.151¹ φορολογικές υποθέσεις, οι δε σήμερα οφειλόμενοι ληξιπρόθεσμοι φόροι ανέρχονται σε 77,08 δις ευρώ.²

Αποτρεπτικά δεν φαίνεται να λειτούργησε ούτε η ποινική καταστολή της φοροδιαφυγής, η οποία εκτός των άλλων αποτελεί και μία από τις κλασικές περιπτώσεις για το ξέπλυμα χρήματος (βλ. ιδίως άρθρο 17^A του ν. 2523/1997, όπως η διάταξη αυτή συμπληρώθηκε και τροποποιήθηκε από το άρθρο 46 του ν. 4305/2014, καθώς επίσης και ν.3691/2008, άρθρο 3 περ. ιη, που ρητά περιλαμβάνει τη φοροδιαφυγή στο πεδίο εφαρμογής του, δηλαδή την αντιλαμβάνεται ως νομιμοποίηση παράνομων εσόδων).

Επομένως, το Ελληνικό τοπίο απαρτίζεται από: 1) Ένα εξαιρετικά σύνθετο, ευμετάβλητο, αλλά ανεφάρμοστο φορολογικό δίκαιο. 2) Από τη συσσώρευση ενός τεράστιου αριθμού υποθέσεων στη Διοικητική και Ποινική Δικαιοσύνη. 3) Από την περαιτέρω συσσώρευση και τη διαρκή διόγκωση μη εισπραττόμενων απαιτήσεων.

Για όλους τους παραπάνω λόγους η φοροδιαφυγή έχει αναδειχθεί σε κυρίαρχο πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας και έχει λάβει τεράστιες διαστάσεις, συγκρινόμενη, ιδίως, με το αντίστοιχο φαινόμενο σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες με παρεμφερή χρηματοοικονομικά δεδομένα και νομοθετικές δομές. Η δε αντιμετώπισή της ή έστω ο μετριασμός της καθίσταται όλο και δυσχερέστερος έως ανέφικτος. Εκτός από την άμεση επίδραση της φοροδιαφυγής στα δημοσιονομικά έσοδα δεν είναι ευκαταφρόνητες και οι λοιπές παράπλευρες απώλειες στην υγιή επιχειρηματικότητα και τον ανταγωνισμό, ιδίως τον εσωτερικό. Λόγω της φοροδιαφυγής παραβιάζεται, εξάλλου, και η συνταγματική επιταγή για σύμμετρη επιβάρυνση των φορολογουμένων ανάλογα με τη φοροδοτική τους ικανότητα (βλ. άρθρο 78 Σ 1975/1986 και την αναλυτική εξειδίκευση της συγκεκριμένης συνταγματικής επιταγής από Φορτσάκη/Σαββαΐδου, Φορολογικό Δίκαιο, 4^η έκδοση, παρ. 2, αριθ. 82, σ. 38 επ.), με αποτέλεσμα, όσο δεν αντιμετωπίζεται η φοροδιαφυγή, τόσο να αυξάνεται η επιβάρυνση φορολογουμένων (φυσικών ή νομικών προσώπων), στους οποίους δεν καταλείπεται αντικειμενικά πεδίο φοροδιαφυγής (ιδίως μισθωτοί και μεγάλες επιχειρήσεις, οι οποίες δεν υιοθετούν μεθόδους φοροαποφυγής).

Η παρούσα διπλωματική κατανέμεται σε **τρία κεφάλαια**. Στο **πρώτο**, μετά από σχετικά σύντομη αναφορά στην έννοια και τις διακρίσεις των φόρων, καθώς επίσης και στο δικαιολογικό λόγο της φορολογίας, ερευνώνται οι (συνηθέστερες) εκφάνσεις και μορφές της φοροδιαφυγής και αντιδιαστέλλεται αυτή από άλλα φαινόμενα, όπως αυτό της φοροαποφυγής, ή της

¹ Στοιχεία έως 30/09/2013, τα οποία αντλήθηκαν από τον δικτυακό τόπο www.taxheaven.gr, με ημερομηνία προσπέλασης την 14/06/2015.

² Στοιχεία έως 30/04/2015 και σύμφωνα με τις επίσημες ανακοινώσεις της ΓΓΔΕ.

παραοικονομίας, αν και όλες συνιστούν μορφές παθογένειας. Στο ίδιο κεφάλαιο αναλύονται οι αρχές που διέπουν τα σύγχρονα και αποτελεσματικά φορολογικά συστήματα.

Στο **δεύτερο** κεφάλαιο παρατίθενται τα κρίσιμα στατιστικά στοιχεία και τα σχετικά εμπειρικά ευρήματα.

Τέλος, στο **τρίτο** και τελευταίο κεφάλαιο, μετά την παρουσίαση της επίκαιρης νομοθετικής πραγματικότητας και των μέτρων που έχουν πολύ πρόσφατα ληφθεί για τον εντοπισμό της φορολογητέας ύλης, ιδίως του παρελθόντος, υποδεικνύεται ο πρόσφορος τρόπος αντιμετώπισης του φαινομένου. Βασική εδώ είναι η επισήμανση ως προς την ανάγκη διαφοροποίησης των πρόσφορων μεθόδων, αφενός για το παρελθόν, αφετέρου για το μέλλον. Η αναζήτηση των αιτίων υποδεικνύει και τις δυνατές μορφές επίλυσης του προβλήματος, η οποία προϋποθέτει εκτεταμένες και ριζικές παρεμβάσεις στο νομοθετικό πλαίσιο, στη διάρθρωση του Διοικητικού μηχανισμού και συναφώς στις πρωτοβουλίες της Εκτελεστικής Εξουσίας, αλλά βεβαίως και στον τρόπο επίλυσης των αναφυόμενων φορολογικών διαφορών από τα Διοικητικά κατά κύριο λόγο Δικαστήρια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1.1. Φόρος: Έννοια - διακρίσεις, σκοπός, βασικές αρχές των Φορολογικών συστημάτων

Ο φόρος ανήκει στον πυρήνα των μέτρων της κρατικής επιβολής. Μέσω αυτού το Κράτος επιτυγχάνει τη μεταφορά πόρων από τον ιδιωτικό στο δημόσιο τομέα, επειδή αυτό είναι απολύτως αναγκαίο για να ασκήσει την αποστολή του ως *imperium* και, συγκεκριμένα, να στηρίξει όλες τις θεμελιώδεις κρατικές λειτουργίες (άμυνα, εκπαίδευση, κοινωνική πολιτική-κυρίως υγεία και συντάξεις, υποδομές, επενδύσεις κοκ). Η φορολογία έχει ως ένα σημείο ανταποδοτικό χαρακτήρα, που δεν αφορά συγκεκριμένη κατηγορία φορολογουμένων, αλλά το σύνολο των πολιτών. Αυτό σημαίνει ότι για να καλύψει το κράτος τις ανάγκες του επιβάλλει τόσο στα Φυσικά πρόσωπα (πολίτες) όσο και στα Νομικά πρόσωπα (επιχειρήσεις), μέτρα αναγκαστικού χαρακτήρα που συνεπάγονται οικονομικό βάρος για τους φορείς αυτούς (βλ. Γεωργακόπουλος Θ., Πάσχος Π., 2003, οι οποίοι και σημειώνουν ότι σε όλες τις ανεπτυγμένες οικονομίες το 90% των εσόδων προέρχεται από τη φορολογία). Εκτός από τη φορολογία, ένα μικρότερο μέρος των δαπανών του κράτους καλύπτεται από άλλες πηγές και, ιδίως, από τις δημόσιες επενδύσεις. Τα στοιχεία για τη χώρα μας, όπως αντλήθηκαν από την Παγκόσμια Τράπεζα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και το Οργανισμό Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας, εμφανίζονται στους παρακάτω πίνακες 1 και 2.

Πίνακας 1: Έσοδα από την φορολογία, μη λαμβάνοντας υπόψη τις κοινωνικές εισφορές*

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Φορολογικά Έσοδα(% επί του ΑΕΠ)/Συνολικά έσοδα Κυβέρνησης(% επί του ΑΕΠ)	51.66%	49.88%	49.23%	49.06%	48.78%	48.15%	49.37%

Πίνακας 2: Έσοδα από την φορολογία, λαμβάνοντας υπόψη τις κοινωνικές εισφορές. *

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Φορολογικά Έσοδα(% επί του ΑΕΠ)/Συνολικά έσοδα Κυβέρνησης(% επί του ΑΕΠ)	78.40%	77.15%	76.70%	76.33%	75.81%	74.51%	75.66%

* Οι υπολογισμοί είναι του συγγραφέα και τα αναλυτικά στοιχεία παρατίθενται στο Παράρτημα Α.

Από το άλλο μέρος, η υπερβολική μεταφορά πόρων από τον Ιδιωτικό στον Δημόσιο Τομέα ενδέχεται να αποβεί σε βάρος της Ανάπτυξης και, κατ' επέκταση, δεν αποκλείεται να δημιουργήσει συνθήκες ύφεσης με άμεσο αντίκτυπο στα δημόσια έσοδα. Αυτό ακριβώς το φαινόμενο παρατηρήθηκε στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια της δημοσιονομικής κρίσης.

Ο αντικειμενικός σκοπός της φορολογίας είναι τριπλός και συγκεκριμένα: α) η χρηματοδότηση των κρατικών δαπανών, κατά την άσκηση της δημοσιονομικής και κοινωνικής πολιτικής, β) η ενίσχυση ή σταθεροποίηση της οικονομικής ανάπτυξης, μέσω των κρατικών επενδύσεων, οι οποίες αρχικά χρηματοδοτούνται από τους φόρους, αλλά, εφόσον επιτύχουν και υπάρξει εξορθολογισμένη διαχείρισή τους, αποτελούν κρατική περιουσία, πρόσφορη να παράγει πρωτογενή έσοδα για τον κρατικό προϋπολογισμό και γ) τέλος, αλλά έμμεσα και αντανακλαστικά, η ανακατανομή του πλούτου κάθε κοινωνίας με σκοπό την άμβλυση των κοινωνικών ανισοτήτων, καθώς μέσω των φόρων ενισχύονται, και ορθά, οι κοινωνικά ευπαθείς ομάδες με κοινωνικές παροχές. Στις χώρες της Ευρώπης περισσότερες από τις μισές κρατικές δαπάνες έχουν κοινωνικό χαρακτήρα (παιδεία, υγεία, μεταφορές, συντάξεις, επιδόματα ανεργίας κ.ο.κ.). Ο κοινωνικός ρόλος λοιπόν της φορολογίας στην Ευρώπη φαίνεται διαχρονικά και από τα στατιστικά στοιχεία. Για παράδειγμα το 1998 ο μέσος όρος των κρατικών δαπανών στη Ένωση των 15 κρατών μελών ήταν 48% του ΑΕΠ και τα συνολικά φορολογικά έσοδα περίπου 41,5%. Στα ίδια επίπεδα διατηρήθηκαν τα μεγέθη αυτά για την Ευρωπαϊκή Ένωση και κατά το διάστημα 2006 έως 2012, όπως παρουσιάζεται στα παραρτήματα Α και Β αντίστοιχα. Μέσω της φορολογίας παρέχεται γενικευμένη και όχι ατομική ευημερία στους πολίτες (βλ. ενδεικτικά Φλώρος Α, 2010). Όπως ρητά ορίζει το άρθρο 78 παρ. 1 του Συντάγματος κανένας φόρος δεν «...επιβάλλεται ούτε εισπράττεται χωρίς τυπικό νόμο, που να καθορίζει το υποκείμενο της φορολογίας και το εισόδημα, το είδος της περιουσίας, τις δαπάνες και τις συναλλαγές, ή τις κατηγορίες τους, στις οποίες αναφέρεται ο φόρος». Παράλληλα, άλλες συνταγματικές επιταγές, όπως ο σεβασμός της ιδιοκτησίας (άρθρο 17 Σ), η υποχρέωση του Κράτους να μεριμνά για τη

γενικότερη εθνική ευημερία (βλ. 106 Σ), η προστασία και ο σεβασμός της ανθρώπινης αξίας και της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (βλ. άρθρα 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1 Σ) και η αρχή της αναλογικότητας (βλ. πρόσφατα τη ρητή καθιέρωσή της στο άρθρο 25 του Σ) αποτελούν επίσης αναγκαίες παραμέτρους, οι οποίες πρέπει να συνεκτιμώνται όχι μόνο κατά την επιβολή των φόρων, αλλά και στις κυρώσεις, που συνεπάγεται η φοροδιαφυγή.

Η υποχρέωση καταβολής φόρων εκπληρώνεται πλέον αποκλειστικά και μόνο με χρηματική παροχή, ενώ αποκλείεται η παροχή υπηρεσιών και ειδών, δηλαδή η δόση αντί καταβολής. Ο πρόσφατος πάντως νόμος 4223/2013 (φορολογία ακινήτων, ΕΝΦΙΑ κλπ) προβλέπει ρητά στο άρθρο 10 ότι *«...με πράξη της φορολογικής Διοίκησης επιτρέπεται η εξόφληση του συνόλου ή μέρους οφειλόμενου φόρου από οφειλέτη που βρίσκεται σε αδυναμία να τον καταβάλει με μετρητά, μετά από αίτησή του, με μεταβίβαση σε τρίτον της πλήρους κυριότητας του ακινήτου και ταυτόχρονη εκχώρηση της απαίτησης καταβολής του τιμήματος ή μέρους αυτής στο Ελληνικό Δημόσιο. Με απόφαση του ΓΓΔΕ καθορίζεται η διαδικασία εξόφλησης του φόρου και κάθε άλλη αναγκαία λεπτομέρεια για την εφαρμογή της παρούσας παραγράφου»*. Εξακολουθεί ακόμη να προβλέπεται ως μέσο καταβολής των φόρων η εκχώρηση οφειλόμενων μισθωμάτων (της τρέχουσας διαχειριστικής περιόδου), σε εκπλήρωση της φορολογικής υποχρέωσης του φορολογουμένου έναντι του Δημοσίου (βλ. και άρθρο 39 παρ. 4 του ν. 4172/2013). Η καταβολή φόρων είναι υποχρεωτική και, όπως προαναφέρθηκε, δεν έχει ατομικό ανταποδοτικό χαρακτήρα, αλλά εξασφαλίζει, σε συνάρτηση πάντως με τη φοροδοτική ικανότητα ενός εκάστου φυσικού ή νομικού προσώπου (αρχή αναλογικότητας), τη συμμετοχή του στο σύνολο των Κρατικών Υπηρεσιών και παροχών. Ειδικά μάλιστα για ορισμένες ευπαθείς ομάδες φορολογουμένων, των οποίων η φοροδοτική ικανότητα είναι μικρότερη, οι κοινωνικές παροχές, για ευνόητους λόγους διαφύλαξης της κοινωνικής ευημερίας, είναι αυξημένες.

Κρίσιμη στον καθορισμό και τις επιμέρους διακρίσεις των φόρων αποβαίνει η φορολογική βάση ή άλλως η φορολογητέα ύλη, δηλαδή το αντικείμενο ή η χρηματική ποσότητα, σε ποσοστό επί της οποίας υπολογίζεται ο φόρος (Γεωργακόπουλος, Θ., Πάσχος, Π., 2003). Υπάρχουν διεθνώς διαφορετικά συστήματα καθορισμού της φορολογητέας ύλης. Συχνά, επίσης, διαφέρει η φορολογική βάση ανάμεσα σε φυσικά και νομικά πρόσωπα ή σε ορισμένες συναλλαγές. Για παράδειγμα, υπάρχει το σύστημα καθορισμού των φόρων με κριτήριο τα έσοδα/έξοδα. Το σύστημα αυτό στην Ελλάδα ισχύει για το σύνολο των νομικών προσώπων. Στα φυσικά, αντίθετα, πρόσωπα κυριαρχεί το σύστημα φορολόγησης με βάση το εισόδημα ή τις τεκμαρτές δαπάνες από τη χρήση συγκεκριμένων αγαθών ή υπηρεσιών. Συνήθως ως φορολογική βάση χρησιμοποιούνται

οικονομικά χαρακτηριστικά του φορολογούμενου, όπως το εισόδημα, η περιουσία και η δαπάνη και, ειδικότερα, η καταναλωτική δαπάνη (Γεωργακόπουλος, Θ., Πάσχος, Π., 2003).

Υπάρχουν περισσότερα κριτήρια ταξινόμησης και αντίστοιχα διάκρισης των φόρων. Το πρώτο κριτήριο είναι το αντικείμενο ή άλλως η φορολογική βάση (ή αντικείμενο της φορολογίας). Με βάση το αντικείμενό της η φορολογία διακρίνεται σε φορολογία εισοδήματος, φορολογία επί των δαπανών και φορολογία επί της περιουσίας³.

α. Η φορολογία εισοδήματος, η οποία επαναλαμβάνεται σε ετήσια βάση, αφορά τον ίδιο φορολογούμενο και επιβάλλεται επί της (εκάστοτε) ετήσιας απόκτησης εισοδήματος. Στην Ελλάδα αποτελεί τον κλασικό τρόπο φορολόγησης των φυσικών προσώπων και συμμετέχει κατά το μεγαλύτερο ποσοστό στην απόκτηση των φορολογικών εσόδων. Οι συντελεστές είναι σταθεροί, αλλά υπόκεινται σε ενδιάμεσες μεταβολές, προβλέπονται δε κλιμακωτά, ανεξάρτητα εάν πρόκειται για νομικά ή φυσικά πρόσωπα. Από το 2003 μέχρι σήμερα οι συντελεστές φορολόγησης των φυσικών προσώπων έχουν ενδιάμεσα τροποποιηθεί και πλέον οριστικοποιηθεί ως εξής: Η αρχική με πολλές διαβαθμίσεις κλίμακα, με ανώτατο συντελεστή το 45% για εισοδήματα, που υπερβαίνουν τις 100.000 Ευρώ, διαμορφώνεται πλέον σε τρεις φορολογικούς συντελεστές για τα φυσικά πρόσωπα και συγκεκριμένα σε 22% (με έκπτωση μέχρι 2.100 Ευρώ) για εισοδήματα μέχρι 25.000 Ευρώ, σε 32% για εισοδήματα για το υπερβάλλον, δηλαδή από 25.000 -42.000 Ευρώ (με σταδιακή απομείωση της έκπτωσης φόρου) και σε 42% για εισοδήματα, που υπερβαίνουν το ποσό των 42.000 Ευρώ. Αντίστοιχα για τα νομικά πρόσωπα (προσωπικές εταιρείες) καθιερώθηκαν δύο συντελεστές και συγκεκριμένα 26% για εισοδήματα μέχρι 50.000 Ευρώ και 33% για το υπερβάλλον. Στις Ανώνυμες Εταιρείες ο φόρος από 25%, χωρίς κλίμακα, διαμορφώθηκε σε 40%. Ήδη με το ν. 4334/16.7.2015 «Επείγουσες ρυθμίσεις για τη διαπραγμάτευση και σύναψη συμφωνίας με τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης» επήλθαν και περαιτέρω μεταβολές, ιδίως στον ΦΠΑ και στη φορολογία των επιχειρήσεων. Ειδικότερα, το άρθρο 1 παρ. 1 του ν. 4334/2015 διαμόρφωσε τρεις κλίμακες ΦΠΑ (6%, 13% και 23% για αγαθά και υπηρεσίες), καθόρισε τη φορολογία των επιχειρήσεων σε 29% από 26% για τις πρώτες 50.000 Ευρώ (βλ. άρθρο 1 παρ. 4 του ν. 4334/2015, με τον οποίο τροποποιήθηκε το άρθρο 58 παρ. 1 του ν. 4172/2013), αύξησε το ποσοστό προκαταβολής του φόρου σε 100%, και επανακαθόρισε την κλίμακα της ειδικής εισφοράς αλληλεγγύης.

³ Βλ. και Χρυσάφη Ελένη, (2014), Το ελληνικό φορολογικό σύστημα και η σύγκρισή του με συστήματα άλλων Ευρωπαϊκών χωρών, Δημοσίευτη Διπλωματική Εργασία στα πλαίσια ΜΔΕ Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

Δικτυακός τόπος: <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/16770/3/ChrysaphiEleniMsc2014.pdf> και ημερομηνία προσπέλασης η 10/06/2015.

β. Η φορολογία επί των δαπανών είναι έμμεση και επιβάλλεται κατά τη χρησιμοποίηση του εισοδήματος ή του κεφαλαίου, παρά το γεγονός ότι αυτά έχουν ήδη φορολογηθεί με το σύστημα των άμεσων φόρων. Η συζήτηση μεταξύ άμεσων και έμμεσων φόρων είναι πάντα επίκαιρη. Κατά τη μάλλον κρατούσα άποψη δικαιότερο είναι το σύστημα της άμεσης φορολογίας, διότι αυτό συναρτάται με τη φοροδοτική ικανότητα των φορολογικά υπόχρεων.

γ. Η φορολογία επί της περιουσίας αφορά τα περιουσιακά στοιχεία του φορολογούμενου και επιβάλλεται κατά τη μεταβολή της κυριότητας, λόγω μεταβίβασης, κληρονομιάς κ.λπ. (Φλώρος Α., 2010).

Το δεύτερο κριτήριο, ως προς τη διάκριση των φόρων, συναρτάται με τη διαδικασία καθορισμού και είσπραξης των φόρων. Με βάση το κριτήριο αυτό διακρίνουμε την άμεση και έμμεση φορολογία.

α. Άμεση φορολόγηση, όπως υποδηλώνει ο ίδιος ο όρος είναι η απευθείας καταβολή φόρων από τους πολίτες προς το κράτος, με κρίσιμο σημείο αναφοράς το εισόδημα. Αποτελεί στην Ελλάδα, αλλά και το σύνολο των ανεπτυγμένων οικονομιών, το συνηθέστερο τρόπο φορολόγησης των φυσικών και νομικών προσώπων και θεωρείται δίκαιος, αλλά και κατ'εξοχήν σύμφωνος με το Σύνταγμα, καθώς συναρτάται με την φοροδοτική ικανότητα ενός εκάστου σε δεδομένη χρονική στιγμή και σε συνάρτηση πάντα με το εκάστοτε εισόδημα. Κατά κανόνα προβλέπονται περισσότερα εισοδηματικά κλιμάκια και ποσοστά (βλ. ήδη την προηγούμενη αναφορά στα σήμερα ισχύοντα κατά το ν. 4172/2013 κλιμάκια, όπως αυτά πλέον διαμορφώνονται ειδικά για τις επιχειρήσεις με το ν. 4334/2015, άρθρο 1 παρ. 4 αυτού).

β. Η έμμεση φορολόγηση δεν συνέχεται με το εισόδημα και, κατ'επέκταση, ούτε με τη φοροδοτική ικανότητα. Οι έμμεσοι φόροι βαρύνουν, αδιακρίτως, το σύνολο των φορολογουμένων και συναρτώνται με τη συναλλακτική τους δραστηριότητα. Κατεξοχήν παράδειγμα έμμεσου φόρου αποτελεί ο Φόρος Προστιθέμενης Αξίας (ΦΠΑ), τα τέλη χαρτοσήμου και ο φόρος μεταβίβασης ακινήτων (Φλώρος Α., 2010). Διαχρονικά πάντως το μεγαλύτερο μέρος των φορολογικών εσόδων του δημόσιου καλύπτεται από έμμεσους φόρους. Η πρακτική αυτή βέβαια αναιρεί τον προοδευτικό χαρακτήρα της φορολογικής επιβάρυνσης⁴ και έρχεται εν τέλει σε αντίθεση με την συνταγματική επιταγή της αναλογικής κατανομής των φορολογικών βαρών, αποτελεί όμως ενδεχομένως μια εύκολη λύση για τον φορεισπρακτικό μηχανισμό που για χρόνια αδυνατεί να περιορίσει τη φοροδιαφυγή με δυσμενέστερες επιπτώσεις για τα κρατικά έσοδα (βλ. Πετράκη, 2011, και επίσης

⁴ βλ. και αναλυτικά Αγγελετάκης Τ. (2013), Σχέση φορολογίας και εσόδων διαχρονικά στην Ελλάδα, αδημοσίευτη εργασία.

δικαιοσυγκριτικά J. Slemord/S. Yitzhaki, Paper 7473, ενότητα 1b). Στην κατηγορία των έμμεσων φόρων εμπίπτει επίσης μία σειρά φορολογικών επιβαρύνσεων που αφορά εξατομικευμένα προϊόντα. Η συγκεκριμένη κατηγορία φόρων λειτουργεί συμπληρωματικά με τον ΦΠΑ και κατά κανόνα αποφέρει επιπλέον έσοδα, χωρίς να δημιουργεί συνθήκες πληθωρισμού. Η επιβολή τους είτε έχει σκοπό να αποθαρρύνει την κατανάλωση ορισμένων προϊόντων, όπως λ.χ. να προστατεύσει το περιβάλλον (βλ. λ.χ. προϊόντα πετρελαίου) είτε να εξασφαλίσει το ισοζύγιο εισαγωγών και εξαγωγών κλπ. Παρεμφερείς είναι οι επιβαρύνσεις του φόρου πολυτελείας στην κυριότητα και τη χρήση συγκεκριμένων αγαθών, όπως λ.χ. στην κατοχή επιβατικών αυτοκινήτων ιδιωτικής και μικτής χρήσης με κυβισμό 1.929 κυβικά και πάνω, αεροσκαφών, ελικόπτερω, ανεμόπτερω και δεξαμενών κολύμβησης (βλ. σχετικά άρθρο 1 παρ. 6, περ. γ του ν. 4334/2015).

Ένα περαιτέρω κριτήριο διάκρισης των φόρων αποτελεί η περιοδικότητα στην είσπραξή τους. Αντίθετα με τους τακτικούς φόρους υπάρχουν και οι έκτακτοι, που, όπως υποδηλώνει ο ίδιος ο όρος, έχουν στοχευμένη αποστολή και βραχύβια ισχύ. Αποβλέπουν είτε στην εκκαθάριση φορολογικών υποθέσεων, εκκρεμών επί μακρόν, είτε στην αδυναμία να διεξαχθεί ο φορολογικός έλεγχος εντός του χρόνου της παραγραφής (περαιώσεις, ή ρυθμίσεις), είτε τέλος στην ενίσχυση εσόδων. Οι περαιώσεις αποτελούν μακρά παράδοση στο ελληνικό φορολογικό σύστημα. Ξεκίνησαν μεταπολιτευτικά από το 1981 και έκτοτε επαναλήφθηκαν πολλές φορές (βλ. ενδεικτικά Πολδ 670/1988, ν. 2008/1992, ν. 2198/1994, ν. 3259/2004 και ν. 3888/2010), όπως επίσης και οι έκτακτες εισφορές επί των εισοδημάτων των φυσικών προσώπων και των σχολαζουσών κληρονομιών (ν. 3758/2009 και ν. 3986/2011).

Με σημείο αναφοράς τον τρόπο υπολογισμού του ο φόρος διακρίνεται σε αναλογικό και προοδευτικό (Δράκος Γ., 1998). Στο αναλογικό φορολογικό σύστημα ο φορολογικός συντελεστής παραμένει σταθερός ανεξάρτητα από το ύψος της φορολογητέας ύλης, ενώ στο προοδευτικό αυξάνεται με την αύξηση του εισοδήματος, ώστε τα υψηλότερα εισοδήματα να συνεισφέρουν περισσότερο στα φορολογικά βάρη. Στην Ελλάδα εφαρμόζεται το προοδευτικό σύστημα από το 1955. Όπως ήδη αναφέρθηκε, στο προοδευτικό φορολογικό σύστημα η φορολογητέα ύλη χωρίζεται σε τμήματα που καλούνται κλιμάκια. Το πρώτο κλιμάκιο είναι συνήθως αφορολόγητο και στη συνέχεια καθορίζονται φορολογικοί συντελεστές που βαίνουν προοδευτικά αυξανόμενοι. Σήμερα τα φορολογικά κλιμάκια έχουν σημαντικά περιοριστεί, με αντίστοιχη, ωστόσο, διεύρυνση της φορολογητέας ύλης, αφού ο ανώτατος συντελεστής 42% ισχύει για εισοδήματα μεγαλύτερα των 42.000 Ευρώ (για τα φυσικά πρόσωπα).

Στην ευρεία έννοια των φόρων εμπίπτουν και οι ποινές (διοικητικές/φορολογικές), ακριβέστερα, οι επιπλέον επιβαρύνσεις που συνεχονται με τις παραβάσεις της φορολογικής νομοθεσίας.

Κατά τον σχεδιασμό και την είσπραξη των φόρων θα πρέπει να τηρούνται ορισμένες θεμελιώδεις αρχές, οι περισσότερες από τις οποίες απηχούν είτε βασικές επιλογές του Κράτους Δικαίου είτε στοιχειώδεις οικονομικές αντιλήψεις. Οι σημαντικότερες είναι (βλ πρόσφατα **Φινοκαλιώτη**, Φορολογικό Δίκαιο, 5^η έκδοση 2014, κεφάλαιο V, σ. 169 επ.):

α. Ο κανόνας της καθολικότητας του φόρου, με την έννοια ότι σ' αυτόν υπάγονται όλοι, ανεξαιρέτως, οι πολίτες με μοναδικό (αντικειμενικό) κριτήριο τη φοροδοτική τους ικανότητα.

β. Η αναλογικότητα, δηλαδή η απαλλαγή μικρών εισοδημάτων, αφού το προσδοκώμενο από αυτές όφελος είναι δυσανάλογο σε σχέση με το κόστος βεβαίωσης και είσπραξης, αλλά και το σκοπούμενο αποτέλεσμα.

γ. Ο κανόνας της παραγωγικότητας του φόρου. Ένας φόρος θεωρείται παραγωγικός όταν αποφεύγονται οι υψηλοί συντελεστές, οι οποίοι διευρύνουν την τάση για φοροδιαφυγή και εισπράττεται άμεσα, χωρίς γραφειοκρατικές και διαδικαστικά επίπονες διαδικασίες.

δ. Η ύπαρξη ενός ασφαλούς, εύληπτου και απλού φορολογικού περιβάλλοντος ανάγεται σε βασική προϋπόθεση όχι μόνο για την ομαλή λειτουργία του φορολογικού μηχανισμού, αλλά και για την εν γένει οικονομική δραστηριότητα της χώρας. Η φορολογική σταθερότητα και σαφήνεια αποτρέπει τις αμφισβητήσεις και λειτουργεί ανασταλτικά στη διαφθορά, ενώ ανάγεται σε αναγκαίο όρο για τις ιδιωτικές και δημόσιες επενδύσεις.

ε. Υπολογισμός και είσπραξη του φόρου κατά το χρόνο παραγωγής της πηγής προέλευσής του, ανεξάρτητα εάν πρόκειται για άμεσους ή έμμεσους φόρους.

στ. Κανόνας αποφυγής της υπερφορολόγησης, κλασική μορφή της οποίας αποτελεί η διπλή φορολογία. Το φαινόμενο της διπλής φορολόγησης παρατηρείται σε διασυνοριακές συναλλαγές ή συναλλαγές που αφορούν περισσότερες έννομες τάξεις. (π.χ. χώρα μόνιμης κατοικίας και σε μια άλλη). Κατά κανόνα η αποφυγή της διπλής φορολόγησης αποτρέπεται με την κατάρτιση διμερών ή πολυμερών συμβάσεων. Ειδικότερες εκδηλώσεις μη διπλής φορολόγησης συνιστούν μεταξύ των άλλων:

ι. Η έκπτωση φόρου, δηλαδή το ποσό φόρου που καταβάλλει ένας πολίτης στο εξωτερικό αφαιρείται από τη φορολόγηση που προκύπτει στην Ελλάδα, σύμφωνα με το Ν. 2238/94 και πλέον με το ν. 4172/2013, όπως αυτός τροποποιείται από το ν.4334/2015.

ii. Εξαιρέση ή απαλλαγή, που σημαίνει ότι τα κράτη είτε απαλλάσσουν τους πολίτες των άλλων κρατών από φορολόγηση, είτε φορολογούν μόνο το εισόδημα που αποκτήθηκε εντός της επικράτειάς τους.

iii. Διαίρεση ή κατανομή, που αφορά στην κατάτμηση του εισοδήματος ενός φορολογούμενου σε δύο μέρη, ώστε το ένα να φορολογηθεί από το κράτος στο οποίο κατοικεί και το άλλο από το κράτος στο οποίο αποκτήθηκε το εισόδημα. (Καούνης Μ., 2009).

1.2. Φοροδιαφυγή: Ορισμός και μέθοδοι

Η παράθεση σύγχρονων δεδομένων ιδίως στατιστικών και της περιπτωσιολογίας της φοροδιαφυγής θα ακολουθήσει στο δεύτερο κεφάλαιο. Στο σημείο αυτό θα περιοριστούμε στον γενικά παραδεδομένο ορισμό της, σε όση έκταση αυτό είναι αναγκαίο για την οριοθέτηση από την έννοια της φοροαποφυγής, ενώ ιδιαίτερα σύντομη θα είναι η αναφορά και στο περιεχόμενο της παραοικονομίας. Ως φοροδιαφυγή (tax evasion) ορίζεται η παράνομη και, επομένως, εσκεμμένη απόκρυψη φορολογητέου εισοδήματος ή περιουσιακών στοιχείων, με σκοπό τη μη απόδοση φόρου στις αρμόδιες αρχές (βλ. αντί άλλων Οικονομικό Δελτίο Τεύχος 35, 2011. Τράπεζα της Ελλάδος)⁵. Τον ορισμό και τις βασικές μορφές της φοροδιαφυγής συναντάμε πλέον αναλυτικά στο άρθρο 55 του ν. 4172/2013 (βλ. και στη συνέχεια), και παλαιότερα στα άρθρα 17 και 18 του ν. 2523/1992. Η φοροδιαφυγή αποτελεί πρόβλημα με κοινωνικές προεκτάσεις, διότι νοθεύει την κατανομή και την αναδιανομή των οικονομικών πόρων και μάλιστα βραχυχρόνια και μακροχρόνια, εντείνει τις κοινωνικές ανισότητες και αποδυναμώνει την οικονομική πολιτική. Η φοροδιαφυγή συνεπάγεται, επίσης, και δη, κατά κανόνα, διεύρυνση των φορολογικών βαρών για τους μη φοροδιαφεύγοντες πολίτες, με περαιτέρω (αρνητικές) επιπτώσεις σε άλλες οικονομικές δραστηριότητες, όπως στις επενδύσεις, στην ανάπτυξη, στη δημιουργία θέσεων εργασίας, στην αποταμίευση. Η πρωταρχική, ωστόσο, επίπτωσή της, είναι το πλήγμα στα δημόσια έσοδα, ιδίως στα προϋπολογισθέντα. Αναλυτικότερα, οι άμεσες ενέργειες ή παρενέργειες της φοροδιαφυγής είναι οι ακόλουθες:

α. Προκαλεί ανισότητες. Η φοροδιαφυγή είναι εφικτή και διαπράττεται από ορισμένες κοινωνικές ομάδες και, κυρίως, από τα πλουσιότερα κοινωνικά στρώματα (Matsaganis Μ., Flevotomou Μ., 2010). Αυτό σημαίνει ότι οι συνεπείς και οι φτωχότεροι φορολογούμενοι βαρύνονται με υψηλότερα φορολογικά βάρη, λόγω της υστέρησης φορολογικών εσόδων που προκαλείται από τη φοροδιαφυγή των οικονομικά πιο εύρωστων. Συνεπώς η φορολογία όχι

⁵ Για τις ποινικές κυρώσεις βλ <http://www.taxheaven.gr/news/news/view/id/18489>

μόνο δεν επιτυγχάνει το στόχο της, δηλαδή την αναδιανομή του εισοδήματος, αλλά, αντίθετα, ωθεί στην επιβολή μεγαλύτερων φορολογικών βαρών σε όσους ήδη πληρώνουν φόρους. Με αυτόν τον τρόπο η φορολογία καθίσταται άδικη και αναποτελεσματική και καταλήγει να αντιμετωπίζει άνισα τους πολίτες και να υπονομεύει την κοινωνική συνοχή.

β. Καταστρατηγεί τον ανταγωνισμό. Η φοροδιαφυγή χρησιμοποιείται από εταιρείες που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες, προκειμένου να βελτιώσουν την κερδοφορία τους ή ακόμα και από υγιείς εταιρείες με σκοπό να ενισχύσουν την ανταγωνιστική τους θέση. Σε κάθε περίπτωση, η φοροδιαφυγή προσφέρει ένα εύκολο τρόπο ανταγωνισμού και κερδοφορίας για τις επιχειρήσεις, κυρίως τις μικρομεσαίες, με αποτέλεσμα τη νόθευση του υγιούς ανταγωνισμού (Κορομηλάς Γ., 2009). Σχετικά με το θέμα αυτό διενεργήθηκε έρευνα από την Εθνική Συνομοσπονδία Ελληνικού Εμπορίου που δημοσιεύτηκε στην ιστοσελίδα capital.gr στις 22 Φεβρουαρίου 2013. Σύμφωνα με την έρευνα έξι στους δέκα πολίτες (58,4%) πιστεύουν ότι η φοροδιαφυγή στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις είναι μικρότερη από ό,τι στις μεγάλες εταιρείες, ενώ το 70% των ερωτώμενων αποδίδουν τη φοροδιαφυγή των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στην προσπάθεια επιβίωσης και όχι επίτευξης υψηλότερων κερδών. Αυτό είναι ακριβές, διότι το ποσοστό της φορολογικής επιβάρυνσης σε κάθε κλάδο δραστηριότητας θα πρέπει να καθορίζεται πάντα σε συνάρτηση με το συνολικό κόστος παραγωγικής δραστηριότητας. Λ.χ. θα πρέπει να συνεκτιμώνται και οι καταβαλλόμενες από την επιχείρηση πάσης φύσεως ασφαλιστικές επιβαρύνσεις.

γ. Επιπρόσθετα, δεδομένου ότι οι εταιρείες εξασφαλίζουν ανταγωνιστικότητα μέσω της φοροδιαφυγής, αποφεύγουν την ανάληψη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών και τη χρηματοδότηση επιχειρηματικών σχεδίων, τα οποία θα απέβαιναν προς όφελος τόσο της επιχείρησης και των εργαζομένων της, όσο και του κοινωνικού συνόλου. Η τάση για φοροδιαφυγή, άλλωστε, δεν ευνοεί την επένδυση σε προηγμένη τεχνολογία και σε αναπτυξιακές δραστηριότητες. Η επένδυση σε υψηλή τεχνολογία απαιτεί μεγάλα χρηματικά κεφάλαια και, συνεπώς, σύναψη τραπεζικών δανείων, γεγονός που καθιστά τα χρηματοοικονομικά μεγέθη των εταιρειών διαθέσιμα σε διασταυρωτικούς ελέγχους των αρμόδιων υπηρεσιών. Αντίθετα, οι χαμηλής τεχνολογικής και αναπτυξιακής σημασίας δραστηριότητες απαιτούν υποδεέστερης κλίμακας επενδύσεις και μικρό αριθμό προσωπικού (αυτοαπασχολούμενοι και πολύ μικρές επιχειρήσεις), παράγοντες που καθιστούν τη φοροδιαφυγή πιο δύσκολο να εντοπιστεί.

δ. Διαστρέβλωση Οικονομικών Στατιστικών Στοιχείων. Εξαιτίας των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας παράγονται εισοδήματα που δεν προσμετρώνται στο

ΑΕΠ με αποτέλεσμα να παραποιείται η εικόνα της οικονομίας κάθε χώρας. Μελέτη του Feige (1981) έδειξε ότι τα λανθασμένα στατιστικά των χωρών μετά το 1970 αποδίδονται στην παραοικονομία. Αυτό αναπόφευκτα μεταφράζεται σε αποπροσανατολισμό των προσπαθειών οικονομικού σχεδιασμού και προγραμματισμού, καθώς και στη λήψη αναποτελεσματικών αποφάσεων φορολογικής και γενικότερα οικονομικής πολιτικής. Συχνά η φοροδιαφυγή διασταυρώνεται με την παραοικονομία και παράγεται από αυτήν ή τη συντηρεί. Λ.χ. η παραοικονομία και η φοροδιαφυγή συντηρούν την αδήλωτη εργασία, καθώς άτομα πράγματι απασχολούμενα θεωρούνται άνεργοι και με την ιδιότητά τους αυτή επιδοτούνται. Συνεπώς, στρεβλώνονται τα μεγέθη της ανεργίας και εφαρμόζονται πολιτικές απασχολησιμότητας, που τελικά δεν ανταποκρίνονται στο πραγματικό κοινωνικοοικονομικό προφίλ κάθε χώρας.

ε. Χρηματοδότηση μη παραγωγικών δραστηριοτήτων. Η πάταξη της φοροδιαφυγής συνεπάγεται υψηλά διοικητικά έξοδα για την ανάπτυξη και συντήρηση ενός αποτελεσματικού ελεγκτικού μηχανισμού. Ο μηχανισμός αυτός συνίσταται στην πρόσληψη και εκπαίδευση κατάλληλου προσωπικού, στη θέσπιση νόμων και κανονισμών και αξιολόγηση της απόδοσης τους, καθώς και στη χρήση ηλεκτρονικών μέσων και άλλου συναφή εξοπλισμού. Όλες αυτές οι υποδομές προορίζονται για μη παραγωγικό αποτέλεσμα.

Ο πρόσφατος νόμος 4174/2013, στο άρθρο 55 αυτού, συστηματοποιεί επί λέξει ως εξής τις περιπτώσεις που συνιστούν φοροδιαφυγή και αυτές είναι οι ακόλουθες:

“α) η απόκρυψη καθαρών εισοδημάτων από οποιαδήποτε πηγή με μη υποβολή δήλωσης ή με υποβολή ανακριβούς δήλωσης και με σκοπό τη μη πληρωμή φόρου εισοδήματος. Ως απόκρυψη καθαρών εισοδημάτων νοείται και η περίπτωση κατά την οποία καταχωρούνται στα βιβλία πλασματικές ή εικονικές ολικές ή μερικά δαπάνες ή γίνεται επίκληση στη φορολογική δήλωση τέτοιων δαπανών, ώστε να μην εμφανίζονται καθαρά εισοδήματα ή να εμφανίζονται αυτά μειωμένα,

β) η μη απόδοση, ανακριβής απόδοση, συμψηφισμός, έκπτωση ή διακράτηση φόρου προστιθέμενης αξίας και παρακρατούμενων και επιρριπτόμενων φόρων, τελών ή εισφορών, καθώς και η μη υποβολή δήλωσης ή η υποβολή ανακριβούς δήλωσης με σκοπό τη μη πληρωμή των παραπάνω φόρων τελών ή εισφορών, εφόσον προβλέπεται από τις διατάξεις της φορολογικής νομοθεσίας που αφορά φόρους που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Κώδικα,

γ) η είσπραξη επιστροφής των παραπάνω φόρων από τη Φορολογική Διοίκηση μετά από παραπλάνηση της Φορολογικής Διοίκησης με την παράσταση ψευδών γεγονότων ως αληθινών ή με αθέμιτη παρασιώπηση ή απόκρυψη αληθινών γεγονότων,

δ) η έκδοση πλαστών φορολογικών στοιχείων, καθώς και η νόθευση φορολογικών στοιχείων. Θεωρείται ως πλαστό και το φορολογικό στοιχείο που έχει διατηρηθεί ή σφραγιστεί με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς να έχει καταχωριστεί στα οικεία βιβλία της αρμόδιας φορολογικής αρχής σχετική πράξη θεώρησής του και εφόσον η μη καταχώριση τελεί σε γνώση του υπόχρεου για τη θεώρηση του φορολογικού στοιχείου. Θεωρείται ως πλαστό και το φορολογικό στοιχείο και όταν οι αξίες που αναγράφονται στο πρωτότυπο και στο αντίτυπο αυτού, το οποίο χρησιμοποιείται για φορολογικούς σκοπούς είναι διαφορετικές,

ε) η έκδοση εικονικών φορολογικών στοιχείων και η αποδοχή αυτών. Εικονικό είναι το στοιχείο που εκδίδεται για συναλλαγή ανύπαρκτη στο σύνολό της ή για μέρος αυτής ή για συναλλαγή που πραγματοποιήθηκε από πρόσωπα διαφορετικά από αυτά που αναγράφονται στο στοιχείο ή το ένα από αυτά είναι άγνωστο φορολογικώς πρόσωπο, με την έννοια ότι δεν έχει δηλώσει την έναρξη του επιτηδεύματός του ούτε έχει θεωρήσει στοιχεία στην κατά τόπο αρμόδια, σύμφωνα με την αναγραφόμενη στο στοιχείο διεύθυνση, φορολογική αρχή. Εικονικό είναι επίσης το στοιχείο που φέρεται ότι εκδόθηκε ή έχει ληφθεί από εικονική εταιρία, κοινοπραξία, κοινωνία ή άλλη οποιασδήποτε μορφής επιχείρηση ή από φυσικό πρόσωπο για το οποίο αποδεικνύεται, ότι είναι παντελώς αμέτοχο με τη συγκεκριμένη συναλλαγή, οπότε στην τελευταία αυτή περίπτωση η σχετική διοικητική κύρωση επιβάλλεται, καθώς και η ποινική δίωξη ασκείται κατά του πραγματικού υπευθύνου που υποκρύπτεται. Τα φορολογικά στοιχεία στα οποία αναγράφεται αξία συναλλαγής κατώτερη της πραγματικής θεωρούνται πάντοτε για τους σκοπούς του παρόντος νόμου ως ανακριβή, ενώ τα φορολογικά στοιχεία στα οποία αναγράφεται αξία μεγαλύτερη της πραγματικής θεωρούνται ως εικονικά κατά το μέρος της μεγαλύτερης αυτής αξίας.

Σε ό,τι αφορά την τυπολογία και περιπτώσιολογία η φοροδιαφυγή αφορά αδιακρίτως, άμεσους και έμμεσους φόρους. Κυρίως, όμως, σχετίζεται με τους άμεσους φόρους και, συγκεκριμένα, με τον φόρο εισοδήματος αλλά και την παρακράτηση ή μη απόδοση ΦΠΑ. Σύμφωνα με τον Στεργίου (2011)⁶, οι πιο συνηθισμένες περιπτώσεις φοροδιαφυγής από τις εμπορικές επιχειρήσεις περιλαμβάνουν όλες τις παραπάνω μεθόδους που αποτυπώνονται ήδη στο ν. 4174/2013 και επιπλέον:

⁶ <http://news.kathimerini.gr/4Dcgi/4Dcgi/ w articles civ 11 08/05/2011 441401> και προσπέλαση στις 12/06/2015.

Ίδρυση εταιρειών «offshore», με σκοπό την απόκρυψη εσόδων και κερδών από παράνομες δραστηριότητες και, κατ' επέκταση, την όσο το δυνατό μικρότερη φορολογική επιβάρυνση, καθώς οι συγκεκριμένες εταιρείες φέρεται να έχουν καταστατική έδρα σε φορολογικούς παραδείσους, με ιδιαίτερα χαμηλά ποσοστά φορολόγησης, ενώ στην πραγματικότητα έχουν πραγματική έδρα και κέντρο δραστηριοτήτων στην ημεδαπή. Με τον τρόπο αυτό η φορολογητέα ύλη αποκτάται εδώ, με εθνικούς πόρους και μέσα, αλλά υπόκειται σε ευνοϊκό φορολογικό καθεστώς (εξαιρούνται βέβαια οι νομοθετημένες περιπτώσεις ευνοϊκής φορολογικής μεταχείρισης, που ισχύουν για σημαντικούς και προσοδοφόρους κλάδους της Οικονομίας και συνέχονται με την ανάπτυξη και τη δημιουργία απασχόλησης, όπως λ.χ. για τη ναυτιλία, βλ. ιδίως Β.Δ. 2687/1953 «περί επενδύσεων και προστασίας κεφαλαίων εξωτερικού», και ν. 27/1975, για τη φορολογία πλοίων, όπως τροποποιήθηκε από το Δ κεφάλαιο του ν. 4110/2013).

Σε ισοδύναμο αποτέλεσμα φοροδιαφυγής οδηγούν και άλλες τεχνικές, που αναπτύσσουν κυρίως οι επιχειρήσεις, όπως:

α. Πάγια Στοιχεία. Σκοπός είναι να ελέγχεται η περίπτωση πώλησης ή αγοράς τους χωρίς τα προβλεπόμενα δικαιολογητικά. Δεν είναι σπάνιο φαινόμενο να εκδίδονται εικονικά τιμολόγια πώλησης και αγοράς παγίων ή να αυξάνεται τεχνητά η αξία τους για να προκύψουν έμμεσα οφέλη από τις αυξημένες αποσβέσεις.

β. Αποθέματα. Πολύ σημαντικός είναι ο έλεγχος των χρεοπιστώσεων των λογαριασμών εμπορευμάτων και πρώτων υλών. Όμως δεν είναι πολλές οι εταιρείες που τηρούν βιβλίο αποθήκης, ώστε να είναι δυνατός ο έλεγχος αυτών των στοιχείων. Ακόμα, όμως, και όταν τηρείται τέτοιο βιβλίο, είναι δυνατή η μη αποτύπωση των ορθών ποσοτήτων και στη συνέχεια η αλλοίωση και των στοιχείων πωλήσεων προκειμένου να ολοκληρωθεί η πράξη της φοροδιαφυγής. Στην περίπτωση που οι πρώτες ύλες μεταποιούνται για να παραχθεί το τελικό προϊόν είναι πιο εύκολη η παραποίηση στοιχείων, ιδιαίτερα όταν μετά την παραγωγική διαδικασία το βάρος των τελικών προϊόντων είναι μεγαλύτερο από αυτό των πρώτων υλών. Η αποτροπή της φοροδιαφυγής σε αυτές τις περιπτώσεις απαιτεί, από πλευράς των ελεγκτικών οργάνων, γνώση των τεχνικών λεπτομερειών επί της παραγωγικής διαδικασίας και εφαρμογή πιο εξελιγμένων ελεγκτικών μεθόδων.

γ. Ταμειακά Διαθέσιμα. Πολύ σημαντικός είναι ο έλεγχος του υπολοίπου ταμείου διότι κάποιες κινήσεις του υποδηλώνουν προσπάθεια κάλυψης διαχειριστικών ατασθαλιών. Συγκεκριμένα, πρέπει να ελέγχονται συναλλαγματικές ή γραμμάτια εισπρακτέα από τρίτους, καταβολή προκαταβολών σε προμηθευτές και χρηματικών ποσών σε διαφημιστικές εκστρατείες. Επίσης, αντικείμενο ελέγχου πρέπει να αποτελούν και οι δαπάνες για αγορά ή

επισκευή παγίων, καθώς και η χρηματοδότηση ταξιδιών που δεν σχετίζονται με τους σκοπούς της εταιρείας, αλλά αφορούν προσωπικά τους ιδιοκτήτες της.

Λοιπές συνήθεις περιπτώσεις φοροδιαφυγής παρατηρούνται επίσης στις παρακάτω κατηγορίες:

α. Μισθωτοί: Απόκρυψη εσόδων από δευτερεύουσες δραστηριότητες είτε λόγω απαγόρευσης τέτοιας δραστηριότητας από την υπηρεσία τους (π.χ. καθηγητές μέσης εκπαίδευσης, ιατρικό προσωπικό του ΕΣΥ) είτε λόγω δυσκολίας εντοπισμού της δραστηριότητας αυτής (π.χ. ιδιαίτερα μαθήματα καθηγητών φροντιστηρίων). Πολλές φορές επίσης σημειώνεται απόκρυψη εσόδων από την κύρια δραστηριότητα όταν οι αμοιβές έχουν τη μορφή μπόνους.

β. Ελεύθεροι επαγγελματίες – Παροχή Υπηρεσιών: Μη έκδοση τιμολογίου ή έκδοση τιμολογίου με μικρότερο ποσό της πραγματικής αμοιβής ή έκδοση τιμολογίου από τρίτα πρόσωπα. Στην περίπτωση της μη έκδοσης, ιδίως σε αποδείξεις λιανικής ο τελικός καταναλωτής καταβάλλει κανονικά τον ΦΠΑ καθώς η τελική τιμή τον περιλαμβάνει αλλά ο φόρος δεν αποδίδεται ποτέ στο Δημόσιο. Επίσης, το τελευταίο χρονικό διάστημα παρατηρείται η χρήση μη δηλωμένων ταμειακών μηχανών με συνέπεια ενώ το παραστατικό εκδίδεται κανονικά, ουδέποτε να περιλαμβάνονται τα παραστατικά αυτά στοιχεία στις δηλώσεις εισοδήματος και ΦΠΑ.

γ. Εισοδήματα από ενοίκια: Οι αντισυμβαλλόμενοι (ιδιοκτήτης – ενοικιαστής) συμφωνούν είτε στην μη κατάθεση του μισθωτηρίου συμβολαίου ώστε το ακίνητο να φαίνεται «κενό» και να αποφεύγεται έτσι ακόμη και η τεκμαρτή του φορολόγηση είτε συμφωνούν στη αναγραφή τιμήματος χαμηλότερου του πραγματικού.

δ. Κατασκευαστικές εταιρείες: Επιχειρήσεις ανέγερσης και πώλησης διαμερισμάτων εμφανίζουν μόνο την αντικειμενική αξία του ακινήτου αντί της πραγματικής τιμής μεταβίβασης, με διπλές, από την άποψη της φοροδιαφυγής, συνέπειες. Αφενός οι οικοδομικές επιχειρήσεις εμφανίζουν προς φορολόγηση χαμηλότερα κέρδη, αφετέρου οι αγοραστές καταβάλλουν μικρότερο φόρο μεταβίβασης ακινήτου (ΦΜΑ) και εμφανίζουν μικρότερο ύψος κεφαλαίου προς ανάληψη. Φοροδιαφυγή παρατηρείται, επίσης, για το σύνολο των απασχολούμενων στις οικοδομικές εργασίες (μηχανικοί, εργαζόμενοι κοκ). Γενικότερα η φοροδιαφυγή σε ένα μέρος της απασχόλησης συνεπάγεται αντίστοιχες συνέπειες για το σύνολο των εμπλεκόμενων σε συγκεκριμένη δραστηριότητα (όπως λ.χ. στις μεταβιβάσεις ακινήτων, αντανakλαστικές και μη ηθελημένες συνέπειες φοροδιαφυγής

παρατηρούνται και ως προς τους δικηγόρους, συμβολαιογράφους, υποθηκοφύλακες, κτηματολογικά γραφεία κ.κ.α).

ε. Τουριστικές επιχειρήσεις: Έχουν παρατηρηθεί δύο μέθοδοι φοροδιαφυγής. Η πρώτη συνίσταται στην κατάρτιση διπλών συμβολαίων μεταξύ ταξιδιωτικών οργανισμών της αλλοδαπής και ημεδαπών ξενοδοχειακών μονάδων με αποτέλεσμα μέρος του τιμήματος του πραγματικού συμβολαίου να κατατίθεται σε τραπεζικούς λογαριασμούς στο εξωτερικό. Ο δεύτερος τρόπος έγκειται στην παρουσίαση διάφορων παρεχόμενων υπηρεσιών (π.χ. υπηρεσίες περιποίησης ή οργάνωσης αθλητικών δραστηριοτήτων) οι οποίες και αμείβονται ξεχωριστά από τους πελάτες ως μέρος του προπληρωμένου «τουριστικού πακέτου» με αποτέλεσμα τη συνολική απόκρυψη των επιπλέον αυτών εσόδων.

στ. Πολυεθνικές επιχειρήσεις: Παρατηρείται φοροδιαφυγή μέσω της πρακτικής των υπερτιμολογήσεων - υποτιμολογήσεων (transfer pricing), και της μεσολάβησης στη συναλλαγή ενός ενδιαμέσου νομικού ή και φυσικού προσώπου. Με τον τρόπο αυτό αποκρύπτεται το πραγματικό (χαμηλότερο) κόστος κτήσεως των αγαθών και των υπηρεσιών και ένα σημαντικό μέρος της φορολογητέας ύλης εμφανίζεται ως εισόδημα του ενδιάμεσου νομικού προσώπου. Με την ίδια μέθοδο δημιουργούνται επίσης μη ακριβείς δαπάνες.

ζ. Ανύπαρκτες κατ'ουσία επιχειρήσεις οι οποίες βασική δραστηριότητά τους έχουν την έκδοση εικονικών τιμολογίων. Η λήψη εικονικών τιμολογίων σκοπό έχει αφενός να διογκώσει τις δαπάνες μειώνοντας τα κέρδη και συνεπώς το φόρο επί αυτών και αφετέρου επιτρέπει στην επιχείρηση να μην αποδώσει το ΦΠΑ που έχει εισπράξει λόγω συμψηφισμού με το ΦΠΑ που περιλαμβάνεται στο εικονικό τιμολόγιο που έλαβε⁷.

η. Απάτες τύπου «Καρουζέλ» κυρίως στον ενδοκοινοτικό ΦΠΑ. Στην περίπτωση αυτή συναλλαγές εντός της χώρας (που επιβαρύνονται με ΦΠΑ), συνδυάζονται με εικονικές ενδοκοινοτικές συναλλαγές (που απαλλάσσονται της επιβολής ΦΠΑ). Χρησιμοποιούνται διάφορες επιχειρήσεις (στις οποίες συνήθως συμμετέχουν τα ίδια άτομα) και τελικά κάποια ή κάποιες από αυτές δεν αποδίδουν το ΦΠΑ που εισέπραξαν και εξαφανίζονται.⁸

⁷ <http://www.capital.gr/tax/3060107/etsi-kleboun-ton-fpa> και ημερομηνία προσπέλασης την 08/09/2015

⁸ <http://www.forologikanea.gr/pages/display/ekdosi-kai-lipsi-eikonikon-stoixeion-se-sunallages-me-to-eksoteriko> και ημερομηνία προσπέλασης την 08/09/2015

1.3. Ορολογικές και κατά περιεχόμενο διαφορές της φοροδιαφυγής έναντι της φοροαποφυγής και της παραοικονομίας.

Συγγενείς προς τη φοροδιαφυγή είναι οι έννοιες της φοροαποφυγής και της παραοικονομίας. Η φοροαποφυγή, όπως ακριβώς και η φοροδιαφυγή, συνεπάγεται τη μη καταβολή του φόρου. Επομένως, και τα δύο συνιστούν μορφές παθογένειας της Εθνικής Οικονομίας και οδηγούν σε λειτουργικά ισοδύναμο αποτέλεσμα, δηλαδή την απώλεια (κρατικών) εσόδων. Παρόλα αυτά, η φοροαποφυγή έχει ένα εξωτερικό μανδύα νομιμότητας. Η φοροδιαφυγή σημαίνει ότι μέσω νόμιμων ή έστω νομιμοφανών ενεργειών τα φυσικά και νομικά πρόσωπα αποβλέπουν στη μείωση ή εξάλειψη της φορολογικής τους επιβαρύνσεως από ορισμένο ή ορισμένους φόρους. Συγκεκριμένα, κατά τη φοροαποφυγή οι φορολογούμενοι επιτυγχάνουν τη μη καταβολή φόρου αξιοποιώντας τυχόν ασάφειες, ειδικές ρυθμίσεις και «παραθυράκια» της νομοθεσίας, χωρίς να τίθενται σε κίνδυνο να υποστούν κυρώσεις (Κανελλόπουλος Κ., 2002). Κατά ισοδύναμη διατύπωση, φοροαποφυγή αποκαλείται η εφαρμογή καλά σχεδιασμένων λογιστικών πρακτικών, που αποτελούν απόρροια προσεκτικής μελέτης της εμπορικής νομοθεσίας, της φορολογικής πρακτικής, των διεθνών προτύπων χρηματοοικονομικής πληροφόρησης, δικαστικών και υπουργικών αποφάσεων, με μοναδικό στόχο τη μείωση της φορολογητέας ύλης ενός φυσικού ή νομικού προσώπου. Πραγματοποιείται στο πλαίσιο ενός καλά μελετημένου φορολογικού σχεδιασμού, κατά τον οποίο δημιουργούνται διάφορα σενάρια και εναλλακτικές, μέχρι να προσδιοριστεί ο ελάχιστος δυνατός φόρος, συνήθως στα πλαίσια του νόμου. Σύμφωνα με την Τράπεζα της Ελλάδος (Φοροαποφυγή- Φοροδιαφυγή, Τεύχος 13-14 Ιούλιος-Αύγουστος 2011) η φοροαποφυγή ορίζεται ως η οποιαδήποτε νόμιμη διαδικασία ή τρόπος για την αποφυγή πληρωμής φόρων.

Λ.χ. φοροαποφυγή επιτυγχάνεται τόσο με τη μείωση της ζήτησης των φορολογούμενων προϊόντων και την ταυτόχρονη υποκατάστασή τους με άλλα μη φορολογούμενα, όσο και με τη μεταβίβαση περιουσιακών στοιχείων με δωρεές, όσο ακόμα ο ιδιοκτήτης (π.χ γονέας) είναι εν ζωή, προκειμένου να αποφευχθεί η καταβολή φόρου κληρονομιάς. Επίσης, πολλές φορές επιλέγεται από τους επενδυτές η κατάθεση των χρημάτων τους σε χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, αντί της επένδυσης σε ακίνητα, ώστε να αποφευχθούν φόροι μεταβιβάσεως και εισοδήματος από την εκμετάλλευση της περιουσίας. Σύμφωνα με τον Τάτσο (2001), η φοροαποφυγή έχει τρία τυπικά χαρακτηριστικά:

α. Κίνητρο του φορολογούμενου δεν είναι η επίτευξη ορισμένου οικονομικού ή επιχειρηματικού στόχου, αλλά η αποφυγή του φόρου.

β. Ο φορολογούμενος εκμεταλλεύεται ελλείψεις – αδυναμίες της νομοθεσίας, όπως κενά και ασαφείς διατυπώσεις, και επιπλέον αξιοποιεί δυνατότητες που, ενώ προσφέρονται από τη νομοθεσία, δεν απηχούν την πραγματική βούληση του νομοθέτη (π.χ. μη πρόβλεψη τεκμηρίων για επαγγελματικά σκάφη αναψυχής, με αποτέλεσμα ιδιωτικά σκάφη αναψυχής να δηλώνονται ανακριβώς ως επαγγελματικά). Η εξομοίωση της φορολογικής αντιμετώπισης (όπως λ.χ. έγινε το 2010 με την εξίσωση των φόρων στα καύσιμα κίνησης) περιορίζει το ενδεχόμενο, συχνά, όμως, οδηγεί σε ακριβώς αντίθετα αποτελέσματα.

γ. Διακρίνεται από αδιαφάνεια. Σκοπός των φορολογούμενων που φοροαποφεύγουν είναι να μη γίνουν αντιληπτές οι μέθοδοί τους, τόσο στις αρμόδιες αρχές όσο και στους υπόλοιπους φορολογούμενους, ώστε να μη ληφθούν σχετικά μέτρα που θα τις εξαλείφουν.

Η φοροαποφυγή δεν συνιστά ευθεία παράβαση των φορολογικών διατάξεων, εκτός εάν συνοδεύεται από συγκεκριμένες μεθοδεύσεις. Αντιμετωπίζεται μόνο προληπτικά, με νομοθετικές ρυθμίσεις, που θα την εμποδίζουν. Αυτό επιτυγχάνεται κατά κύριο λόγο με την ίση φορολογική μεταχείριση κάθε μορφής ισοδύναμης συναλλακτικής δραστηριότητας (η ειδοποιός διαφορά μεταξύ φοροδιαφυγής και φοροαποφυγής βρίσκεται στο στοιχείο του παρανόμου, το οποίο χαρακτηρίζει τη φοροδιαφυγή, βλ. την παρουσίαση των J. Slemrod/Shlomo Yitzhaki, Tax avoidance, evasion and Administration, Paper 7473/1999, ενότητα 1.c, 4.a.1 και 5.α). Για πρώτη φορά με τις διατάξεις των άρθρων 51^A και 51B του ν. 2238/1994, όπως αυτός τροποποιήθηκε από το ν. 3842/2010 επιδιώχθηκε η αντιμετώπιση της διεθνούς φοροαποφυγής. Η σχετική ρύθμιση καθίσταται ακόμη πληρέστερη με τις διατάξεις των άρθρων 65 και 66 του ν. 4172/2013, οι οποίες ομοίως στοχεύουν στην αντιμετώπιση της φοροαποφυγής (βλ. Φινοκαλιώτη, κεφάλαιο E, σ. 416, σημ. 705 και σ. 288). Ακόμη σαφέστερα αποτυπώνεται η επιδίωξη της φοροαποφυγής στον Κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας και, συγκεκριμένα, στο άρθρο 38 αυτού, το οποίο επιτρέπει στην Ελεγκτική Αρχή να αγνοεί κατά τον υπολογισμό του φόρου *«κάθε τεχνητή διευθέτηση, ή σειρά διευθετήσεων, που αποβλέπει σε αποφυγή της φορολόγησης και οδηγεί σε φορολογικό πλεονέκτημα»* (βλ. Φινοκαλιώτη, ό.π., Κεφάλαιο ΣΤ, σ. 672).

Τέλος, η παραοικονομία περιλαμβάνει τη δημιουργία, πώληση, το εμπόριο, κλπ προϊόντων και υπηρεσιών χωρίς αυτά να ελέγχονται και να φορολογούνται από το κράτος. Είναι πολύ απλά μία οικονομία χωρίς τη συμμετοχή του κράτους και χωρίς αυτό να λαμβάνει τους νόμιμους φόρους. Η παραοικονομία είναι ένα σταθερό μέσο και μέθοδος απώλειας ή παραμόρφωσης της φορολογητέας ύλης. Όσον αφορά την παραοικονομία, υπάρχει μεγάλη σύγχυση σχετικά με τον εννοιολογικό προσδιορισμό της, με αποτέλεσμα κάθε ερευνητής να αποδίδει διαφορετικό ορισμό. Κατά κανόνα η παραοικονομία, αντίθετα με τη φοροδιαφυγή, αφορά αποκλειστικά και

μόνο την τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα. Συγκεκριμένα, η παραοικονομία περιλαμβάνει κυρίως: α) την αδήλωτη νόμιμη παραγωγή και β) την παράνομη παραγωγική δραστηριότητα που δημιουργεί προστιθεμένη αξία.

Γενικά ως παραοικονομία θεωρείται εκείνο το ποσοστό της οικονομικής δραστηριότητας που θα έπρεπε, αλλά για διάφορους λόγους, δεν καταγράφεται (Καλυβανάκη Κ., 1993). Σύμφωνα με τον Feige (1979) παραοικονομία είναι το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων που δεν δηλώνονται ή δεν υπολογίζονται από τις τεχνικές μέτρησης της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας μιας κοινωνίας είτε γιατί συνιστούν μη κοινωνικά και νομικά μορφές δραστηριότητας είτε γιατί συντελούνται από κοινωνικές ομάδες, οι οποίες καλύπτουν τη συγκεκριμένη δραστηριότητά τους μέσω μίας άλλης νόμιμης. Παρομοίως, ο Schneider (1986) αναφέρει ως παραοικονομία τις οικονομικές δραστηριότητες που συνεπάγονται προστιθεμένη αξία και ως εκ τούτου θα έπρεπε να περιλαμβάνονται στο εθνικό εισόδημα, παρόλο που αυτό δεν συμβαίνει. Κατά τον Gutmann (1977) παραοικονομία είναι το σύνολο των εισοδημάτων που δεν δηλώνονται και, συνεπώς, δεν φορολογούνται, ενώ κατά τους Βαβούρα και Κούτρη (1991) παραοικονομία είναι το άθροισμα τόσο των αποκρυπτόμενων εισοδημάτων των παραγωγικών συντελεστών που περιλαμβάνονται στους εθνικούς λογαριασμούς, όσο και αυτών που δεν περιλαμβάνονται σε αυτούς. Η παραοικονομία στην Ευρώπη το 2013 ανερχόταν σε 2,1 τρισεκατομμύρια ευρώ και οφείλεται σε παράγοντες, όπως η επικράτηση των μετρητών, η έλλειψη διαφάνειας στις συναλλαγές και η περιορισμένη εφαρμογή των νόμων (Schneider F., 2013). Η επικράτηση των μετρητών είναι το ασφαλέστερο για την παραοικονομία περιβάλλον, γεγονός που επιβεβαιώνεται από την ισχυρή αρνητική συσχέτιση μεταξύ της παραοικονομίας και των ηλεκτρονικών συναλλαγών (-0,74). Συγκεκριμένα, στα παραρτήματα Γ και Δ παρουσιάζονται τα μεγέθη της παραοικονομίας για τις ευρωπαϊκές χώρες, την Ελβετία, την Νορβηγία και την Ισλανδία για την περίοδο 2008 έως 2013.

Η σύγκριση, επίσης, της Ελλάδας με λιγότερες οικονομικά αδύναμες χώρες, που ομοίως αντιμετώπισαν, στο πολύ πρόσφατο παρελθόν, δημοσιονομικά προβλήματα, αποδεικνύει ότι η Ελλάδα δυστυχώς υπερτερεί έναντι των άλλων χωρών στην παραοικονομία, έναντι της Πορτογαλίας, της Ιρλανδίας και της Ισπανίας πριν και μετά την κρίση. Πέραν των αρνητικών, η παραοικονομία έχει και θετικές συνέπειες, οι οποίες ωστόσο είναι ιδιαίτερα περιορισμένες για να τη νομιμοποιήσουν. Για παράδειγμα, η παραοικονομία μπορεί να αυξήσει την ανταγωνιστικότητα μιας χώρας στη διεθνή αγορά, όπως έχει συμβεί στην Ιταλία, όπου η παραοικονομία ενίσχυσε τις εξαγωγές αγροτικών και βιομηχανικών προϊόντων, καθώς και τον τουρισμό (Νεγρεπόντη Μ.,

1991). Σήμερα, ωστόσο, σε ένα νομοθετικά ομογενοποιημένο νομοθετικό και οικονομικό πλαίσιο η διαπίστωση αυτή δεν φαίνεται απολύτως ορθή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2.1. Η έκταση της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα

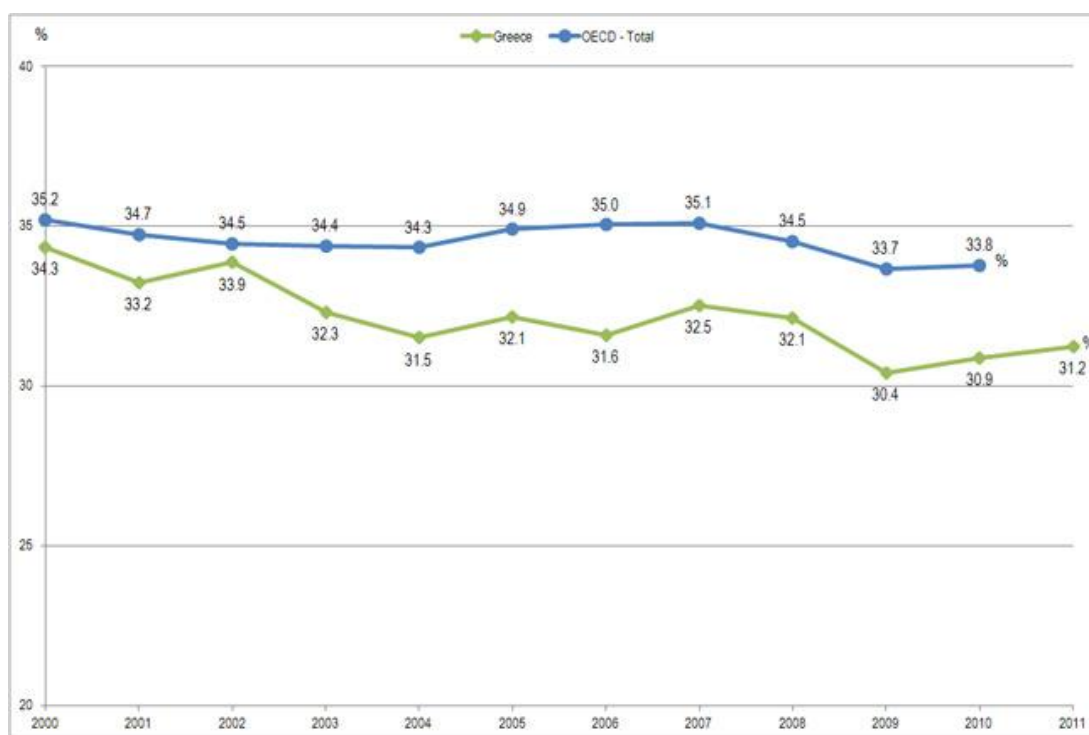
Η φοροδιαφυγή στην Ελλάδα φέρεται να κινείται σε υψηλά επίπεδα⁴, καθώς τα στοιχεία από έρευνες δείχνουν ότι για το 2005 προσέγγισε το 4,9% και το 2008 το 4,7%. Σύμφωνα μάλιστα με μελέτη των Ματσαγγάνη και Φλεβοτόμου, (2010), η υψηλότερη φοροδιαφυγή απαντάται σε άτομα με κύρια πηγή εισοδήματος την αυτοαπασχόληση, τα οποία κατά μέσο όρο δηλώνουν 33% μικρότερο εισόδημα από το πραγματικό και έχουν τη μεγαλύτερη ευελιξία στη δήλωση εισοδημάτων, καθώς μπορούν εύκολα να αλλάξουν το χρονοδιάγραμμα της εργασίας τους, να ρυθμίσουν τις απολαβές τους ή να στραφούν στην παραοικονομία (Καδίτη Ε. Και Ε.Ι. Νίτση, 2011). Και αυτό παρά το γεγονός ότι, με εξαίρεση τη Σουηδία, όπου ο φόρος εισοδήματος ανέρχεται σε ποσοστό 56,5% του εισοδήματος των φορολογουμένων, οι φορολογικοί συντελεστές στην Ελλάδα είναι από τους υψηλότερους στην Ευρώπη.

Αντίστοιχα, την ίδια περίπου χρονική περίοδο στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 27 σε μέσους όρους η φορολογία από 44,8% το 2000 έπεσε σε 38,1% το 2012 και αυξήθηκε στο 38,3% το 2013 και στην Ευρωζώνη από 47,1% το 2000 σε 43,1% το 2012 και σε 43,3% το 2013. Στο μεταξύ, όπως φαίνεται και στον πίνακα που δημοσιεύει ο ΟΟΣΑ, τα φορολογικά έσοδα ως ποσοστό του ΑΕΠ μειώθηκαν στην Ελλάδα από 34,6% το 2000 σε 31,7% το 2010 και αυξήθηκαν σε 32,4% το 2011⁹. Στην ΕΕ από την άλλη πλευρά παρατηρείται μείωση από 40,4% σε 38,3% το 2010 και αύξηση σε 38,8% το 2011 και στην Ευρωζώνη από 40,9% το 2000 σε 39% το 2010 και σε 39,5% το 2011 (Eurostat Taxation trends in the European Union, 2013). Για το 2009, σύμφωνα με ακαδημαϊκή μελέτη του Πανεπιστημίου του Σικάγο, η οποία και βασίστηκε για πρώτη φορά σε πραγματικά τραπεζικά δεδομένα (δόσεις δανείων) συσχετίζοντας τα με τα δηλωθέντα ανά κλάδο δραστηριότητας εισοδήματα, η φοροδιαφυγή υπολογίστηκε σε περίπου 28 δις ευρώ, αναφορικά μόνο σε ελεύθερους επαγγελματίες και αυτοαπασχολούμενους. Η διεξαγωγή της μελέτης έγινε κατορθωτή διότι δόθηκε στους ερευνητές πρόσβαση στα πραγματικά εισοδηματικά δεδομένα που παρουσιάζουν οι αιτούντες παροχή δανείου στα τραπεζικά ιδρύματα σε αντίθεση με τα μειωμένα εισοδήματα που εμφανίζουν στις φορολογικές αρχές. Τα ευρήματα είναι εντυπωσιακά: Λογιστές, οι οποίοι δήλωναν 1.479 ευρώ το μήνα, αλλά οι δανειακές τους υποχρεώσεις έφταναν

⁹ βλ. και γράφημα 1 σελ.28

τα 1.701 ευρώ, γιατροί οι οποίοι δήλωναν 1.628 ευρώ αλλά η μηνιαία δόση έφτανε τα 1.660 ευρώ, δικηγόροι οι οποίοι δήλωναν 1.558 ευρώ και πλήρωναν 1.647 ευρώ. Η έρευνα υπολογίζει τα απωλεσθέντα αυτά φορολογικά έσοδα σε 11,2 δις. ευρώ, με το μέσο όρο εισοδήματος που διαφεύγει της φορολόγησης στο σύνολο της χώρας να προσεγγίζει το 11,9%. Στη συνέχεια οι ερευνητές του Πανεπιστημίου του Σικάγο παρουσιάζουν μια γεωγραφική κατανομή της φοροδιαφυγής με το μεγαλύτερο ποσοστό να εμφανίζεται στην Κρήτη, την Αττική, την Πελοπόννησο και τη Λάρισα⁴.

Γράφημα 1: Διαχρονική εξέλιξη των εσόδων τόσο στην Ελλάδα όσο και στις χώρες του ΟΟΣΑ

Πηγή: Αγγελετακής Τάσος, *Σχέση Φορολογίας-Εσόδων (Φοροδιαφυγή) διαχρονικά στην Ελλάδα*.

Από τη μελέτη των Μανταγαράνη και Φλεβοτόμου (2010) διαφαίνεται ότι το σύνολο των φορολογουμένων δηλώνει φορολογητέο εισόδημα μικρότερο κατά μέσο όρο 10%, γεγονός που οδηγεί σε 26% λιγότερα φορολογικά έσοδα, λόγω της προοδευτικότητας της φορολογίας. Η ίδια μελέτη αποκαλύπτει ότι οι φορολογούμενοι με κύρια πηγή εισοδήματος την αυτοαπασχόληση (ελεύθεροι επαγγελματίες και αγρότες) φοροδιαφεύγουν περισσότερο, δηλώνοντας κατά σταθμισμένο μέσο όρο 33% μικρότερο εισόδημα από το πραγματικό.

Το μέγεθος της φοροδιαφυγής προκύπτει και από την ανάλυση των φορολογικών δεδομένων του έτους 2009, τα οποία δημοσιεύθηκαν το Δεκέμβριο του 2010 σε στατιστικό δελτίο από τη Γενική Γραμματεία Πληροφοριακών Συστημάτων του Υπουργείου Οικονομικών (Οικονομικό

Δελτίο Τεύχος 35, 2011, Τράπεζα της Ελλάδος). Σύμφωνα με τα δεδομένα αυτά, το συνολικό εισόδημα που δηλώθηκε το 2008 ανήλθε σε 115,1 δισεκ. ευρώ, εκ των οποίων ποσό 98,4 δισεκ. ευρώ (ή 85%) αφορούσε εισόδημα φυσικών προσώπων και τα υπόλοιπα 16,7 δισεκ. ευρώ (ή 15%) κέρδη νομικών προσώπων. Αναλύοντας το δηλωθέν εισόδημα των φυσικών προσώπων κατά πηγή προέλευσης, φαίνεται ότι το 76% προήλθε από μισθωτές υπηρεσίες και συντάξεις. Μάλιστα, κατά το ίδιο έτος η μισθωτή εργασία ήταν η κύρια πηγή προέλευσης του δηλωθέντος εισοδήματος και σε επίπεδο περιφέρειας, αλλά και νομού. Η μισθωτή εργασία είναι αυτή στην οποία παρατηρείται η μικρότερη φοροδιαφυγή, διότι συγκεντρώνει όλα τα κύρια χαρακτηριστικά και συστατικά εντοπισμού της φορολογητέας ύλης. Δηλαδή, διαφάνεια και δημοσιότητα. Το μισθολογικό κόστος εκπίπτει ως δαπάνη των επιχειρήσεων και αυτό υποδηλώνει ότι, εάν το φορολογικό όφελος του ενός αναγνωρίζεται ως εκπιπτόμενη δαπάνη του άλλου, εξασφαλίζεται φορολογική ισορροπία και η φοροδιαφυγή περιορίζεται δραστικά. Προχωρώντας στην ανάλυση προέλευσης του φόρου για το ίδιο έτος το Οικονομικό Δελτίο αναφέρει ότι περισσότερο από το μισό του φορολογικού βάρους στην ελληνική επικράτεια βάρυνε τους μισθωτούς και τους συνταξιούχους, ενώ οι λοιπές επαγγελματικές ομάδες και τα νομικά πρόσωπα συνεισέφεραν κατά πολύ λιγότερο. Συγκεκριμένα, από τα 13,1 δις Ευρώ το 69% αφορούσε φόρο επί του εισοδήματος φυσικών προσώπων και το υπόλοιπο 31% φόρο επί των κερδών νομικών προσώπων. Εξετάζοντας περαιτέρω τον φόρο φυσικών προσώπων ανά επαγγελματική ομάδα προκύπτει ότι μισθωτοί και συνταξιούχοι επωμίστηκαν το 52,59% του συνολικού φορολογικού βάρους (φυσικών και νομικών προσώπων), ενώ οι ελεύθεροι επαγγελματίες το 6,81%, οι έμποροι-βιομήχανοι-βιοτέχνες- επιτηδευματίες το 6,32%, οι εισοδηματίες το 2,33% και οι αγρότες το 1,16%. Περαιτέρω, συνεκτιμώντας το γεγονός ότι ο κρατικός προϋπολογισμός βαρύνεται απευθείας με όλους τους συνταξιούχους, ανεξάρτητα εάν αυτοί προέρχονται από τον ιδιωτικό ή τον δημόσιο τομέα, όπως άλλωστε και από τη μισθωτή εργασία των δημόσιων υπαλλήλων (ποσοστό επί του συνόλου μισθωτών και συνταξιούχων περίπου 20%), καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι στην πραγματικότητα ένα μεγάλος μέρος των φόρων προέρχεται από τους μισθούς και τις συντάξεις, που καταβάλλει το ίδιο το Δημόσιο.

Κατατοπιστική επίσης του μεγέθους της φοροδιαφυγής είναι η ανάλυση των δεδομένων σε ατομικό επίπεδο που επιχειρείται από το ίδιο Οικονομικό Δελτίο της Τράπεζας της Ελλάδας. Με βάση την κύρια πηγή εισοδήματος, τα στοιχεία αυτά αποκαλύπτουν ότι από τα 8 εκατ. πολίτες που φορολογήθηκαν το 63% (περίπου 5 εκατ.) ήταν μισθωτοί και συνταξιούχοι και το υπόλοιπο μη μισθωτοί και μη συνταξιούχοι. Οι μισθωτοί και συνταξιούχοι δήλωσαν κατά μέσο όρο ετήσιο εισόδημα ύψους 14.913 ευρώ, ποσό υπερδιπλάσιο του αντίστοιχου των μη μισθωτών και μη

συνταξιούχων, το οποίο ανερχόταν σε 6.354 ευρώ. Από τα 5 εκατ. των μισθωτών/συνταξιούχων, το 53% (περίπου 2,8 εκατ. άτομα) δήλωσε εισόδημα κάτω των 12.000, που αποτελούσε τότε το βασικό όριο του αφορολόγητου. Δηλαδή, ακόμη και αυτή η βασική φορολογική τάξη εμφανίζει απώλειες εσόδων (ανεκτές λόγω αφορολόγητου, της τάξεως του 50%).

Από τους μη μισθωτούς και μη συνταξιούχους το 83% (περίπου 2,5 εκατ. άτομα) δήλωσε ατομικό εισόδημα κάτω των 10.000 ευρώ (σημειώνεται ότι το αφορολόγητο όριο για αυτή την κατηγορία φορολογούμενων ανερχόταν το 2009 σε 10.500 ευρώ), ενώ το 47% δήλωσε μηδενικό εισόδημα. Συνολικά, το 64% δήλωσε εισόδημα κάτω από το κατά περίπτωση αφορολόγητο όριο και το 17% μηδενικό εισόδημα. Ενδεικτικό επίσης είναι το γεγονός ότι μόνο 33 μισθωτοί και 27 φορολογούμενοι άλλων κατηγοριών δήλωσαν ατομικό ετήσιο εισόδημα πάνω από 900.000 ευρώ.

Όσον αφορά τα νομικά πρόσωπα, το 44% των επιχειρήσεων, που υπέβαλαν φορολογική δήλωση το 2009, δήλωσαν μηδενικά κέρδη, ενώ το 95% δήλωσε φορολογητέα κέρδη κάτω από 120.000 ευρώ. Τα συνολικά δηλωθέντα κέρδη το οικονομικό έτος 2009 ήταν κατά 14% μικρότερα σε σχέση με το προηγούμενο έτος, γεγονός που οδήγησε και σε χαμηλότερη συνεισφορά στα φορολογικά βάρη.

Τα ίδια συμπεράσματα επιβεβαιώνονται και από την εργασία των Καδίτη και Νίτση (2011) οι οποίοι συνέκριναν τις εισοδηματικές ελαστικότητες φόρου διαφόρων επαγγελματικών ομάδων και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι φορολογούμενοι με υψηλά εισοδήματα τείνουν να φοροδιαφεύγουν ανεξάρτητα από τον επαγγελματικό χώρο, στον οποίο υπάγονται. Αυτοί, όμως, που έχουν περισσότερες δυνατότητες φοροδιαφυγής είναι οι ελεύθεροι επαγγελματίες, καθώς μπορούν να καταφύγουν σε παραοικονομικές δραστηριότητες ή να παραποιήσουν τον πραγματικό χρόνο των εισπράξεων και πληρωμών τους.

Η φοροδιαφυγή απασχολεί επίσης τα διεθνή fora και σταθερά το διεθνές, ιδίως, δημοσιογραφικό σύστημα. Λ.χ. το μέγεθος της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα αποτυπώνεται πλήρως σε ένα άρθρο των ανταποκριτών της εφημερίδας Wall Street Journal στην Αθήνα, Matthew Karnitschnig και Nektaria Stamouli, με τίτλο «*Η Ελλάδα Πασχίζει να Πείσει του Πολίτες της να Πληρώσουν τους Φόρους τους*», που δημοσιεύτηκε την 26 Φεβρουαρίου 2015. Σκοπός του άρθρου είναι να παρουσιάσει σημαντικά μακροοικονομικά στοιχεία, που περιγράφουν τη δημοσιονομική κατάσταση στην Ελλάδα και τη δυσκολία του πολιτικού συστήματος, διαχρονικά, να εμπεδώσει φορολογική συνείδηση στους πολίτες του.

Τα φορολογικά δεδομένα του 2009, που παρατέθηκαν στις προηγούμενες παραγράφους, αποκαλύπτουν και τις δυσλειτουργίες των αρμόδιων κρατικών μηχανισμών όσον αφορά την είσπραξη τόσο των άμεσων όσο και των έμμεσων φόρων. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το

Οικονομικό Δελτίο της Τράπεζας της Ελλάδας (Ιούνιος 2011) το 2009, μόνο 588 εκατ. ευρώ από τα 7 δις Ευρώ, που αφορούσαν βεβαιωμένα ποσά του ΦΠΑ παρελθόντων ετών (για πρώτη φορά ή από περαιώσεις ανέλεγκτων φορολογικών υποθέσεων), εισπράχθηκαν, δηλαδή μόλις το 8%. Αντίστοιχα, από τα βεβαιωμένα πρόστιμα του ίδιου έτους μόνο το 3% εισπράχθηκε, ενώ από τους φόρους από κληρονομίες, δωρεές, γονικές παροχές εισπράχθηκε το 45%. Ο κυριότερος λόγος της αδυναμίας είσπραξης των φόρων και των προστίμων είναι οι δικαστικές διαδικασίες, που χαρακτηρίζονται από πολυπλοκότητα και απαιτούν μεγάλο χρονικό διάστημα μέχρι να ολοκληρωθούν. Αποτελεί κοινό τόπο ότι τα αίτια και οι τρόποι αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα βρίσκονται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος (νομοθετικού, εκτελεστικού και δικαιοδοτικού) διαχρονικά, αλλά με ακόμη μεγαλύτερη ένταση τα τελευταία χρόνια της δημοσιονομικής κρίσης. Με βάση το ίδιο δημοσίευμα, που στηρίζεται με τη σειρά του σε σχετικά στατιστικά στοιχεία, η συσσώρευση ληξιπρόθεσμων φορολογικών οφειλών προσδιορίζεται σε 76 δις ευρώ, από τα οποία μόνο 9 δις ευρώ μπορούν να εισπραχθούν. Πριν την κρίση, αναφέρει το ίδιο άρθρο, η παραοικονομία είχε υπολογιστεί στο 25% του ΑΕΠ και οι φορολογικές οφειλές ανέρχονταν περίπου στο 90% των ετήσιων φορολογικών εσόδων, γεγονός που συνιστά το μεγαλύτερο έλλειμμα μεταξύ των βιομηχανοποιημένων εθνών σύμφωνα με τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης.

2.2. Φοροδιαφυγή και ένταση των ελέγχων

Πολύ συχνά πληροφορούμαστε από σχετικές ενημερωτικές τηλεοπτικές εκπομπές και γενικότερα από την αρθρογραφία ότι το «σαφάρι» των ελέγχων, που διέταξε το Υπουργείο Οικονομικών με αιχμή του δόρατος το Σώμα Δίωξης Οικονομικού Εγκλήματος, ιδίως κατά τους καλοκαιρινούς μήνες, έδειξε ότι η φοροδιαφυγή σε ορισμένα νησιά κυμαίνεται στο 60% - 80%. Ορισμένα μάλιστα νησιά συγκαταλέγονται στους πρωταθλητές¹⁰. Και μόνο η ανάγνωση του πιο πάνω ποσοστού θα αρκούσε για να εμβάλλει σε μεγάλους προβληματισμούς τους αρθρογράφους και τους αναγνώστες. Ποσοστά φοροδιαφυγής αυτού του μεγέθους αποδεικνύουν ταυτόχρονα, αφενός την πλήρη κατάρρευση της φορολογικής συνείδησης του Έλληνα φορολογούμενου κατά τρόπο αδιανόητο για μία σύγχρονη ευρωπαϊκή και γενικότερα ανεπτυγμένη χώρα, αφετέρου την παντελή αποτυχία των ελεγκτικών μηχανισμών να πετύχουν μέσω της εντατικοποίησης των ελέγχων έστω και την παραμικρή φορολογική συμμόρφωση.

¹⁰ <http://www.aftodioikisi.gr/dimoi/sto-kokkino-i-forodiafigi-se-kriti-mikono-kai-santorini-sto-60-i-paravatiktita-sti-megaloniso> και προσπέλαση στις 07/09/2015

Σε μελέτη του Κανελλόπουλου Κ. (2012) ως προς το μέγεθος και την έκταση της ανασφάλιστης εργασίας στην Ελλάδα υποστηρίχθηκε πειστικά ότι οι «δειγματοληπτικοί» έλεγχοι που πραγματοποιούνται για την καταπολέμηση της εισφοροδιαφυγής και της ανασφάλιστης εργασίας δεν μπορούν να αποτελέσουν ασφαλές κριτήριο για την στατιστική εκτίμηση της ανασφάλιστης εργασίας, διότι οι συγκεκριμένοι έλεγχοι ούτε έχουν στατιστική αποστολή ούτε συγκεντρώνουν χαρακτηριστικά, που επιτρέπουν γενικεύσεις για το σύνολο του πληθυσμού, αλλά είναι στοχευμένοι και συγκεκριμένοι. Παρόμοια εκτίμηση δικαιολογείται και για τους φορολογικούς ελέγχους της φοροδιαφυγής. Και αυτοί δεν προσφέρονται για να συναχθούν γενικά συμπεράσματα ως προς τη φοροδιαφυγή. Εκείνο το χαρακτηριστικό, που δεν επιτρέπει τη διατύπωση συμπερασμάτων, από ελέγχους που πραγματοποιεί τόσο το ΣΔΟΕ όσο και το ΣΕΠΕ (Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας), είναι η σαφής έλλειψη «τυχαιότητας». Οι έλεγχοι δεν είναι σε καμία περίπτωση στατιστικά τυχαίοι αλλά σαφώς επικεντρώνονται σε δραστηριότητες, που εκτιμάται ότι παρουσιάζουν την μεγαλύτερη παραβατικότητα, ήτοι νυχτερινή διασκέδαση, καφετέριες, εστιατόρια, beach bar, διακίνηση προϊόντων κλπ. Για παράδειγμα πρόσφατό δημοσίευμα της εφημερίδας “Capital” στις 19/08/2015¹¹ αντλώντας στοιχεία από τις επίσημες ανακοινώσεις της ΓΓΔΕ αναφορικά με συνδυασμένους ελέγχους τόσο των κατά τόπους ΔΟΥ όσο και της ΥΕΔΕ¹² αλλά και του ΣΔΟΕ για το χρονικό διάστημα από 27/07/2015 έως 16/08/2015 φέρει ως τίτλο «1 στους 5 δεν κόβει απόδειξη» καθώς το ποσοστό παραβατικότητας $\left(\frac{\text{Αριθμός Παραβατών}}{\text{Αριθμός Ελέγχων}}\right)$ αγγίζει το 20,35%. Όμως η παρουσία των διαφόρων οικονομικών δραστηριοτήτων δεν είναι σταθμισμένη καθώς το 60% περίπου των ελέγχων αφορά υπηρεσίες εστίασης και συνεπώς τα αποτελέσματα δεν προσφέρονται για γενικεύσεις και άντληση στατιστικών συμπερασμάτων. Άλλωστε, το ελεγκτικό κλιμάκιο του ΣΔΟΕ, που διενεργεί τους ελέγχους, συνήθως διαθέτει «ανοικτή», δηλαδή γεωγραφικά περιορισμένη εντολή για κάθε είδους ελέγχους σε επιχειρήσεις της περιοχής αυτής αλλά και ονομαστικές εντολές για συγκεκριμένες επιχειρήσεις πάλι της ίδιας περιοχής, είτε επειδή υπάρχουν καταγγελίες εναντίον τους είτε επειδή τα στοιχεία δείχνουν μεγάλη πιθανότητα παραβατικής συμπεριφοράς (μη υποβολή δηλώσεων, μη καταβολή βεβαιωμένων φόρων κλπ.). Πρέπει μάλιστα να συνεκτιμηθεί το γεγονός ότι σε πολλές περιπτώσεις οι ελεγκτές, αν και οφείλουν, όταν δεν υπάρχουν ευρήματα, για λόγους διαφάνειας να καταχωρήσουν ενυπογράφως την ελεγκτική τους παρουσία τόσο στα φορολογικά βιβλία της επιχείρησης, όσο και στο πληροφοριακό σύστημα του ΣΔΟΕ, το παραλείπουν, με αποτέλεσμα να αλλοιώνονται ακόμη περισσότερο τα στατιστικά

¹¹ <http://www.capital.gr/tax/3054320/1-stous-5-den-kobei-apodeixi> και προσπέλαση στις 07/09/2015

¹² Υπηρεσία Διασφάλισης Δημοσίων Εσόδων που είναι επιφορτισμένη με τον προληπτικό έλεγχο μετά την απόσπαση της συγκεκριμένης αρμοδιότητας από το ΣΔΟΕ.

συμπεράσματα. Και τούτο διότι δεν αναφέρεται το σύνολο των ελέγχων, αλλά μόνο το σύνολο των παραβάσεων, οπότε διαμορφώνεται ένα τεχνητό ποσοστό παραβατικότητας ανά έλεγχο. Επομένως, μια εντατικοποίηση των ελέγχων θα εξασφαλίσει μεγαλύτερη φορολογική συμμόρφωση και σαφώς μικρότερη παραβατικότητα, όπως προκύπτει από πλήθος εμπειρικών ερευνών τόσο διεθνώς όσο στην Ελλάδα (π.χ. Ταγκαλάκης, 2013).

2.2.1 Άντληση Δεδομένων και Μεθοδολογία

Για να εξεταστεί η σχέση μεταξύ της έντασης των ελέγχων, η οποία, σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, αποτελεί έναν από τους δύο σημαντικότερους πυλώνες του περιορισμού της φοροδιαφυγής¹³ και της παραβατικότητας ανά έλεγχο, αντλήσαμε από το ΣΔΟΕ τα επίσημα στοιχεία ελέγχων για τα έτη 2008 -2012¹⁴. Τα δεδομένα αφορούν τόσο τον αριθμό των ελέγχων όσο και των αριθμό των παραβατών και είναι χωρισμένα ανά έτος και ανά γεωγραφική περιφέρεια, που αντιστοιχεί σε μία από τις 13 Περιφερειακές Διευθύνσεις του ΣΔΟΕ¹⁵. Συνεπώς, τα δεδομένα μας έχουν την μορφή panel, δηλαδή οι παρατηρούμενες μεταβλητές μας (αριθμός ελέγχων, αριθμός παραβατών) επαναλαμβάνονται για κάθε χρονιά από το 2008 έως και το 2012 και για κάθε γεωγραφική περιφέρεια από τις αναφερόμενες στην υποσημείωση 10. Αυτή θα πρέπει να είναι και η στατιστική ανάγνωση των ελέγχων, διότι αν αντιμετωπιστούν μεμονωμένα, θα σημαίνει ότι αγνοούμε τη συσχέτιση που παρουσιάζουν όσες παρατηρήσεις προέρχονται από την ίδια γεωγραφική περιοχή και θα καταλήξουμε σε εσφαλμένα συμπεράσματα.

Στη συγκεκριμένη εμπειρική μελέτη θα ακολουθήσουμε με ορισμένες απλοποιήσεις το υπόδειγμα του Tagalakis A., (2013) ο οποίος εξέτασε επίσης τη συσχέτιση της έντασης των ελέγχων με την παραβατικότητα στην Ελλάδα για ένα, όμως, πολύ μικρότερο χρονικό διάστημα (06/07/2012 – 03/09/2012). Υποθέτοντας ότι κάθε γεωγραφική περιοχή έχει τα δικά της σταθερά, μη μεταβλητά στο χρόνο χαρακτηριστικά, τα οποία ενδέχεται να επηρεάζουν ή μη την εξαρτημένη και τις ανεξάρτητες μεταβλητές μας, ακολουθούμε τη μέθοδο των σταθερών επιδράσεων. Το «μοντέλο» αυτό μας επιτρέπει να απομονώσουμε αυτές τις επιδράσεις και να εκτιμήσουμε την καθαρή επίδραση των ανεξάρτητων μεταβλητών επί της εξαρτημένης. Θα υπολογίσουμε επομένως την εξίσωση (1) όπου το I αντιπροσωπεύει τη γεωγραφική περιοχή και λαμβάνει τιμές από το διάστημα $i = \{1,..13\}$ και το t αντιπροσωπεύει τη χρονική περίοδο και

¹³ Υπενθυμίζουμε πως ο άλλος πυλώνας παραμένει η βελτίωση του δείκτη φορολογικής συνείδησης των πολιτών.

¹⁴ Τα στοιχεία παρουσιάζονται ενοποιημένα στο Παράρτημα Β.

¹⁵ Οι Περιφερειακές Διευθύνσεις είναι: Αττικής, Κεντρικής Μακεδονίας, Κρήτης, Ιονίων Νήσων, Ηπείρου, Βορείου Αιγαίου, Πελοποννήσου, Στερεάς Ελλάδας, Νοτίου Αιγαίου, Θεσσαλίας, Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, Δυτικής Ελλάδας, Δυτικής Μακεδονίας

λαμβάνει τιμές $t = \{2008, \dots, 2012\}$. Έστω Y ο λόγος $\frac{\text{Αριθμός Παραβατών}}{\text{Αριθμός Ελέγχων}}$ που αποτελεί και την εξαρτημένη μεταβλητή μας. Επομένως έχουμε :

$$Y_{it} = \alpha \ln(\text{έλεγχοι})_{it} + \beta_i + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Όπου β_i αντιπροσωπεύει τις μη παρατηρούμενες επιδράσεις από άγνωστους παράγοντες που μπορεί να υπάρχουν σε κάθε γεωγραφική περιοχή και ε_{it} ο όρος σφάλματος. Η υπόθεση μας είναι ότι, σύμφωνα και με την βιβλιογραφία, μία αύξηση στον αριθμό ελέγχων θα οδηγήσει σε μείωση του αριθμού των παραβατών και τελικά σε μεγαλύτερη φορολογική συμμόρφωση.

2.2.2 Παρουσίαση Ευρημάτων

2.2.2.1 Περιγραφικά στατιστικά δεδομένων

Κατά τη διάρκεια των χρήσεων 2008 -2012 πραγματοποιήθηκαν από το ΣΔΟΕ 399.614 έλεγχοι, διαπιστώθηκαν 111.769 παραβάτες, ποσοστό δηλαδή 28%, ενώ πιστοποιήθηκαν 8.245.783 παραβάσεις. Στον παρακάτω πίνακα 3 παρουσιάζεται συνοπτικά ο αριθμός των ελέγχων, οι παραβάτες και η παραβατικότητα ανά έλεγχο και ανά περιφέρεια για το σύνολο των διαθέσιμων ετών¹⁶. Το μεγαλύτερο λόγο παραβάτες/έλεγχο παρουσιάζει η Δυτική Ελλάδα με 39,2% και έπεται η Πελοπόννησος με 38%, ενώ τους μικρότερους λόγους παρουσιάζουν τα Ιόνια Νησιά και τα νησιά του Βορείου Αιγαίου με 15,6% και 19,2% αντίστοιχα, όπως και διαγραμματικά απεικονίζεται στο γράφημα 2. Δεν πρέπει να διαλάθει της προσοχής μας ότι και η Δυτική Ελλάδα και η Πελοπόννησος βρίσκονται αρκετά χαμηλά στον συνολικό αριθμό ελέγχων.

Πίνακας 3. Έλεγχοι και παραβάτες ανά περιφέρεια

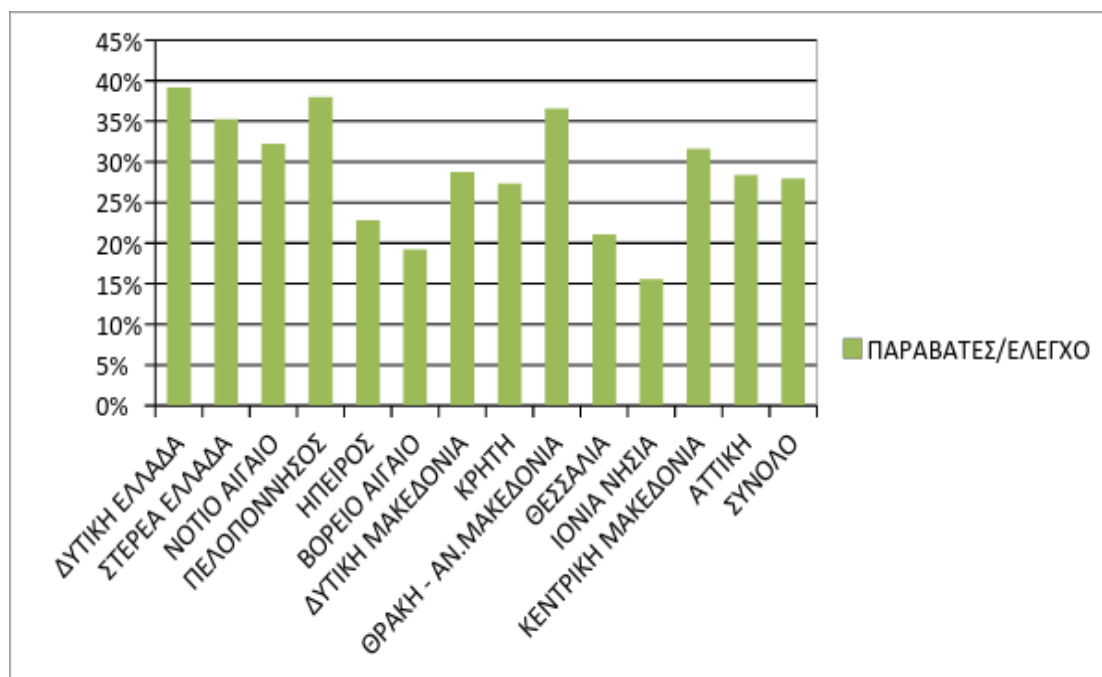
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ	ΕΛΕΓΧΟΙ	ΠΑΡΑΒΑΤΕΣ	ΠΑΡΑΒΑΤΕΣ / ΕΛΕΓΧΟ
ΑΤΤΙΚΗ	111,189.00	31,563.00	0.284
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	14,166.00	4,998.00	0.353
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	45,947.00	14,516.00	0.316
ΚΡΗΤΗ	22,509.00	6,147.00	0.273
ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ	36,000.00	5,607.00	0.156
ΗΠΕΙΡΟΣ	21,177.00	4,832.00	0.228

¹⁶ Λοιπά περιγραφικά στοιχεία για τις μεταβλητές της εμπειρικής μελέτης παρουσιάζονται αναλυτικά στο Παράρτημα Γ.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ	ΕΛΕΓΧΟΙ	ΠΑΡΑΒΑΤΕΣ	ΠΑΡΑΒΑΤΕΣ / ΕΛΕΓΧΟ
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	21,423.00	4,121.00	0.192
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	17,069.00	6,483.00	0.380
ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	16,720.00	5,385.00	0.322
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	29,699.00	6,259.00	0.211
ΘΡΑΚΗ - ΑΝ.ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	29,671.00	10,853.00	0.366
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	11,674.00	4,572.00	0.392
ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	22,370.00	6,433.00	0.288
ΣΥΝΟΛΟ	399,614.00	111,769.00	0.280

Η διαφοροποίηση που παρατηρείται στα ποσοστά παραβατών ανά έλεγχο στις γεωγραφικές περιφέρειες της χώρας θα μπορούσε να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι η παραβατική συμπεριφορά του πληθυσμού διαφέρει ανάλογα με το γεωγραφικό διαμέρισμα. Κάτι τέτοιο όμως δεν επαληθεύεται από τα ευρήματά μας. Εφαρμόζοντας μια κλασική ανάλυση διακύμανσης, η οποία λειτουργεί ως προέκταση του ελέγχου της διαφοράς δύο μέσων (Χαλικιάς Ι., 1999), μας δίνεται η δυνατότητα να ελέγξουμε την υπόθεση ότι τα δείγματα μας προέρχονται από πληθυσμούς που έχουν τον ίδιο μέσο.

Γράφημα 2. Ποσοστά παραβατών ανά έλεγχο.

Συνεπώς η υπόθεση μας μπορεί να διατυπωθεί ως εξής:

$H_0: \mu_1 = \mu_2 = \dots = \mu_{13}$ (οι μέσοι της μεταβλητής Y_{it} ανά περιφέρεια είναι ίσοι μεταξύ τους)

H_1 : Τουλάχιστον ένας μ_i διαφέρει από τους υπόλοιπους.

Πίνακας 4. Έλεγχος ανάλυσης διακύμανσης μέσω γεωγραφικών περιφερειών

Πηγή μεταβλη τότητας	Άθροισμα Τετραγώνων	Βαθμοί Ελευθερίας	Μέσα Τετράγωνα	Λόγος $F_{(12,52)}$	$Prob > F$
Μεταξύ περιφερειών	.201610597	12	.016800883	1.08	0.3922
Εντός περιφερειών	.805588584	52	.015492088		
Σύνολο	1.00719918	64	.015737487		

Όπως είναι φανερό από τον παραπάνω πίνακα 4 η υπόθεση H_0 δεν μπορεί να απορριφθεί και επομένως πρέπει να δεχθούμε ότι οι μέσες τιμές των λόγων $\frac{\text{Αριθμός Παραβατών}}{\text{Αριθμός Ελέγχων}}$ ανά γεωγραφική περιφέρεια είναι ίσες. Συνεπώς, αυτό που μπορούμε να εξαγάγουμε ως συμπέρασμα είναι ότι ο μέσος όρος παραβατών/έλεγχο σε κάθε περιφέρεια δεν παρουσιάζει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση από τους υπόλοιπους.

Στον παρακάτω πίνακα 5 παρουσιάζεται συνοπτικά ο αριθμός των ελέγχων και παραβατών, καθώς και ο λόγος παραβατών/έλεγχο στο σύνολο της επικράτειας ανά έτος. Αξιοσημείωτη είναι η μεγάλη μείωση των ελέγχων κατά το έτος 2011, που συνοδεύτηκε από αύξηση του αριθμού των

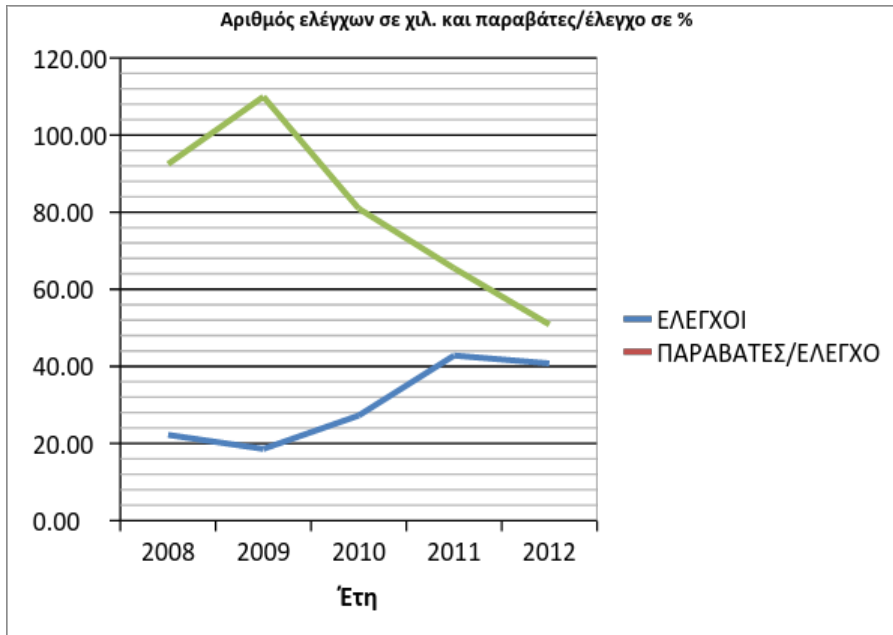
παραβατών, με το δείκτη $\frac{\text{Αριθμός Παραβατών}}{\text{Αριθμός Ελέγχων}}$ να ανεβαίνει κατακόρυφα από 27% σε 43%. Το επόμενο έτος διαπιστώνεται μια εκ νέου μεγάλη μείωση του αριθμού των ελέγχων, συνοδευόμενη αυτή τη φορά από μείωση των παραβατών στα επίπεδα των προηγούμενων ετών, με τον δείκτη, όμως, $\frac{\text{Αριθμός Παραβατών}}{\text{Αριθμός Ελέγχων}}$ να μένει περίπου σταθερός. Αυτό το εύρημα μπορεί να ερμηνευτεί ως ένδειξη ότι, ενδεχομένως, η σχέση αριθμού ελέγχων και λόγου $\frac{\text{Αριθμός Παραβατών}}{\text{Αριθμός Ελέγχων}}$ δεν είναι απόλυτα γραμμική και ότι, περαιτέρω, όταν τείνουμε προς ένα κατώτατο όριο αριθμού ελέγχων, ο αριθμός παραβατών/έλεγχου δεν μεταβάλλεται ιδιαίτερα. Η παρατήρηση αυτή, όμως, χρειάζεται στοιχεία περισσότερων ετών για να επιβεβαιωθεί. Με βάση τα διαθέσιμα περιορισμένα στοιχεία μπορούμε απλά και μόνο να αρκεστούμε στην επισήμανσή της.

Πίνακας 5. Έλεγχοι και παραβάτες ανά έτος

ΕΤΟΣ	ΕΛΕΓΧΟΙ	ΠΑΡΑΒΑΤΕΣ	ΠΑΡΑΒΑΤΕΣ/ ΕΛΕΓΧΟ
2008	92,465.00	20,550.00	0.22
2009	109,938.00	20,436.00	0.19
2010	80,920.00	22,045.00	0.27
2011	65,454.00	28,018.00	0.43
2012	50,837.00	20,720.00	0.41
ΣΥΝΟΛΟ	399,614.00	111,769.00	0.28

Τα ευρήματα αυτά απεικονίζονται γραφικά στο γράφημα 3 που ακολουθεί και με παραστατικό τρόπο δείχνει ότι η πτώση του αριθμού των ελέγχων συνδυάστηκε με αντίστοιχη αύξηση του δείκτη $\frac{\text{Αριθμός Παραβατών}}{\text{Αριθμός Ελέγχων}}$ με σχετική συγκράτηση κατά το τελευταίο έτος (2012) των διαθέσιμων στοιχείων.

Γράφημα 3. Χρονική εξέλιξη ελέγχων και παραβατών/έλεγχου

Το αμέσως επόμενο ενδιαφέρον ερώτημα που ανακύπτει είναι κατά πόσο υπάρχει στατιστική διαφοροποίηση στους μέσους των λόγων $\frac{\text{Αριθμός Παραβατών}}{\text{Αριθμός Ελέγχων}}$ ανά έτος ή αν η διαφοροποίηση, που διαπιστώσαμε και παραπάνω, ενδεχομένως να οφείλεται στην τυχαιότητα. Εφαρμόζοντας και πάλι την τεχνική της ανάλυσης διακύμανσης θα ελέγξουμε την παρακάτω υπόθεση:

$H_0: \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \mu_4$ (οι μέσοι της μεταβλητής Y_{it} ανά έτος είναι ίσοι μεταξύ τους)

H_1 : Τουλάχιστον ένας μ_t διαφέρει από τους υπόλοιπους.

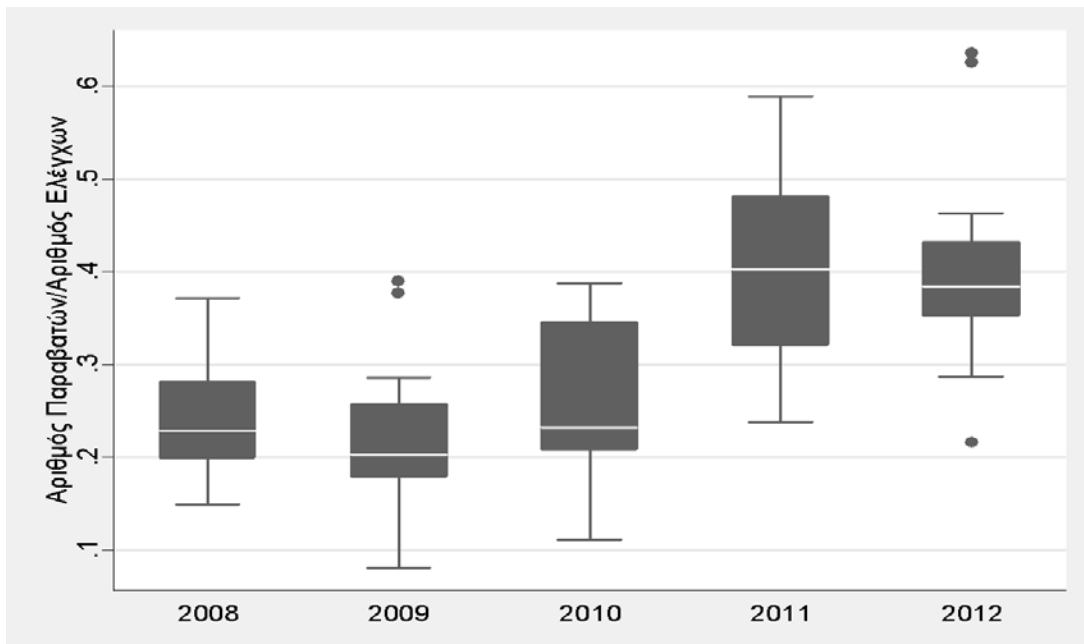
Πίνακας 5. Έλεγχος ανάλυσης διακύμανσης μέσω ετών

Πηγή μεταβλητότητας	Αθροίσματα Τετραγώνων	Βαθμοί Ελευθερίας	Μέσα Τετράγωνα	Λόγος $F_{(4,60)}$	Prob>F
Μεταξύ ετών	.435520319	4	.10888008	11.43	0.0000
Εντός ετών	.571678862	60	.009527981		
Σύνολο	1.00719918	64	.015737487		

Όπως είναι φανερό από τον πίνακα 5 η υπόθεση H_0 απορρίπτεται και μάλιστα σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 1% ($\text{Prob}>F = 0,000$) και πρέπει να γίνει δεκτή η εναλλακτική της, ότι δηλαδή τουλάχιστον ένας από τους μέσους μ_t διαφέρει από τους υπόλοιπους. Για να εξετάσουμε ποιός ή ποιοι μέσοι διαφέρουν μπορούμε να απεικονίσουμε διαγραμματικά τα διαστήματα εμπιστοσύνης των μέσων των ετών. Είναι φανερό από το γράφημα 4 ότι τα έτη 2011 και 2012, οπότε και σημειώνονται οι μικρότεροι αριθμοί ελέγχων, διαφέρουν στατιστικά σημαντικά από τα

υπόλοιπα έτη. Επομένως, η συμπεριφορά του λόγου $\frac{\text{Αριθμός Παραβατών}}{\text{Αριθμός Ελέγχων}}$ έχει μεταβληθεί κατά τα έτη 2011 και 2012 (παρουσιάζουν διαφοροποίηση των μέσων τους) και υπάρχουν ενδείξεις, όπως θα δούμε και στην επόμενη ενότητα, ότι αυτή η διαφοροποίηση μπορεί να οφείλεται και στη μείωση των ελέγχων.

Γράφημα 4. Διαστήματα εμπιστοσύνης των μέσων των ετών

2.2.2.2 Ευρήματα παλινδρομήσεων και συμπεράσματα

Από τα αποτελέσματα που παρουσιάζουμε στον πίνακα 6 που ακολουθεί είναι φανερό ότι ο αριθμός των ελέγχων αποτελεί έναν στατιστικά σημαντικό παράγοντα στη διαμόρφωση του λόγου $Y_{it} = \frac{\text{Αριθμός Παραβατών}}{\text{Αριθμός Ελέγχων}}$, ακόμα και όταν ελέγξουμε για τις επιδράσεις, που τυχόν υπάρχουν, στην εξαρτημένη μεταβλητή από την τιμή που λαμβάνει η ίδια μεταβλητή κατά την αμέσως προηγούμενη χρονική περίοδο (t-1, Μοντέλο 2). Συνεπώς, επιβεβαιώνει την αρχική μας υπόθεση και δείχνει ότι τα ευρήματά μας είναι αρκετά σταθερά και σε συμφωνία με τα συμπεράσματα των λοιπών εμπειρικών μελετών. Έχοντας υπόψη τον μετασχηματισμό της ανεξάρτητης μεταβλητής μας ΕΛΕΓΧΟΙ με τη χρήση του φυσικού λογαρίθμου μπορούμε να υπολογίσουμε ότι μια αύξηση των ελέγχων κατά 10% θα οδηγήσει σε μείωση $-0,1 * \ln(1,1) = -0,01$ ή 1% στο λόγο των παραβατών/έλεγχου (Μοντέλο 1). Σε σχέση με την έρευνα του Tagalakis A., (2013) η επίδραση που βρίσκουμε είναι σαφώς μειωμένη, καθώς στη συγκεκριμένη έρευνα υποστηρίζεται ότι μια αύξηση κατά 1% του αριθμού των ελέγχων θα μείωνε τον λόγο των

παραβατών/έλεγχο κατά 4%. Ως προς το αποτέλεσμα αυτό, όμως, θα μπορούσε κανείς να διατυπώσει σοβαρές επιφυλάξεις, διότι αντλεί στοιχεία μόνο από την καλοκαιρινή περίοδο, κατά τη διάρκεια της οποίας η οικονομική και δη, η ευκαιριακή οικονομική δραστηριότητα γιγαντώνεται.

Πίνακας 6. Αποτελέσματα μοντέλου σταθερών επιδράσεων με εξαρτημένη μεταβλητή την

$$Y_{it} = \frac{\text{Αριθμός Παραβατών}}{\text{Αριθμός Ελέγχων}}$$

ΜΟΝΤΕΛΑ ΣΤΑΘΕΡΩΝ ΕΠΙΔΡΑΣΕΩΝ		
	Y_{it}	Y_{it}
	Μοντέλο 1	Μοντέλο 2
$Y_{i,t-1}$		0.126 (0.69)
LN (ΕΛΕΓΧΟΙ)	-0.1007*** (-3.78)	-0.0914** (-2.75)
constant	1.155*** (5.14)	1.053*** (3.59)

Τιμές Κριτηρίου t στην παρένθεση

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Συνεπώς, τα ευρήματά μας, τα οποία στηρίζονται σε ένα ικανοποιητικό χρονικό διάστημα, επιβεβαιώνουν ότι η εντατικοποίηση των ελέγχων είναι όρος απαραίτητος για τον περιορισμό του αριθμού των παραβατών και της μείωσης του λόγου $Y_{it} = \frac{\text{Αριθμός Παραβατών}}{\text{Αριθμός Ελέγχων}}$. Η παρατηρούμενη, επομένως, μείωση του αριθμού των ελέγχων αντιβαίνει στα ευρήματα και αυτής της ίδιας της έρευνας και των λοιπών εμπειρικών μελετών και μάλιστα σε μια περίοδο κρίσιμη για τη χώρα, αλλά και για τον φοροελεγκτικό μηχανισμό, ο οποίος, μετά από μακροχρόνια αδράνεια, εμφανίζει ορισμένα σημάδια εκσυγχρονισμού, ώστε για πρώτη φορά οι παραβάτες να συνειδητοποιούν ότι υπάρχει πραγματική πιθανότητα εντοπισμού και κολασμού τους. Είναι, όμως, αρκετά κατανοητό και από τα ευρήματα που παραθέσαμε ανωτέρω ότι, περιορίζοντας τους ελέγχους, δημιουργούμε μια νέα συσσώρευση σύγχρονης φοροδιαφυγής, που έρχεται να προστεθεί στον τεράστιο όγκο των προηγούμενων ετών, με αποτέλεσμα και τη μείωση των φορολογικών εσόδων και σοβαρά πλήγματα τόσο στην εικόνα των φοροελεγκτικών υπηρεσιών όσο και στην διαδικασία δημιουργίας φορολογικής συνείδησης. Πρέπει πάντα να

λαμβάνουμε υπόψη ότι η πρόληψη είναι προτιμότερη και κοστίζει λιγότερο από την καταστολή και φυσικά ότι ο εντοπισμός και οι κυρώσεις της φοροδιαφυγής προγενέστερων ετών όχι μόνο είναι και δυσχερέστερος και δαπανηρότερος, αλλά εγείρει και ζητήματα αντισυνταγματικότητας, ενώ τέλος συχνά κινείται στο όριο κατάλυσης της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του πολίτη προς τη Διοίκηση. Επειδή η μείωση των ελέγχων σχετίζεται άμεσα με τη δημοσιονομική κατάσταση της χώρας, αν και μια τέτοια αντίληψη, όπως υποστηρίξαμε πιο πάνω, πρέπει μάλλον να θεωρηθεί κοντόφθαλμη και σε τελική ανάλυση άκρως επιζήμια, πρέπει να εξεταστούν φορολογικές πρακτικές που πολλαπλασιάζουν χωρίς ιδιαίτερο κόστος τα αποτελέσματα των ελέγχων και μπορούν να αποτελέσουν μια βάση σύγκρισης των δηλωθέντων εισοδημάτων με τα τεκμαιρόμενα από τους ελέγχους εισοδήματα (βλ. και Κεφάλαιο 3 ενότητα 2.4 πρόταση Γ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗΣ

Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο υποδεικνύονται, με βάση τα αίτια της αναποτελεσματικότητας του ελληνικού φορολογικού συστήματος, ιδίως κατά το λειτουργικό (διοικητικό) του σκέλος, πρόσφοροι τρόποι ουσιαστικού περιορισμού της φοροδιαφυγής, με κυρίαρχο κριτήριο, ωστόσο, την από κάθε άποψη διαφορετική μεταχείριση της φοροδιαφυγής του παρελθόντος χρόνου από τον νέο (παραγόμενο) πλούτο. Θα προταχθεί, ωστόσο, η αναφορά, ως προς τα αίτια της φοροδιαφυγής, ιδίως στην Ελλάδα.

3.1. Έρευνες ως προς τα αίτια της φοροδιαφυγής (γενικά) και στην Ελλάδα ειδικότερα.

Η είσπραξη των φόρων προβλέπεται από τη νομοθεσία, υλοποιείται από τη Δημόσια διοίκηση και, όταν ανακύψουν διαφορές, επιλύεται από τα δικαστήρια (κατά κανόνα Διοικητικά) και σε περιπτώσεις ποινικής καταστολής επιβάλλονται οι αντίστοιχες ποινικές κυρώσεις. Από έρευνα του Οικονομικού Επιμελητηρίου της Ελλάδας σχετικά με τη φοροδιαφυγή (Δελτίο Τύπου Οικονομικού Επιμελητηρίου της Ελλάδος, 2010), προέκυψε ως σημαντικότερος λόγος της φοροδιαφυγής η ανεπάρκεια και αναποτελεσματικότητα των ελεγκτικών αρχών, δηλαδή όχι οι αδυναμίες του νομοθετικού πλαισίου ή οι ελλείψεις αυτού, αλλά η αδυναμία υλοποίησης των σχετικών προβλέψεων. Από την παραπάνω έρευνα προέκυψαν, ακόμη, δύο βασικά συμπεράσματα: πρώτον, 8 στους 10 Έλληνες πιστεύουν ότι βασικό αίτιο της φοροδιαφυγής είναι η μικρή πιθανότητα εντοπισμού της από τις αρμόδιες αρχές και, δεύτερον, ότι ένας στους οκτώ φορολογούμενους έχει επιχειρήσει να φοροδιαφύγει (γι' αυτό και η ύπαρξη ενός αποτελεσματικού φορολογικού μηχανισμού θεωρείται ότι ανήκει στον πυρήνα της φορολογικής πολιτικής βλ. J.Slemrod/S. Yitzhaki, paper 7473/1999, σημείο 1^α, και υποσημείωση 3).

Παρατίθενται τα συγκεκριμένα συμπεράσματα από την έρευνα του Οικονομικού Επιμελητηρίου της Ελλάδας.

α. Οι οκτώ στους δέκα ερωτηθέντες (ποσοστό 80,2%) εκτιμούν ότι οι φορολογούμενοι που φοροδιαφεύγουν το πράττουν, επειδή «υπάρχει μικρή πιθανότητα εντοπισμού τους» από τις φοροελεγκτικές αρχές.

β. Το 17,9% των ερωτηθέντων είναι διατεθειμένο να αναδεχθεί τον κίνδυνο από την απόκρυψη των εισοδημάτων του, αν και γνωρίζει ότι είναι πολύ πιθανό να εντοπισθεί από τις φορολογικές αρχές.

γ. Το 45% των ερωτηθέντων πιστεύει ότι «αν θελήσει να αποκρύψει τα εισοδήματά του από την εφορία, μπορεί να το πραγματοποιήσει».

δ. Το 12,2% των ερωτηθέντων παραδέχεται ότι έχει επιχειρήσει να εξαπατήσει την εφορία αναφορικά με τα πραγματικά του εισοδήματα.

ε. Οι 8 στους 10 θεωρούν ότι είναι ηθική τους υποχρέωση να δηλώνουν τα πραγματικά τους εισοδήματα.

στ. Οι νέοι και το ηλικιακά δυναμικό τμήμα του ενεργού πληθυσμού δηλώνουν περισσότερο πρόθυμοι να αποκρύπτουν τα εισοδήματά τους.

ζ. 1 στους 2 πολίτες θεωρεί ότι σε ένα διεφθαρμένο κράτος η φοροδιαφυγή αποτελεί μια λογική αντίδραση.

Σύμφωνα με την ίδια μελέτη, οι παράγοντες που καθορίζουν την έκταση της φοροδιαφυγής είναι οι εξής:

α. Το μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο των φορολογούμενων. Ο παράγοντας αυτός επηρεάζει την αντίληψη των φορολογούμενων ως προς τη σπουδαιότητα των δημοσίων αγαθών (παιδεία, υγεία, ασφάλεια κ.λ.π.), που χρηματοδοτούνται από τα φορολογικά έσοδα, με σκοπό την κάλυψη συλλογικών αναγκών.

β. Το μορφωτικό επίπεδο των φοροτεχνικών οργάνων. Ικανά και μορφωμένα στελέχη των φοροτεχνικών υπηρεσιών (εφορία, Σ.Δ.Ο.Ε., κ.λ.π.) μπορούν να διαμορφώσουν ένα δίκαιο φορολογικό σύστημα, να αποτρέψουν τη φοροδιαφυγή, να διαρθρώσουν ορθολογικά τις υπηρεσίες και να τις εκσυγχρονίσουν με κατάλληλο τεχνολογικό εξοπλισμό. Τέτοιες υποδομές σε Ανθρώπινο Δυναμικό, αλλά και σύγχρονη τεχνολογική επεξεργασία, δεν έχουν ακόμη ολοκληρωθεί και, ακριβέστερα, η οργάνωσή τους βρίσκεται σε εξαιρετικά προκαταρκτικό στάδιο.

γ. Η φορολογική επιβάρυνση κάθε φορολογούμενου σε σχέση με το εισόδημα του. Αυτό σημαίνει ότι υψηλή φορολογική επιβάρυνση προκαλεί μεγαλύτερη τάση για φοροδιαφυγή, καθώς το όφελος της αποφυγής του φόρου εξισορροπείται από το κόστος της τυχόν αποκάλυψης της φοροδιαφυγής.

δ. Ο τρόπος κατανομής των φορολογικών βαρών. Η τάση για φοροδιαφυγή ενισχύεται όταν η κατανομή των φορολογικών βαρών θεωρείται από τους υπόχρεους στην καταβολή φόρου και γενικότερα το κοινωνικό σύνολο ως άδικη. Συγκεκριμένα, η δίκαιη κατανομή

φορολογικών βαρών παραβιάζεται όταν ορισμένες κοινωνικές ομάδες τυγχάνουν ευνοϊκής μεταχείρισης μέσω χορήγησης αδικαιολόγητων φορολογικών απαλλαγών και εξαιρέσεων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αυξάνεται η φορολογική επιβάρυνση των υπόλοιπων φορολογούμενων και να ενισχύεται το αίσθημα αδικίας και η τάση τους για φοροδιαφυγή. Στην περίπτωση των εταιρειών, η τυχόν άνιση φορολογική μεταχείριση επηρεάζει την παραγωγή, τις επενδύσεις και, τελικά, τον ανταγωνισμό. Η γενικότερη αίσθηση των φορολογουμένων, ιδίως όσων συμμετέχουν συχνά κατά τρόπο δυσανάλογο στη φορολογική δαπάνη, ότι δηλαδή ελλείπει παντελώς ή είναι εξαιρετικά περιορισμένη η ανταποδοτικότητα των φόρων στην Ελλάδα, αποτελεί ένα βασικό κίνητρο και αίτιο φοροδιαφυγής. Απουσιάζει, δηλαδή, συχνά η αίσθηση της φορολογικής δικαιοσύνης και η εμπιστοσύνη στην πληρότητα και αρτιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών. Έτσι, ενώ το δικαιολογικό θεμέλιο του φόρου βρίσκεται στην εξασφάλιση του κοινωνικού κράτους, ο σκοπός αυτός δεν φαίνεται να έχει επιτευχθεί, τουλάχιστον τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, διότι το επιτελούμενο κοινωνικό έργο, ιδίως στον χώρο της Παιδείας, της Υγείας και των συνταξιοδοτικών παροχών, εμφανίζεται να είναι ή απαρχαιωμένο ή στοχευμένο σε δαπάνες, που δεν έχουν άμεσο ανταποδοτικό ή έστω αποκαταστατικό χαρακτήρα της θυσίας, που υφίσταται μέσω των φόρων ο πολίτης. Γενικά η φοροδιαφυγή συχνά παράγεται από την κατά κανόνα κοινωνική αίσθηση της αδικίας. Πρωταρχική αιτία της αίσθησης αυτής είναι η υπερβολική φορολόγηση, όπως, επίσης, η σωρευτική επιβολή έκτακτων φόρων, πέραν των τακτικών ή η διατήρηση της έκτακτης φορολογίας για μακρό χρονικό διάστημα, διότι με τον τρόπο αυτό η έκτακτη φορολογία μετατρέπεται σε τακτική. Οι φιλικότεροι φορολογικοί συντελεστές εμπεδώνουν το αίσθημα της δικαιοσύνης και λειτουργούν σε τελική ανάλυση θετικά. Αυξάνουν, επίσης, τις επενδύσεις, τη δημιουργία θέσεων εργασίας, την καταβολή ασφαλιστικών εισφορών, το δείκτη κατανάλωσης. Επίσης, η αιφνίδια αλλαγή φορολογικής πολιτικής ή αντιμετώπισης του φαινομένου της φοροδιαφυγής για τον παρελθόντα χρόνο, συχνά επιβαρύνει την αποτελεσματικότητα των φοροελεγκτικών μηχανισμών. Για αυτό και προβλέπεται ο θεσμός της παραγραφής. Η σύγχρονη δημοσιονομική κρίση ανέδειξε σε κυρίαρχο παράγοντα πρόκλησής της τη φοροδιαφυγή. Ορθά, λοιπόν, θεσπίστηκαν, νομοθετικά, αλλά και υλικοτεχνικά, μηχανισμοί ελέγχου και για τον παρελθόντα χρόνο. Η μέχρι σήμερα νομολογιακή αντιμετώπιση, ωστόσο, ανέδειξε τα σημαντικότερα προβλήματα των αναδρομικών ελέγχων, οι οποίοι α) περικλείουν το στοιχείο του αιφνιδιασμού και των αποδεικτικών δυσχερειών και β) υπό περιστάσεις διατρέχουν και σοβαρό κίνδυνο αντισυνταγματικότητας [βλ. για το ζήτημα αυτό αναλυτικότερα παρακάτω (3)]. Η

αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής του παρελθόντος αντιμετωπίζεται, μάλλον αποτελεσματικότερα, με συνοπτικές, εξωδικαστικές διαδικασίες, που δεν συνοδεύονται από σοβαρές επιπτώσεις, οι οποίες μπορούν να θίξουν τη μελλοντική παραγωγική δραστηριότητα και, ως εκ τούτου, τη φοροδοτική ικανότητα.

ε. Τα είδη των φόρων του φορολογικού συστήματος. Όταν το φορολογικό σύστημα κυριαρχείται από άμεσους φόρους, όπως ο φόρος εισοδήματος, τότε η δυνατότητα απόκρυψης της φορολογητέας ύλης είναι μεγαλύτερη, με αποτέλεσμα να ενισχύεται η τάση για φοροδιαφυγή. Για παράδειγμα, οι ελεύθεροι επαγγελματίες μπορούν να δηλώσουν μικρότερο από το πραγματοποιηθέν εισόδημα, ενώ οι εταιρείες να μεταφέρουν μέρος των κερδών σε λογαριασμούς εξόδων ή αποσβέσεων. Παρόλα αυτά, η άμεση φορολογία εξακολουθεί να θεωρείται το δικαιότερο σύστημα καταλογισμού των φόρων. Αντίθετα, η φοροδιαφυγή είναι μικρότερη, όταν το φορολογικό σύστημα κυριαρχείται από έμμεσους φόρους (π.χ ΦΠΑ), αφού στην περίπτωση αυτή οι φορολογούμενες μονάδες είναι μόνο οι ιδιωτικές επιχειρήσεις, με αποτέλεσμα ο έλεγχος της φορολογητέας ύλης να καθίσταται αποτελεσματικότερος μέσω των λογιστικών βιβλίων που πρέπει να τηρούνται. Εδώ, ωστόσο, συντελείται φοροδιαφυγή με την αποφυγή έκδοσης του σχετικού παραστατικού στοιχείου, ενδεχόμενο που ενισχύεται σημαντικά από την κυκλοφορία μετρητών.

στ. Η διαχείριση του δημόσιου χρήματος. Η διαφανής και συνετή διαχείριση του δημόσιου χρήματος και η αποτελεσματική ικανοποίηση των συλλογικών αναγκών ενισχύει την εμπιστοσύνη των πολιτών στην δημόσια διοίκηση και την επιθυμία συνεισφοράς στα φορολογικά βάρη. Αντίθετα, η σπατάλη του δημόσιου χρήματος καθιστά τους φορολογούμενους επιφυλακτικούς, επηρεάζει την φορολογική ηθική τους και ενισχύει την τάση τους για φοροδιαφυγή (αντίστοιχα ευρήματα και αίτια της φοροδιαφυγής καταγράφονται σε μελέτη των R. W. McGee, Wendy Gelman, Thomas Tarangelo, με τον τίτλο *How Serious is tax Evasion? An empirical Legal Answer*. Η φορολογική συνείδηση, στη συγκεκριμένη μελέτη, εξετάζεται τόσο στη φιλοσοφική της προσέγγιση, όσο και στη σύγκριση των κυρώσεων για τη φοροδιαφυγή με άλλες παραβατικές συμπεριφορές, σε ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα πολιτών, από διάφορες χώρες και σε διαφορετικές χρονικές-ιστορικές περιόδους).

Η έλλειψη κοινωνικής συνείδησης συχνά τροφοδοτείται και από πολιτικές αντιπαραθέσεις, καθώς ο τρόπος αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής, αλλά και των φόρων, συχνά αποτελεί κύριο πεδίο αντιπαραθέσης μεταξύ του εκάστοτε κυβερνώντος κόμματος και της αντιπολίτευσης.

Συχνά, επίσης, η μεταβίβαση εσωτερικών διοικητικών αρμοδιοτήτων (λ.χ. η μεταβίβαση των επιτόπιων, χωρίς χρονικό περιορισμό, ελέγχων του ΣΔΟΕ στις κατά τόπο αρμόδιες ΔΟΥ) περιορίζει, σημαντικά, την αποτελεσματικότητα των ελέγχων.

3.2. Διαφοροποιημένη νομοθετικά και διοικητικά προσέγγιση της φοροδιαφυγής ανάλογα με το χρόνο αναγωγής.

3.2.1 Ταχεία περαίωση εκκρεμών υποθέσεων

Στην Ελλάδα, όλες, οι πρόσφατες ιδίως, προσπάθειες περιορισμού της φοροδιαφυγής προσκρούουν σε επί σειρά ετών συσσωρευμένα προβλήματα. Όπως και εισαγωγικά σημειώθηκε, υπήρξε διαχρονικά και βαίνει αυξανόμενη η έντονη νομοθετική κινητικότητα ως προς το θέμα των φόρων. Τα τελευταία ιδίως χρόνια και μετά από σημαντική θα έλεγε κανείς καθυστέρηση εκσυγχρονισμού τα βασικότερα νομοθετήματα, που αφορούν αυτό καθεαυτό τον φορολογικό μηχανισμό είναι τα ακόλουθα:

α. Η Γενική Γραμματεία Δημόσιων Εσόδων συνεστήθη με το ν. 4093/2012, Υποπαράγραφος Ε. 2 και αντικατέστησε, ως Γενική Γραμματεία του ΥΠΟΙΚ, τη Γενική Γραμματεία Φορολογικών και Τελωνειακών Θεμάτων.

β. Διαφορετική Υπηρεσία και συγκεκριμένα, Ειδική Γραμματεία Δίωξης του Οικονομικού Εγκλήματος είναι το ΣΔΟΕ. Και οι δύο πάντως Γραμματείες ανήκουν διοικητικά στο ΥΠΟΙΚ.

γ. Παρά το γεγονός ότι η φοροδιαφυγή συνιστά, αφενός, ποινικό αδίκημα, αφετέρου, κλασική και επώνυμη μορφή νομιμοποίησης εσόδων από παράνομες δραστηριότητες, ήδη από το 1990 και το 1995, αντίστοιχα, μόλις το 2010, με το άρθρο 17Α του ν. 2523/1997 (που προστέθηκε με το άρθρο 2 παρ. 1 του ν. 3943/2011, και τροποποιήθηκε πρόσφατα από το άρθρο 94 του ν. 4316/2014 ιδρύθηκε, με Πανελλήνια Εμβέλεια, ο νέος θεσμός των Οικονομικών Εισαγγελιών, το διευρυμένο έργο των οποίων επικεντρώνεται αποκλειστικά και μόνο στον τομέα της φοροδιαφυγής και μάλιστα τόσο σε επίπεδο συντονιστικού έργου του ΣΔΟΕ κατά τη διενέργεια ελέγχων και τη νομική αξιολόγηση των σχετικών ευρημάτων, όσο και σε επίπεδο συλλογής, ιδίως από Πιστωτικά Ιδρύματα, των κρίσιμων πληροφοριών, που αφορούν τη συναλλακτική δραστηριότητα των ελεγχόμενων-φορολογουμένων και την εναρμόνιση αυτής με τις δηλώσεις εισοδήματος. Για την ευχερέστερη, μάλιστα, άντληση πληροφοριών από τις ελεγκτικές Αρχές (ΣΔΟΕ), και στο πλαίσιο, αφενός, της γενικής πρόβλεψης, αφετέρου, της νομοθετικής εξουσιοδότησης των άρθρων 62 και 63 του ν.

4170/2013, με την ΠΟΛ 1258/6.12.2013, όπως αυτή συμπληρώθηκε από την ΠΟΔ 1131/6.5.2014, καθιερώθηκε το Σύστημα Μητρώων Τραπεζικών Λογαριασμών και Λογαριασμών Πληρωμών, στο οποίο έχουν πρόσβαση οι Εισαγγελικές και Διοικητικές Αρχές, που ασχολούνται με την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής. Στο σχετικό μητρώο καταχωρούνται, εφόσον ζητηθούν, πληροφορίες για το σύνολο της Τραπεζικής Δραστηριότητας των ελεγχόμενων (δηλαδή πιστοδοτικών και καταθετικών συμβάσεων, επενδυτικών προϊόντων κλπ), δηλαδή εξασφαλίζεται η διασταύρωση πληροφοριών.

Αυτή η πρόσφατη ωστόσο νομοθετική πρωτοβουλία, η οποία έχει ως κύριο στόχο τους φορολογικούς ελέγχους για παρελθούσες διαχειριστικές χρήσεις, που επί μακρόν δεν είχαν ελεγχθεί, δεν αντέχει στον έλεγχο νομιμότητας από τα Δικαστήρια. Ειδικότερα, καθώς η παραγραφή των αξιώσεων του Δημοσίου από φόρους είναι 10ετής, η διαρκής παράταση, που προβλέφθηκε τόσο στο παρελθόν, όσο και πρόσφατα (βλ. λ.χ. ν. 3697/2008, 3790/2009, 3842/2010, 3888/2010 και 4002/2011), έχει κριθεί από το ΣτΕ ως αντισυνταγματική (βλ. ΟΛΣΤΕ 3316/2014, και ΣτΕ 3174/2014).

Ωστόσο, ενώ ο εκσυγχρονισμός και η πληρότητα του νομοθετικού πλαισίου αποτελεί σταθερά το πρώτο βήμα, δεν αρκεί. Η αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής προϋποθέτει κατάλληλες πολιτικές που θα πρέπει να στρέφονται γύρω από τρεις βασικές θεματικές ενότητες (Bird και Casanegra de Jantscher, 1992):

α. Απλοποίηση και εξορθολογισμό της νομοθεσίας και του ρυθμιστικού πλαισίου. Μετά τις πρόσφατες νομοθετικές πρωτοβουλίες θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η νομοθεσία είναι ήδη πλήρης, αλλά αυτό προϋποθέτει ότι δεν θα υπάρξει σε βραχύ χρονικό διάστημα νέα νομοθετική κινητικότητα. Επιβάλλεται, επίσης, νομοτεχνικά η κωδικοποίηση της νομοθεσίας σε ένα απλό, πλήρες, εύληπτο νομοθέτημα, που θα ρυθμίζει, αδιακρίτως και ενιαία, όλες τις φορολογικές επιβαρύνσεις, δηλαδή το σύνολο των άμεσων και έμμεσων φόρων, καθώς επίσης το σύνολο της φορολογητέας ύλης.

β. Αναδιάρθρωση των μηχανισμών της φορολογικής διοίκησης. Ως προς το σημείο αυτό η Ελλάδα έχει μεγάλο δρόμο εκσυγχρονισμού να διανύσει. Η Ελλάδα είναι αρκετά πίσω και είναι αργά για να αντιμετωπίσει με ένα αποτελεσματικό Διοικητικό και Ελεγκτικό Μηχανισμό όλες τις συσσωρευμένες εκκρεμότητες του παρελθόντος. Υπό την πίεση αυτή, ενδεχομένως, επίκειται η νομοθετική πρόβλεψη για την παροχή εκτεταμένης φορολογικής αμνηστίας.

γ. Ανάπτυξη συστήματος κινήτρων και ποινών, με σκοπό την αλλαγή της φορολογικής νοοτροπίας και την ενίσχυση της φορολογική συνέπειας και συμμόρφωσης. Στον τελευταίο αυτό πυλώνα εντάσσεται ο εκσυγχρονισμός και η επιτάχυνση στην απονομή της φορολογικής

Δικαιοσύνης. Παράλληλα, όμως, θα πρέπει να εισαχθούν και σύγχρονες μέθοδοι για τον περιορισμό της φοροδιαφυγής.

Η εικόνα της Ελληνικής πραγματικότητας στο θέμα της φορολογίας δεν είναι καθόλου ενθαρρυντική. Κινείται επάνω σε δύο αντιφατικούς άξονες, όπως αυτοί εύγλωττα παρουσιάζονται σε σχετικά πρόσφατο δημοσίευμα. Ειδικότερα, σύμφωνα με συγκριτικές και στατιστικές πληροφορίες (βλ. άρθρο της εφημερίδας «Καθημερινή», που αναρτήθηκε στην ιστοσελίδα της τον Μάιο 2015)¹⁷, η χώρα κατατάσσεται, από τη σκοπιά των φορολογικών επιβαρύνσεων, σε υψηλή θέση στις σχετικές κατατάξεις για το 2014. Συγκεκριμένα παρατίθενται τα παρακάτω στοιχεία:

α. Πρώτη σε κρατήσεις στον κόσμο για το 2014. Σύμφωνα με έρευνα του ΟΟΣΑ, ο Έλληνας εργαζόμενος με δύο παιδιά πληρώνει το 43,4% του μισθού του σε κρατήσεις, ποσοστό που είναι και το υψηλότερο μεταξύ των χωρών του Οργανισμού. Στη 2η και στην 3η θέση κατατάσσονται το Βέλγιο και η Γαλλία, με συντελεστές 40,6% και 40,5%, αντίστοιχα.

β. Η Ελλάδα καταλαμβάνει την έκτη θέση μεταξύ των χωρών μελών του ΟΟΣΑ για τις ασφαλιστικές εισφορές που επιβάλλονται στους εργαζομένους. Συγκεκριμένα, ο μέσος όρος του Οργανισμού ανερχόταν το 2014 σε 9,9 % και το αντίστοιχο μέγεθος για την Ελλάδα σε 16%.

γ. Ο ΦΠΑ είναι ήδη ο τέταρτος υψηλότερος στην Ευρώπη.

δ. Η Ελλάδα κατατάσσεται δεύτερη στο κόσμο στη φορολόγηση των αυτοκινήτων μεγάλου κυβισμού.

ε. Στα ποτά ο ειδικός φόρος ανά 100 λίτρα αιθυλικής αλκοόλης διαμορφώνεται στην Ελλάδα στα 2.550 ευρώ και είναι ο πέμπτος υψηλότερος στην Ευρώπη.

στ. Ο ειδικός φόρος κατανάλωσης, που βαρύνει τη βενζίνη στην Ελλάδα, είναι ο τέταρτος μεγαλύτερος στην Ευρώπη. Γενικότερα, το 62,66 % της λιανικής τιμής της βενζίνης αφορά τους φόρους, τον ειδικό φόρο κατανάλωσης και τον ΦΠΑ.

ζ. Στα τσιγάρα ο φορολογικός συντελεστής επί της τιμής λιανικής κυμαίνεται μεταξύ 84% και 90 %.

Σύμφωνα με το ίδιο άρθρο οι αντανεκλαστικές συνέπειες της υπερφορολόγησης είναι, μεταξύ άλλων, οι ακόλουθες, που πλήττουν τον καταναλωτικό δείκτη. Για παράδειγμα:

α. Ο αριθμός των αυτοκινήτων υψηλού κυβισμού, που είναι σε κυκλοφορία, έχει μειωθεί σημαντικά, λόγω του φόρου πολυτελούς διαβίωσης.

¹⁷ <http://www.kathimerini.gr/813772/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/h-dystyxia-na-eisai-ellhnas-forologoymenos> και ημερομηνία προσπέλασης την 23/09/2015

β. Μεγάλο ποσοστό των τσιγάρων και των ποτών, που καταναλώνεται, διακινείται παράνομα.

γ. Οι υψηλές εργοδοτικές εισφορές οδηγούν στην αδήλωτη και ανασφάλιστη εργασία και στις αδιαφανείς συναλλαγές εργοδοτών – εργαζομένων. Σύμφωνα με την Τράπεζα της Ελλάδος (Οικονομικό Δελτίο Τεύχος 37, 2012), ανασφάλιστη εργασία εμφανίζεται κυρίως σε κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, όπως το εμπόριο, τα ξενοδοχεία και οι κατασκευές, σε ειδικότητες, όπως οι οικιακοί βοηθοί, στον ιδιωτικό τομέα και τέλος σε απασχολούμενους που ασκούν και μια δεύτερη εργασία, πέραν της κύριας. Ο υψηλός ΦΠΑ και οι φόροι εισοδήματος ωθούν στην απόκρυψη των συναλλαγών λιανικών πωλήσεων.

δ. Αύξηση του πληθωρισμού. Στο πλαίσιο της προσπάθειας δημοσιονομικής εξυγίανσης και περιορισμού των ελλειμμάτων αυξήθηκαν οι έμμεσοι φόροι, τόσο ο Φόρος Προστιθέμενης Αξίας (Παράρτημα Ζ), όσο και ο Ειδικός Φόρος Κατανάλωσης. Σε σχετική μελέτη της Τράπεζα της Ελλάδος (Οικονομικό Δελτίο Τεύχος 38, 2013), η οποία βασίστηκε στον Εναρμονισμένο Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΕνΔΤΚ), αποδείχτηκε ότι η αύξηση των έμμεσων φόρων συνέβαλλε στην αύξηση του πληθωρισμού κατά την περίοδο 2010 έως 2012. Συγκεκριμένα, όπως φαίνεται στο παράρτημα Η, το 2010 η μέση επίδραση των έμμεσων φόρων στον πληθωρισμό ανήλθε στις 3,32 εκατοστιαίες μονάδες, γεγονός που δεν είναι τυχαίο, αφού το 2010 είναι το πρώτο έτος εφαρμογής των νέων συντελεστών ΦΠΑ μετά το 2005. Αποτέλεσμα αυτής της επίδρασης ήταν η διατήρηση του γενικού πληθωρισμού σε επίπεδα άνω 5% (σε ετήσια βάση) σε ορισμένους μήνες του ίδιου έτους. Στη συνέχεια, τον Ιανουάριο του 2011, οπότε ο μειωμένος συντελεστής του ΦΠΑ αυξήθηκε από 11% σε 13%, κορυφώθηκε η επίδραση των έμμεσων φόρων στον πληθωρισμό στο επίπεδο των 4,74 εκατ. μονάδων, που είναι και το υψηλότερο της περιόδου 2010 - 2012. Τον ίδιο μήνα, όμως, παρά τη σημαντική αύξηση των φόρων, ο πληθωρισμός υποχώρησε στο 4,9% σε ετήσια βάση, από το 5,7% που είχε φθάσει τον Σεπτέμβριο του 2010, λόγω του ότι ορισμένα είδη, όπως τα φάρμακα και τα έξοδα ξενοδοχείων, εντάχθηκαν σε χαμηλότερο συντελεστή (στο 6,5%) την ίδια περίοδο και λόγω της συγκράτησης της πρωτογενούς αυξητικής τάσης των τιμών.

Επομένως η ελληνική πραγματικότητα στο θέμα των φόρων εμφανίζει μία εξαιρετική αντινομία. Χαρακτηρίζεται, αφενός, από υπέρμετρες φορολογικές επιβαρύνσεις, αφετέρου, από εξαιρετικά πενιχρά ταμειακά αποτελέσματα.

Η επί μακρόν εδραιωμένη μη φορολογική συνείδηση και η διενέργεια ελέγχων μετά από μακρά αδράνεια και της ίδιας της Διοίκησης οδηγεί σε συσσώρευση περιπτώσεων που πρέπει να ελεγχθούν και δρα ανασταλτικά σε σχέση με την παρακολούθηση και είσπραξη των παρόντων

εσόδων. Ταυτόχρονα μπορεί συχνά να οδηγήσει σε επαχθείς για τους φορολογούμενους συνέπειες ή σε υπέρμετρη επιβάρυνση του συνόλου του διοικητικού και του δικαιοδοτικού μηχανισμού. Η εμπλοκή, εξάλλου, Διοίκησης (Φορολογικών Αρχών) και Διοικούμενου (φορολογούμενου) σε διενέξεις λειτουργεί, εξ αντανάκλασας, ανασταλτικά σε σχέση με την ομαλή συνέχιση της συναλλακτικής δραστηριότητας (λ.χ. μία από τις κυρώσεις του Κώδικα Βιβλίων και Στοιχείων είναι η μη χορήγηση φορολογικής ενημερότητας ή η μη θεώρηση βιβλίων και στοιχείων, όπου αυτή ακόμη απαιτείται), με αποτέλεσμα την αντικειμενική αδυναμία εξυπηρέτησης των ληξιπρόθεσμων οφειλών ή την επιδείνωση της φορολογικής συνείδησης. Καλούμαστε, επομένως, αφενός, να διαχειριστούμε μία τεράστια φορολογική ύλη για το παρελθόν, αφετέρου, να μην χάσουμε το νέο παραγόμενο πλούτο. Η ανάγκη διαχωρισμού των δύο είναι αδήριτη, διαφορετικά η χρήση κοινών μεθόδων για το παρελθόν και το παρόν θα έχει ως αναπόδραστη συνέπεια τη δημιουργία περαιτέρω φορολογικών οφειλών.

3.2.2 Ταυτόχρονη καταγραφή περιουσιακών στοιχείων-επέκταση του περιουσιολογίου

Επειδή, στην ελληνική πραγματικότητα έχει συσσωρευθεί ένας μεγάλος όγκος φοροδιαφυγής από το παρελθόν, σε επίπεδο, ιδίως, της Διαχείρισης από το Ανθρώπινο Δυναμικό, θα πρέπει να διαχωριστεί πλήρως η επεξεργασία υποθέσεων του παρελθόντος, ανεξάρτητα εάν εκκρεμούν προς επίλυση στα δικαστήρια ή γενικότερα ελέγχονται από τον φορολογικό μηχανισμό, από την πραγματική παρακολούθηση του παρόντος παραγωγικού πλούτου. Διαφορετικά, ελλοχεύει ο κίνδυνος σημαντικής ανάλωσης δυνάμεων και συστηματικής συσσώρευσης νέων οφειλών και αμφισβητήσεων. Το σύνολο της προσέγγισης της φοροδιαφυγής στην Ελλάδα επικεντρώνεται στη διαχείριση της ήδη συσσωρευθείσας φοροδιαφυγής. Οι νομοθετικές πρωτοβουλίες, που προαναφέρθηκαν (βλ. κεφάλαιο πρώτο και ενότητα 1 του τρίτου κεφαλαίου), έχουν, πέραν του Δημοσιονομικού τους στόχου, ως κύριο αντικείμενο τη διοικητική και ποινική αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής στον παρελθόντα χρόνο. Επικεντρώνοντας, ωστόσο, τόσο ο νομοθέτης, όσο και ο φοροεισπρακτικός μηχανισμός το ενδιαφέρον τους στο παρελθόν, δεν πρέπει να χάσουν το παρόν ούτε να εργαστούν προς την κατεύθυνση της συσσώρευσης νέων οφειλών.

Έτσι, σε νομοθετικό, αλλά και πρακτικό επίπεδο, θα πρέπει να υπάρξει πλήρης διαχωρισμός. Σε ό,τι αφορά την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής (για το παρελθόν), αλλά, κυρίως, την ενεργή και αποτελεσματική παρακολούθηση του όποιου νέου παραγόμενου πλούτου (παρόν), πρόσφορα μέτρα θα μπορούσαν να είναι σε πρακτικό επίπεδο τα ακόλουθα:

Σε επίπεδο αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής του παρελθόντος: Παρά το γεγονός ότι συνεστήθη το 2010 ο θεσμός των Οικονομικών Εισαγγελιών, με αποκλειστική πανελλήνια δικαιοδοσία την πάταξη της φοροδιαφυγής, στον τομέα της ποινικής και διοικητικής δικαιοσύνης υπάρχει ακόμη ένα τεράστιο κενό, ιδίως, αποτελεσματικότητας.

Το σύστημα αυτό θα πρέπει να συμπληρωθεί από την επιτάχυνση των πάσης φύσεως κυρωτικών διαδικασιών είτε είναι ποινικές είτε διοικητικές. Δεν είναι τυχαίο ότι, παρά το γεγονός ότι η είσπραξη των Δημόσιων Εσόδων πραγματοποιείται ήδη από το έτος 1974 με βάση ένα εξαιρετικά ευνοϊκό για το Δημόσιο και τους λοιπούς φορείς του Δημοσίου πλαίσιο, παρόλα αυτά η δυνατότητα των φορολογουμένων να ασκούν ένδικα βοηθήματα, η ανεπαρκής πληροφόρηση που διαθέτει το Δημόσιο και οι σημαντικές καθυστερήσεις στην απονομή της Διοικητικής, ιδίως, Δικαιοσύνης, επιτείνουν το πρόβλημα. Λ.χ. η (εξώδικη) διαμεσολάβηση και στις φορολογικές διαφορές θα οδηγούσε σε αποσυμφόρηση και θα ανέθετε σε τρίτους, που διαθέτουν ειδικές γνώσεις και δεν επιβαρύνουν με μόνιμες δαπάνες μισθοδοσίας τον κρατικό προϋπολογισμό, τον τρόπο προσδιορισμού (σε περίπτωση αμφισβήτησης) της φορολογικής υποχρέωσης και τον τρόπο είσπραξης των φόρων.

Εναλλακτικά, ωστόσο, μπορεί να συνδυάσει κανείς την οικειοθελή συμμόρφωση των φορολογουμένων και την αποκάλυψη της αποκρυβείσας φορολογητέας ύλης με την ταυτόχρονη δήλωση του συνόλου των εισοδημάτων.

Ειδικότερα: Όπως είναι γνωστό, δόθηκε ήδη σε διαβούλευση σχέδιο νόμου για την «εθελοντική αποκάλυψη κεφαλαίων και επενδύσεων και τη φορολογική συμμόρφωση».

Ο σκοπός του νομοσχεδίου, είναι προφανώς η άμεση είσπραξη δημόσιων εσόδων, παράλληλα, όμως, και η απαλλαγή των πάσης φύσεως ελεγκτικών μηχανισμών (Διοικητικών και Δικαστικών) από τη χρονοβόρα και συχνά αναποτελεσματική ενασχόληση με υποθέσεις του παρελθόντος. Έμμεσος στόχος είναι επίσης ο επαναπατρισμός καταθέσεων, που τα τελευταία 4 χρόνια έχουν τοποθετηθεί εκτός του Ελληνικού Πιστωτικού Συστήματος. Προβλέπεται για το λόγο αυτό σύντομη προθεσμία μόλις 2 μηνών για την εμφάνιση των αδήλωτων εισοδημάτων, αρκεί αυτά να οφείλονται στην απόκρυψη φορολογητέας ύλης του παρελθόντος και όχι σε ποινικά κολάσιμη δραστηριότητα. Προβλέφθηκαν, αρχικά, δύο διαφορετικοί συντελεστές (15% για τα αδήλωτα εισοδήματα, που έχουν τοποθετηθεί στο εξωτερικό και 30% για τα αδήλωτα εισοδήματα, που παραμένουν στο εσωτερικό), αλλά το πιθανότερο είναι, για λόγους και συνταγματικής ισότητας, να καθιερωθεί ένας ενιαίος συντελεστής, που τοποθετείται στο 21%. Η μεταγενέστερη αυτή δήλωση εισοδημάτων θα καλύπτει συγχρόνως και ζητήματα πόθεν έσχες και δεν θα επισύρει οποιαδήποτε κύρωση του ν. 3691/2008, παρ. 1, περ. ιη ως προς τη νομιμοποίηση

εσόδων από φοροδιαφυγή. Στο νόμο μπορούν να υπαχθούν ακόμη και οι φορολογούμενοι για τους οποίους έχουν εκδοθεί εντολές ελέγχου ή ερευνώνται κατόπιν εισαγγελικής παραγγελίας ή έχει ξεκινήσει ο φορολογικός έλεγχος στα εισοδήματα και τα περιουσιακά τους στοιχεία με έρευνα στους τραπεζικούς τους λογαριασμούς. Πρόκειται, δηλαδή, για μία διευρυμένη περαίωση, η οποία ταυτόχρονα επιλύει ζητήματα πόθεν έσχες. Η ανταπόκριση ή μη των φορολογουμένων στη νέα ρύθμιση συναρτάται με το αίσθημα εμπιστοσύνης, το οποίο θα καλλιεργηθεί ή θα εμπεδωθεί. Συγκεκριμένα, θα πρέπει από τη νέα ρύθμιση να προκύπτει σαφώς ότι η αυτόβουλη δήλωση αποκρυβέντων εισοδημάτων δεν θα επιτρέψει την επάνοδο των Ελεγκτών στις ίδιες χρήσεις ή δεν θα αποτελέσει βάση για περαιτέρω φορολόγηση της ίδιας οικονομικής αξίας και στο μέλλον. Η αμοιβαία δυσπιστία Διοίκησης και Διοικουμένων αποτελεί κρίσιμο παράγοντα. Σ' αυτό το κλίμα δυσπιστίας οφείλεται σε μεγάλο βαθμό η αποτυχία του ελληνικού φορολογικού συστήματος.

Συγχρόνως, όμως, την ίδια χρονική στιγμή και ταυτόχρονα με την οικειοθελή δήλωση εισοδημάτων, μέσω της δήλωσης των διαθέσιμων επενδύσεων ή καταθέσεων, επιβάλλεται να γενικευθεί και η αποτύπωση της πραγματικής περιουσίας των υπόχρεων φυσικών ή και νομικών προσώπων. Τα δύο πρέπει να συνδυαστούν, ώστε οι μεν φορολογούμενοι να δηλώσουν την ήδη κτηθείσα και μη δηλωθείσα στο παρελθόν περιουσία και να καταβάλουν τον αναλογούντα φόρο (21%), το δε Δημόσιο να γνωρίζει την οικονομική κατάσταση των πολιτών του.

Σήμερα η υποχρέωση συντάξεως περιουσιολογίου βαρύνει μόνο όσα φυσικά πρόσωπα αναφέρονται στο νόμο 3213/2003 (άρθρο 1) και αφορά, κυρίως, τους φορείς της κάθε μορφής εκτελεστικής εξουσίας, τα ΜΜΕ, και επιλεγμένα τους Διοικητές και τα Εκτελεστικά Μέλη ορισμένων Οργανισμών του Δημοσίου ή και του Ιδιωτικού Τομέα. Εξυπηρετεί, κυρίως, την αποτροπή της διαφθοράς. Σε πρώτο στάδιο και άμεσα πρέπει να καταγραφεί το σύνολο της ακίνητης (και σοβαρής κινητής περιουσίας), που διαθέτει κάθε φορολογούμενος, ανεξάρτητα εάν είναι νομικό ή φυσικό πρόσωπο. Στα βασικά περιουσιακά στοιχεία και, ιδίως, στα ακίνητα πρέπει να προσδιοριστεί ο τρόπος κτήσεως (από κληρονομιά, δωρεά, ή άλλη επαχθή αιτία). Να καταργηθούν πλήρως οι γονικές παροχές σε ανήλικους, οι οποίοι κατά τεκμήριο δεν έχουν ούτε εξουσία διαθέσεως ούτε και ιδιοχρήσεως. Να καταγραφούν τα επενδυτικά προϊόντα κάθε φορολογούμενου και, ειδικότερα, ο τρόπος κτήσεώς τους, καθώς και η προέλευση του ποσού που διατέθηκε για την απόκτησή του. Το ίδιο και με τις καταθέσεις. Κατά τον χρόνο υποβολής του περιουσιολογίου από τον κάθε φορολογούμενο και σε ειδική αρχή, που μπορεί να προέρχεται από τις ομάδες Β και Γ της Ανεξάρτητης Αρχής για τη Νομιμοποίηση και Πρόληψη (ν. 3691/2008), θα υπολογίζεται απευθείας (έστω και με την βοήθεια έκτακτου εποχιακού προσωπικού) η

διαφορά, δηλαδή το ποσό που δεν δικαιολογείται με βάση τις υποβληθείσες φορολογικές δηλώσεις των παρελθόντων ετών και ενδείκνυται να έχει φιλικό φορολογικό συντελεστή για να αποτελέσει κίνητρο. Το περιουσιολόγιο, εκτός από τον καθορισμό της φορολογητέας ύλης για το παρελθόν, θα προσδιορίσει και τη μελλοντική φορολογική μεταχείριση του φορολογούμενου. Δηλαδή, θα πρέπει να δομηθεί κατά τρόπο αντίστοιχο με το πόθεν έσχες και να εξυπηρετεί κατά κύριο λόγο φορολογικούς σκοπούς. Ως ένα σημείο, άλλωστε, ειδικά για την ακίνητη περιουσία θα υποκαταστήσει το ειδικό έντυπο φορολογίας των ακινήτων.

Επομένως, για τη διαχείριση των ήδη εκκρεμών, σε οποιοδήποτε στάδιο υποθέσεων, για τυχόν περαίωση ο νομοθέτης δεν θα πρέπει να ακολουθήσει το πρότυπο των περαιώσεων του παρελθόντος, που είχαν ένα τυφλά εισπρακτικό χαρακτήρα, δηλαδή, δεν θα πρέπει να γίνει στο ίδιο πλαίσιο με το ν. 3888/2010, αλλά να συνδυαστεί με μία οικειοθελή και φιλική δήλωση των πάσης φύσεως περιουσιακών στοιχείων των φορολογουμένων (περιουσιολόγιο), η δημιουργία του οποίου έχει μεν εξαγγελθεί, αλλά συστηματικά αναβάλλεται.

Σε επίπεδο αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής του παρόντος: Επιβάλλεται να γίνει κατανοητό σε όλους ότι κάθε στιγμή που περνάει χάνονται φορολογικά έσοδα για το Δημόσιο και δη, ΦΠΑ, εξαιτίας της απουσίας των φοροελεγκτικών μηχανισμών στην καθημερινότητα της οικονομικής ζωής της χώρας. Χιλιάδες επιχειρήσεις και ελεύθεροι επαγγελματίες αρνούνται επιδεικτικά να «κόβουν» αποδείξεις υπηρεσιών και προϊόντων εκμεταλλευόμενοι την αδυναμία των φοροελεγκτικών μηχανισμών. Φτάνουν μάλιστα στο επαίσχυντο σημείο να διαπραγματεύονται με τους πελάτες τους χαμηλότερες τιμές ως κίνητρο για τη μη έκδοση φορολογικών στοιχείων. Μόνο η συνεχής παρουσία εξειδικευμένου προσωπικού της φορολογικής αρχής σε περιοχές αυξημένης τουριστικής κίνησης, εμπορικά κέντρα, αεροδρόμια, λιμάνια και κλάδους παροχής υπηρεσιών, που συστηματικά και αποδεδειγμένα φοροδιαφεύγουν (γιατροί, δικηγόροι, ηλεκτρολόγοι, υδραυλικοί κλπ), καθώς και η εντατικοποίηση ελέγχων για την έκδοση ή μη φορολογικών στοιχείων μπορεί να συμβάλει αποτελεσματικά στη συγκέντρωση του ΦΠΑ, αλλά και στην εμπέδωση φορολογικής συμπεριφοράς, που στην πορεία θα μετουσιωθεί σε φορολογική συνείδηση.

3.2.3 Μελλοντική διαχείριση της φοροδιαφυγής. Καθιέρωση σύγχρονων τρόπων πληρωμής

Σύμφωνα με πρόσφατη δημοσίευση της Τράπεζας της Ελλάδας (Ιούνιος 2015), το μεγαλύτερο μέρος των πρόσφατων αναλήψεων μετρητών από το σύνολο του ελληνικού

Τραπεζικού Συστήματος βρίσκεται σε φυσική μορφή, στην κατοχή των καταθετών, με αποτέλεσμα η αξία των κυκλοφορούντων τραπεζογραμματίων να ανέρχεται σε 45,2 δις ευρώ, υπερβαίνοντας ακόμη και τον αριθμό των τραπεζογραμματίων σε κυκλοφορία, την κρίσιμη περίοδο του 2012. Αυτό σημαίνει ότι στην Ελλάδα το χρήμα, που κυκλοφορεί σε φυσική μορφή, ανέρχεται, πλέον, στο 25% του ΑΕΠ της χώρας, όταν ο μέσος όρος στις λοιπές χώρες της Ευρωζώνης κυμαίνεται μεταξύ 6-8% (βλ. για τη σχετική καταχώρηση capital.gr, online έκδοση της 24.6.2015). Εκτός από την αποψίλωση του τραπεζικού συστήματος από τις καταθέσεις και την αφαίρεση της σχετικής ρευστότητας από την Οικονομία, είναι βέβαιο ότι επικρατούν στις συναλλαγές συνθήκες πρόσφορες για φοροδιαφυγή. Η φοροδιαφυγή αποφεύγεται, σημαντικά, συγχρόνως δε προάγεται η αποτελεσματικότητα των ελέγχων, με την καθιέρωση σύγχρονων και αδιάβλητων μέσων πληρωμής. Χώρες, που έχουν υιοθετήσει υψηλό βαθμό χρήσης ηλεκτρονικών συναλλαγών, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο και οι σκανδιναβικές χώρες, παρουσιάζουν χαμηλότερα επίπεδα παραοικονομίας από αυτές που έχουν υιοθετήσει χαμηλό βαθμό χρήσης ηλεκτρονικών συναλλαγών, όπως η Βουλγαρία, η Ρουμανία και η Ελλάδα. Άλλωστε, έρευνα του καθηγητή Scheider έχει δείξει ότι η αύξηση των ηλεκτρονικών συναλλαγών κατά 10% ετησίως για τουλάχιστον τέσσερα συνεχόμενα χρόνια θα έχει ως αποτέλεσμα τον (συνολικό) περιορισμό της παραοικονομίας κατά 5%. Συνεπώς, ο καθηγητής καταλήγει στα εξής μέτρα καταπολέμησης της παραοικονομίας, που τα αποκαλεί μέτρα αντικατάστασης των μετρητών (cash displacement):

α. Αποθάρρυνση της κυκλοφορίας μετρητών με την επιβολή εξόδων ανάληψης από τα ATM.

β. Διεύρυνση της αποδοχής συναλλαγών με κάρτες από τους καταστηματάρχες και τους επαγγελματίες. Το μέτρο θα πρέπει να είναι καθολικό και να μην εξαιρεί ούτε τους μικροεπαγγελματίες από την υποχρέωση τήρησης ταμειακών μηχανών, καθώς από τα «Ζ» κάθε ταμειακής προκύπτουν εύκολα τα έσοδα κάθε επιχείρησης και το αντίστοιχο ποσό ΦΠΑ που πρέπει να αποδοθεί στα κρατικά ταμεία και μάλιστα σε άμεσο και πραγματικό χρόνο.

γ. Ενθάρρυνση της χρήσης των καρτών από τους αγοραστές. Για παράδειγμα, η παροχή κινήτρων στους αγοραστές μέσω εκπτώσεων ή επιστροφών οδηγεί σε όλο και πιο συχνή χρήση της κάρτας, όπως συνέβη στην Αργεντινή και τη Νότιο Κορέα. Συχνά, ωστόσο, το νομοθετικό πλαίσιο δεν είναι φιλικό σε τέτοιου είδους εκπτώσεις, ενώ, σε κάθε περίπτωση, η υποχρεωτική χρήση πλαστικού χρήματος δεν εξαλείφει παντελώς τον κίνδυνο φοροδιαφυγής, επιπλέον δε σημαντικό μέρος του πληθυσμού δεν είναι εξοικειωμένο με τη χρήση του. Στην πραγματικότητα η κατανομή χρήματος σε φυσική μορφή και πλαστικού χρήματος πρέπει να

αγγίζει τον ιδανικό μέσο όρο της Ευρωζώνης, δηλαδή, να αντιστοιχεί στο 8% περίπου του ΑΕΠ και κάθε σκέψη για παντελή απαγόρευση ρευστού δεν είναι σωστή.

δ. Παροχή κινήτρων για τη χρήση πλαστικού χρήματος, όπως λ.χ. μικρότερη φορολογία εισοδήματος, με την έκπτωση όλων των πραγματικών δαπανών, στις οποίες έχει προβεί με τη χρήση πλαστικού χρήματος ο συναλλασσόμενος. Ίσως στην παροχή κινήτρων και στην επιβράβευση της φορολογικής συνέπειας βρίσκεται το κλειδί της φορολογικής συνείδησης. Ο νομοθέτης, ωστόσο, για να την επιτύχει, θα πρέπει να δώσει ουσιαστικό κίνητρο. Λ.χ. στη φορολόγηση του μισθώματος, ο νόμος επιτρέπει στον μισθωτή να εκπίπτει από τη δαπάνη του μόνο ένα μικρό μέρος, ενώ από την πλευρά του εκμισθωτή την ίδια οικονομική μονάδα τη φορολογεί πλήρως. Έτσι, οι μισθωτές δεν έχουν πραγματικό κίνητρο να ζητούν απόδειξη για το σύνολο του μισθώματος που καταβάλλουν, γιατί το όφελός τους είναι χαμηλό.

ε. Παρότρυνση για αποταμίευση των μετρητών. Προς αυτήν την κατεύθυνση βοηθά η δωρεάν και εύκολη κατάθεση μετρητών, καθώς και τα ελκυστικά επιτόκια, εντός βέβαια των περιορισμών που ισχύουν.

Πολλά κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ακολουθούν συνδυασμούς των παραπάνω μέτρων στην προσπάθειά τους να μειώσουν τη χρήση μετρητών, όπως φαίνεται στο παράρτημα Ε.

Κατά το στάδιο συγγραφής της παρούσας μελέτης επιβλήθηκαν για πρώτη φορά στη σύγχρονη οικονομική ιστορία της Ελλάδος, αφενός, περιορισμοί στην κίνηση κεφαλαίων (capital controls), τα οποία παραμένουν ακόμη σε ισχύ (ο σταδιακός τους περιορισμός θα εξαρτηθεί από τις γενικότερες δημοσιονομικές εξελίξεις, όπως και από τα αποτελέσματα ελέγχων, που θα διενεργηθούν στις ελληνικές συστημικές τράπεζες, ώστε να διαπιστωθεί η έκταση των αναγκών ανακεφαλαιοποίησης), αφετέρου, τραπεζική αργία, η οποία διήρκεσε από την 29.6.2015 έως και την 19.7.2015. Κατά τη διάρκεια των περιορισμών των τραπεζικών συναλλαγών και παρά τον προφανή (αρνητικό) τους αντίκτυπο στην πραγματική οικονομία και στην εύρυθμη λειτουργία της αγοράς, επαληθεύτηκε στην πράξη η εκτίμηση ότι όσο περιορίζεται ο αριθμός των τραπεζογραμματίων και ενισχύονται οι ηλεκτρονικές συναλλαγές, δηλαδή εμπεδώνεται η χρήση σύγχρονων μεθόδων πληρωμής, τόσο και μάλιστα, κατά τρόπο αυτόματο, περιορίζεται η φοροδιαφυγή.

Ως προς τα βασικά τους σημεία οι περιορισμοί, που επιβλήθηκαν στις τραπεζικές συναλλαγές από την 28.6. 2015 μέχρι σήμερα, στην έκταση που αφορούν την παρούσα μελέτη (περιορισμός της φοροδιαφυγής με τη χρήση πλαστικού χρήματος), έχουν ως εξής, με βάση τις πιο σημαντικές ΠΝΠ (πράξεις Νομοθετικού περιεχομένου) της 1)28.6.2015 («τραπεζική αργία βραχείας διάρκειας», ΦΕΚ 65/Α/28.6.2015), 2)της 30.6.2015 (ΦΕΚ 66/Α/30.6.2015) και 3)της 18.7.2015

(επείγουσες ρυθμίσεις για τη θέσπιση περιορισμών στην ανάληψη μετρητών και τη μεταφορά κεφαλαίων), ΦΕΚ 84/Α/18.7.2015.

- Το όριο ανάληψης μετρητών ανά πιστωτικό Ίδρυμα, ανά δικαιούχο, από ΑΤΜ ή το Ταμείο ορίστηκε και παραμένει σε 60 Ευρώ ημερησίως, ανεξάρτητα εάν ο καταθέτης το αναλαμβάνει σε ημερήσια βάση ή σε μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα. Αντίστοιχο είναι το όριο και για τυχόν αναλήψεις στο εξωτερικό με τη χρήση χρεωστικής κάρτας.
- Δεν επιτρέπεται η ανάληψη μετρητών με τη χρήση πιστωτικών ή προπληρωμένων καρτών.
- Είναι απεριόριστη η χρήση χρεωστικών ή και πιστωτικών καρτών (εντός του ορίου της ήδη υφιστάμενης σύμβασης μεταξύ πελάτη και τράπεζας) στο εσωτερικό, αλλά εξαιρετικά περιορισμένη στο εξωτερικό.
- Η άρνηση επιχείρησης να δεχθεί πληρωμή με τη χρήση πιστωτικής ή χρεωστικής κάρτας συνιστά ταυτόχρονα ποινικό αδίκημα, αλλά και διοικητική παράβαση.
- Φυσικά και με την επιφύλαξη της εξαγωγικής δραστηριότητας, δεν επιτρέπεται η εξαγωγή κεφαλαίων από την Ελλάδα στο εξωτερικό.
- Επιτρέπεται η χωρίς περιορισμούς διενέργεια τραπεζικών συναλλαγών με τη χρήση της ατομικής ηλεκτρονικής πλατφόρμας (e-banking).

Ο αντίκτυπος των περιορισμών της τραπεζικής δραστηριότητας στην οικονομία δεν έχει ακόμη οριστικά αποτυπωθεί, αλλά, παρόλα αυτά, ένα από τα λίγα ίσως θετικά των ρυθμίσεων είναι η σταδιακή εξοικείωση με μέσα πληρωμής, τα οποία επιτρέπουν, αφενός, τον περιορισμό των μετρητών (που ευνοούν την παραοικονομία και τη φοροδιαφυγή), αφετέρου, την παρακολούθηση της συναλλακτικής δραστηριότητας. Επίσης, ο «εγκλωβισμός» κεφαλαίων στο εσωτερικό ενδεχομένως να βοηθήσει το έργο των ελεγκτικών αρχών.

Πράγματι, η ευρεία χρήση των προαναφερθέντων σύγχρονων μέσων πληρωμής θα διευκολύνει επίσης την ηλεκτρονική επεξεργασία των δεδομένων ή, άλλως, τη διασταύρωση της συναλλακτικής δραστηριότητας των φορολογουμένων, παρά το γεγονός ότι η εισαγωγή της χρήσης πλαστικού χρήματος στο ελληνικό σύστημα έγινε με το «βίαιο» τρόπο των περιορισμών στην κίνηση κεφαλαίων.

Ήδη εγκαθίστανται και λειτουργούν (αλλά με σημείο αναφοράς τη φοροδιαφυγή κατά το παρελθόν) οι κατάλληλες υλικοτεχνικές υποδομές και, ειδικότερα, η αυτόματη λήψη και επεξεργασία πληροφοριών ως προς τη συναλλακτική δραστηριότητα των συναλλασσομένων και, συγκεκριμένα, η ηλεκτρονική συλλογή πληροφοριών και η διασταύρωσή τους. Έχει ήδη

δημοσιοποιηθεί επιχειρησιακό Σχέδιο Ελέγχων της Γενικής Γραμματείας Δημοσίων Εσόδων για το 2015, το οποίο περιλαμβάνει επέκταση του Μητρώου Τραπεζικών Λογαριασμών και Λογαριασμών Πληρωμών στο σύνολο των δανειακών συναλλαγών έως την 30η Σεπτεμβρίου 2015 και σε όλα τα χρηματιστηριακά προϊόντα έως την 31η Δεκεμβρίου 2015. Επίσης, ως το τέλος του 2015 πρόκειται να ενεργοποιηθεί τόσο το Μητρώο των offshore εταιρειών όσο και το σύστημα αυτοματοποιημένης διαχείρισης και είσπραξης οφειλών, ενώ παράλληλα αναμένεται διεξαγωγή σειράς ελέγχων για την καταστολή της φοροδιαφυγής.

Θα πρέπει, επομένως, οι νέες νομοθετικές πρωτοβουλίες και υποδομές (βλ. ανωτέρω) να χρησιμοποιηθούν, περισσότερο, ως μέτρα προληπτικά για την αποφυγή της φοροδιαφυγής και, ίσως, λιγότερο για τη φοροδιαφυγή παρελθουσών χρήσεων (με βάση το κριτήριο αυτό προτείνεται στην παρούσα εργασία ο διαχωρισμός της φορολογικής διαχείρισης ανάλογα με το εάν αφορά σε παρελθούσες χρήσεις ή στην παρακολούθηση της παρούσας και μελλοντικής συναλλακτικής δραστηριότητας). Πάντως, με τον εκσυγχρονισμό της νομοθεσίας τα τελευταία χρόνια, ιδίως δε με τη διασταύρωση ελέγχων και την εξασφάλιση της αναγκαίας πληροφόρησης ως προς τη συναλλακτική εικόνα των συναλλασσομένων, μπορεί βάσιμα να εικάσει κανείς ότι έχουν τεθεί οι βάσεις για ένα αποτελεσματικό φορολογικό σύστημα. Όπως προαναφέρθηκε στην ενότητα 1 του τρίτου κεφαλαίου, η κυριότερη αιτία του φαινομένου της φοροδιαφυγής οφείλεται στο περιορισμένο ενδεχόμενο αποκάλυψής της, γεγονός που αποδίδεται στην αναποτελεσματικότητα των αρμόδιων υπηρεσιών, στη διενέργεια ελάχιστων και ανεπαρκών ελέγχων, αλλά και στην πολυπλοκότητα των φορολογικών διατάξεων. Το αναμενόμενο είναι μέσα σε ένα σύγχρονο φορολογικό περιβάλλον τα φαινόμενα αυτά να μειωθούν δραστικά.

Όπως ήδη σημειώθηκε, το εναρκτήριο βήμα στη φορολογική πολιτική είναι η νομοθεσία. Παρά τα βήματα που έχουν ήδη γίνει, επιβάλλεται η περαιτέρω απλούστευση της νομοθεσίας, η δημιουργία ενός ευέλικτου ρυθμιστικού πλαισίου και ο περιορισμός των ερμηνευτικών εγκυκλίων. Για παράδειγμα, φόροι που απαιτούν υψηλό κόστος βεβαίωσης και είσπραξης, αλλά αποδίδουν χαμηλά έσοδα, θα πρέπει να επανεξετάζονται. Ταυτόχρονα, επανεξέτασης χρήζουν και όλες οι φοροαπαλλαγές, που είναι σε ισχύ, καθώς και η μεθοδολογία προσδιορισμού του φορολογητέου εισοδήματος. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι τα εισοδήματα, που υπόκεινται σε υψηλή ετήσια διακύμανση (π.χ. καλλιτέχνες, αθλητές και χρηματιστές), μπορούν να εντάσσονται στα κλιμάκια φορολογίας με την εφαρμογή της τεχνικής του εισοδηματικού μέσου όρου, αντί να υπάγονται σε ειδικά καθεστώτα φορολόγησης (βλ. σχετική επισήμανση στο Οικονομικό Δελτίο Τράπεζα της Ελλάδος, 2011).

3.2.4 Ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των ελεγκτικών μηχανισμών

Ανεξάρτητα εάν πρόκειται για το παρελθόν ή το παρόν, η αχίλλειος πτέρνα του Ελληνικού φορολογικού συστήματος είναι το εκτελεστικό (διοικητικό) του μέρος. Η αδυναμία του φοροεισπρακτικού μηχανισμού στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια περιγράφεται στον πίνακα του Παραρτήματος ΣΤ (ενώ εκτενής αναφορά ως προς τη μη «αντιπροσωπευτικότητα» των ελέγχων έγινε ήδη και στο δεύτερο κεφάλαιο). Συγκεκριμένα, στον πίνακα αυτό συγκρίνονται τα έσοδα της Ελλάδας (ως ποσοστό του ΑΕΠ) από φόρους και κοινωνικές εισφορές με τον αντίστοιχο ευρωπαϊκό μέσο όρο για την περίοδο 2006 έως 2012. Στη συνέχεια, υπολογίζεται το επιπλέον ποσό εσόδων, που θα είχε εισρεύσει στα ταμεία του κράτους, αν είχαν εισπραχθεί φόροι και κοινωνικές εισφορές στα ίδια επίπεδα, ως ποσοστό του ΑΕΠ, με αυτά της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Από τη σύγκριση αυτή προκύπτει ότι για κάποια έτη θα είχαμε ακόμα και πρωτογενές πλεόνασμα, ενώ, σε κάθε περίπτωση, τα ελλείμματα κάθε χρόνο θα κινούνταν σε χαμηλότερη κλίμακα. Οι σχετικές αδυναμίες ανάγονται κατά κύριο λόγο στην αναποτελεσματικότητα του φοροελεγκτικού μηχανισμού και καταγράφονται, συνοδευόμενες και από αντίστοιχες υποδείξεις στη σχετική έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος (2010).

Συγκεκριμένα, μερικές από τις αδυναμίες που αναφέρονται στην έκθεση είναι οι κάτωθι:

α. Υψηλό διαχειριστικό κόστος. Το κόστος βεβαίωσης και είσπραξης των φορολογικών εσόδων ως ποσοστό των εσόδων είναι πολύ υψηλότερο στην Ελλάδα από ό,τι σε άλλες χώρες. Ενδεικτικά, η έκθεση αναφέρει ότι το συνολικό διαχειριστικό κόστος για την είσπραξη όλων των φορολογικών εσόδων στην Ελλάδα είναι 1,61%, έναντι του σημαντικά χαμηλότερου άλλων χωρών, εντός και εκτός Ευρώπης. Το κόστος αυτό αφορά στο ανθρώπινο δυναμικό και στον κεφαλαιακό εξοπλισμό των αρμόδιων υπηρεσιών και στη συνέχεια εκφράζεται ως ποσοστό του εισπραττόμενου φόρου (Μπαλφούσιας Αθ., 1998). Μία σύγχρονη, ωστόσο, Διοικητική Δομή, όπως έγινε πρόσφατα με τη Γενική Γραμματεία Δημόσιων Εσόδων, και η διαρκής παρακολούθηση της συναλλακτικής δραστηριότητας (Μητρώο Λογαριασμών), μπορεί να περιορίσει το κόστος.

β. Υψηλό κόστος συμμόρφωσης. Οι φορολογούμενοι είναι αναγκασμένοι να διαθέτουν χρόνο για συμπλήρωση εντύπων, συχνές επισκέψεις στις εφορίες και αναμονή σε ουρές, καθώς και χρήματα για να καταφύγουν στις υπηρεσίες φοροτεχνικών γραφείων. Παράδειγμα αποτελεί το πρόσφατο μέτρο, που ανάγκαζε τους φορολογουμένους να συλλέγουν αποδείξεις από τις αγορές τους.

γ. Στην υψηλή φοροδιαφυγή, που οφείλεται στη σημαντική καθυστέρηση με την οποία διεξάγονται οι έλεγχοι, κατά κανόνα μάλιστα πολύ κοντά στη συμπλήρωση της παραγραφής. Το αποτέλεσμα είναι άδικο και αναποτελεσματικό τόσο για τη Διοίκηση όσο και για τους φορολογούμενους. Τα επιπλέον νομικά ζητήματα (ιδίως αντισυνταγματικότητα, όταν οι έλεγχοι ανατρέχουν στο παρελθόν και παρατείνεται με τεχνητό τρόπο η παραγραφή), επισημάνθηκαν ήδη παραπάνω.

δ. Στην εκτεταμένη διαφθορά. Σύμφωνα με εκθέσεις του Γενικού Επιθεωρητή Δημόσιας Διοίκησης για τα έτη 2004, 2007, 2008 και 2009, οι φορολογικές υπηρεσίες, οι πολεοδομίες και η τοπική αυτοδιοίκηση είναι οι δημόσιες υπηρεσίες με τα περισσότερα κρούσματα διαφθοράς, παρά το γεγονός ότι αυτά εξακολουθούν να αποτελούν ένα μικρό ποσοστό. Τέτοια φαινόμενα πρέπει να οδηγούν στην άμεση λύση της συμβάσεως εργασίας, στην άμεση άσκηση ποινικής δίωξης και στην απαγόρευση επαναπρόσληψής τους στον ευρύτερο δημόσιο τομέα.

ε. Η στελέχωση, επίσης, πολλών ελεγκτικών μονάδων με πλημμελή τρόπο και η έλλειψη κυρώσεων υποδεικνύεται από την έκθεση ως περαιτέρω αίτιο της αναποτελεσματικότητας των μηχανισμών. Πρόκειται για τις ίδιες παθογένειες, που χαρακτηρίζουν το σύνολο της Δημόσιας Διοίκησης στην Ελλάδα. Ενδεικτικά, η Δημόσια Διοίκηση εμφανίζει ανεπαρκή οργάνωση, εκπαίδευση, παραλείψεις, απουσία υπευθυνότητας και λογοδοσίας, καθώς και ήπια πειθαρχική μεταχείριση από πειθαρχικά συμβούλια σε περιπτώσεις παράβασης καθήκοντος. Το ανθρώπινο δυναμικό των αρμόδιων αρχών αποτελεί το σπουδαιότερο κεφάλαιο για τη λειτουργία του φοροεισπρακτικού μηχανισμού. Η πρόσληψη, η εκπαίδευση, η παρακίνηση, το ηθικό και η αμοιβή του προσωπικού πρέπει να αποτελούν προτεραιότητα για τις φορολογικές αρχές.

στ. Ακόμη, οι αρμόδιες αρχές καλούνται να εφαρμόσουν ένα δαιδαλώδες φορολογικό σύστημα που αποτελείται από μεγάλο αριθμό φόρων, πολλούς φορολογικούς συντελεστές και αναρίθμητες ειδικές απαλλαγές και μειώσεις φόρων. Συχνά, επίσης, θεσπίζονται έκτακτοι φόροι και περαιώσεις εκκρεμών φορολογικών υποθέσεων, που επιβαρύνουν το, ούτως ή άλλως, πολύπλοκο και αργό φορολογικό περιβάλλον. Επιπροσθέτως, το φορολογικό σύστημα μεταβάλλεται με τέτοιο ρυθμό, που οι αρμόδιοι υπάλληλοι δεν προλαβαίνουν να ενημερώνονται για τις αλλαγές που πρέπει να εφαρμόσουν. Οι φορολογικές υποθέσεις, που οδηγούνται στα δικαστήρια, αργούν πολύ να διεκπεραιωθούν. Για να τελεσιδικήσει μια φορολογική υπόθεση απαιτούνται μέχρι και 10 χρόνια. Επίσης, χορηγείται συχνά η επ' αόριστον "αναστολή" της υποχρέωσης του φορολογουμένου να καταβάλει το 25% του

οφειλόμενου φόρου μέχρι την εκδίκαση της υπόθεσης, με αποτέλεσμα να εμποδίζεται ακόμη περισσότερο η εισπραξιμότητα των φόρων.

ζ. Η εξειδίκευση και η βαθιά γνώση, καθώς επίσης ο διαχωρισμός των φοροελεγκτικών από τους φοροεισπρακτικούς μηχανισμούς αποτελούν, επίσης, εγγύηση αποτελεσματικότητας.

Ο φοροελεγκτικός μηχανισμός θα πρέπει επίσης να είναι σε θέση να ιεραρχεί τους ελέγχους και να επικεντρώνεται ή να δίνει άμεση προτεραιότητα σε εστίες μεγάλης φοροδιαφυγής και όχι σε δευτερεύουσες φορολογικές παραβάσεις. Ιδίως οι έλεγχοι των μεγάλων εισοδημάτων εμπεδώνουν και το αίσθημα κοινωνικής δικαιοσύνης και κατ' επέκταση και τη φορολογική συνείδηση. Λ.χ. έλεγχοι πρέπει να διενεργούνται και στις συναλλαγές με το εξωτερικό, προκειμένου να εντοπίζονται και να ελέγχονται ύποπτες συναλλαγές με εταιρείες offshore ή με χώρες, που διέπονται από ευνοϊκά φορολογικά καθεστάτα και χαρακτηρίζονται ως φορολογικοί παράδεισοι. Αντικείμενο ελέγχου, επίσης, πρέπει να αποτελούν και οι συναλλαγές μεταξύ μητρικών και θυγατρικών εταιρειών, μέσω των οποίων είναι δυνατή η απόκρυψη ή η παραποίηση φορολογικών μεγεθών (βλ. περιπτωσιολογία παραπάνω, Κεφάλαιο Δεύτερο).

Στις ενδοομιλικές συναλλαγές, ειδικότερα, πρέπει να ελέγχονται η τιμολογιακή πολιτική (transfer pricing), η επιβολή δικαιωμάτων χρήσης των σημάτων από τις μητρικές στις θυγατρικές εταιρείες του ομίλου και τα ενδοομιλικά δάνεια. Συγκεκριμένα, ο τρόπος που ένας όμιλος εταιρειών εφαρμόζει την ενδοομιλική τιμολογιακή πολιτική καθορίζει και την κατανομή του κόστους στις διάφορες εταιρείες του ομίλου, όποτε μπορεί να διογκώσει τεχνητά το κόστος των πωλούμενων προϊόντων και υπηρεσιών και να εμφανίσει μειωμένο μικτό κέρδος. Στο αποτέλεσμα της υπερτιμολόγησης των προϊόντων καταλήγει επίσης και η επιβολή υψηλών δικαιωμάτων χρήσης των εμπορικών σημάτων στις θυγατρικές εταιρείες. Τέλος, η χορήγηση στις θυγατρικές εταιρείες υπέρογκων χρηματικών ποσών ως δανείων, δυσανάλογων με την δανειοληπτική τους ικανότητα, επηρεάζει τις χρηματοοικονομικές τους καταστάσεις και τις εμφανίζει ζημιογόνες επί σειρά ετών, με σκοπό να μην αποδίδονται οι αναλογούντες φόροι (άμεσοι και έμμεσοι) στις χώρες όπου οι θυγατρικές εταιρείες δραστηριοποιούνται.

Εκτός, όμως, από τις εταιρείες, ο έλεγχος πρέπει να επεκταθεί και στα περιουσιακά στοιχεία των ιδιοκτητών εταιρειών, που φοροδιαφεύγουν ή/και εισφοροδιαφεύγουν ή ακόμα και εταιρειών που κηρύττουν πτώχευση. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις εταιρειών που πτωχεύουν και δεν εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις τους απέναντι στο κράτος, αλλά οι ιδιοκτήτες τους καταλήγουν να έχουν στην κατοχή τους μεγάλη περιουσία. Ως εκ τούτου, αναμόρφωση χρειάζεται και το Πτωχευτικό Δίκαιο.

Οι έλεγχοι πρέπει να ακολουθούνται από μέτρα άμεσης εφαρμογής. Η δυνατότητα δηλαδή των αρμόδιων αρχών να επιβάλουν σε εταιρείες πρόστιμα και κυρώσεις κατά τη διαπίστωση παραβάσεων, όπως μη έκδοση παραστατικών πώλησης και διακίνησης εμπορευμάτων ή έκδοση ανακριβών παραστατικών ή έκδοση πλαστών παραστατικών. Ιδιαίτερα αποτελεσματική θα είναι η επιβολή όχι μόνο υψηλών προστίμων, αλλά και κυρώσεων σχετικά με την επιχειρηματική δραστηριότητα, όπως, για παράδειγμα, μείωση ή απώλεια του αφορολόγητου ορίου, καθώς και προσωρινή αναστολή της λειτουργίας της εταιρείας ή ακόμα και η οριστική αφαίρεση της άδειας λειτουργίας της. Φυσικά τέτοια δραστικά μέτρα έχουν και παρενέργειες, δηλαδή τη μη συνέχιση της επιχειρηματικής δραστηριότητας και την αδυναμία πληρωμής των φόρων.

Σύμφωνα, τέλος, με την ίδια έκθεση της Τράπεζας της Ελλάδος (Νομισματική Πολιτική, Ενδιάμεση Έκθεση, 2010), πρόσφορα μέτρα θα μπορούσαν ακόμη να είναι τα ακόλουθα:

α. Η εισαγωγή ενός ολοκληρωμένου προγράμματος μηχανοργάνωσης συμβάλλει στην ταυτοποίηση και παρακολούθηση των φορολογικών δηλώσεων και τη διεξαγωγή των κατάλληλων φορολογικών ελέγχων και διασταυρώσεων. Στην Ελλάδα οι προσπάθειες μηχανοργάνωσης των φορολογικών υπηρεσιών δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα αποτελέσματα, διότι δεν ήταν συντονισμένες, αλλά αποσπασματικές και δεν εισήχθησαν οι απαραίτητες απλοποιήσεις των φορολογικών διατάξεων, κανόνων, συστημάτων, πρακτικών και διαδικασιών.

β. Εφαρμογή της ηλεκτρονικής τιμολόγησης (e-invoicing) από τις μεγάλες, κυρίως, επιχειρήσεις. Η χρήση ηλεκτρονικών τιμολογίων θα συμβάλει ουσιαστικά στον έλεγχο της φοροδιαφυγής, καθώς θα είναι δυνατή η διασταύρωση της φορολογητέας ύλης με χαμηλό κόστος.

γ. Σύνδεση (on line) των ταμειακών μηχανών των επιχειρήσεων λιανικού εμπορίου με ηλεκτρονικούς υπολογιστές του Υπουργείου Οικονομικών, ώστε οι πωλήσεις και οι αντίστοιχες αποδείξεις να καταγράφονται τη στιγμή που εκδίδονται και να μην είναι δυνατή η διαγραφή τους. Με αυτό τον τρόπο θα εξαλειφθεί η φοροδιαφυγή στον ΦΠΑ και θα μειωθεί στο εισόδημα.

Η παραπάνω (υπό γ) σημαντική επισήμανση της Τράπεζας της Ελλάδας είχε εξαγγελθεί κατ' επανάληψη, αλλά ουδέποτε μέχρι σήμερα θεσμοθετήθηκε. Ωστόσο, με το άρθρο 1 του ν. 4334/2015 προστέθηκε στο άρθρο 20 του ν. 3842/2010 παράγραφος 7 ως εξής: «το ποσό του Φ.Π.Α., που αναλογεί στο σύνολο των συναλλαγών, οι οποίες εμπίπτουν στις ρυθμίσεις των παρ. 2 και 3 του παρόντος άρθρου και διενεργούνται με οποιονδήποτε τρόπο και ιδίως μέσω χρήσης πιστωτικής, ή χρεωστικής κάρτας, ηλεκτρονικής τραπεζικής, τραπεζικής κατάθεσης σε εξόφληση

τιμολογίου, ή τραπεζικής επιταγής, δεσμεύεται από την Τράπεζα και αποδίδεται κατευθείαν στο Δημόσιο εντός πέντε (5) ημερών από τη διενέργεια της πληρωμής. Σε περίπτωση φορολογούμενων, που υποβάλλουν δήλωση ΦΠΑ η Τράπεζα χορηγεί βεβαίωση για το εισπραχθέν ποσόν ΦΠΑ, ώστε να υπολογίζεται στη δήλωση του φορολογουμένου». Η πλήρης πάντως υλοποίηση της παραπάνω νομοθετικής πρόβλεψης εξαρτάται, όπως προκύπτει από την ίδια όπως και παραπάνω διάταξη, από την έκδοση αποφάσεως του ΓΓΔΕ.

Επομένως, εφόσον υπάρχει πλέον το νομοθετικό πλαίσιο, πολύ σύντομα θα απλοποιηθεί, αλλά και θα ενισχυθεί η έγκαιρη απόδοση ΦΠΑ. Με την αυτόματη αυτή διαδικασία απόδοσης του ΦΠΑ θα μετριαστούν και οι αρνητικές επιπτώσεις από την αναποτελεσματικότητα των ελεγκτικών μηχανισμών. Όπως είδαμε στην εμπειρική ανάλυση που επιχειρήθηκε στο δεύτερο κεφάλαιο, παρά το γεγονός ότι προδήλως η μείωση του αριθμού των ελέγχων οδηγεί σε αύξηση του λόγου $\frac{\text{Αριθμός Παραβατών}}{\text{Αριθμός Ελέγχων}}$ και, συνεπώς, σε μείωση της φορολογικής συμμόρφωσης, στη χώρα μας παρατηρείται σαφής μείωση του αριθμού των φορολογικών ελέγχων τα τελευταία ιδίως χρόνια. Αυτό ενδεχομένως να οφείλεται στη δημοσιονομική κρίση, που καθιστά δυσχερή την κάλυψη των εξόδων και των αποζημιώσεων των υπαλλήλων, που συγκροτούν τα συνεργεία ελέγχου. Είναι, όμως, γνωστό ότι η παρουσία συνεργείων ελέγχου, ιδιαίτερα σε γεωγραφικά περιορισμένες περιοχές, όπως π.χ. οι νησιωτικοί χώροι, γνωστοποιείται άμεσα στις επιχειρήσεις των συγκεκριμένων περιοχών, με αποτέλεσμα τη φορολογική τους συμμόρφωση τουλάχιστον για όσο χρόνο βρίσκεται επιτόπου το συνεργείο ελέγχου. Επομένως, ο τζίρος που σημειώνουν κατά τα συγκεκριμένα χρονικά διαστήματα οι επιχειρήσεις θα καταγράφεται στη βάση του Υπουργείου Οικονομικών και θα δίνει μία τάξη μεγέθους των εσόδων της επιχείρησης, έτσι ώστε, εάν ο φορολογούμενος δηλώσει εισόδημα εμφανώς χαμηλότερο, να διατρέξει τον κίνδυνο πλήρους φορολογικού ελέγχου. Με τον τρόπο αυτό θα περιοριστούν σημαντικά οι συνέπειες από την αδυναμία του φοροελεγκτικού μηχανισμού να προβαίνει σε διαρκείς ελέγχους.

Όμως, αποφάσεις και κατάλληλα μέτρα χρειάζονται και για την ορθή και επιτυχημένη διεξαγωγή των ελέγχων. Μια αποτελεσματική λύση θα ήταν η κατάρτιση συμβάσεων ορισμένου χρόνου ή η κατάρτιση συμβάσεων έργου με Ανθρώπινο Δυναμικό, αποτελούμενο από αποφοίτους οικονομικών και μαθηματικών σχολών. Τα συγκεκριμένα πρόσωπα δεν θα ήταν μόνιμα, ενταγμένα στο Δημόσιο Τομέα, δηλαδή δεν θα επιβάρυναν τα δημοσιονομικά με πρόσθετο κόστος και θα εκπαιδευόνταν ως ελεγκτές –παρατηρητές. Ένα τέτοιο σώμα θα μπορούσε να ελέγχει την εφαρμογή μέτρων υποχρεωτικής τήρησης, όπως διεξαγωγή συναλλαγών μέσω τραπεζικών καρτών και να διασφαλίζει την πιστή εφαρμογή της φορολογικής νομοθεσίας. Με αυτό τον τρόπο θα εξασφαλιστεί η φορολόγηση του παραγόμενου πλούτου και ο

περιορισμός της τρέχουσας φοροδιαφυγής (ΦΠΑ και Φόρος Εισοδήματος), που συντελείται κυρίως στους τουριστικούς προορισμούς της χώρας και είναι κατά κανόνα εποχιακός.

3.2.5 Συμπεράσματα- Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα

Η στατιστική ανάλυση και τα αποτελέσματα αυτής που παρουσιάσαμε στην ενότητα 2 του δευτέρου κεφαλαίου καθώς και το ήδη υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο δεν δικαιολογούν ιδιαίτερη αισιοδοξία ως προς την επίτευξη στόχων. Το περιβάλλον είναι ακόμη εξαιρετικά ρευστό για να μπορούν να γίνουν προβλέψεις.

Με βεβαιότητα ο εντοπισμός και η φορολόγηση για παρελθούσες διαχειριστικές χρήσεις και παραβάσεις μπορεί να έχει ως άμεσο όφελος την αύξηση των εσόδων, αλλά είναι βέβαιο ότι: α) θα παρεμποδίσει την παρακολούθηση της τρέχουσας φορολογητέας ύλης, β) θα επιβραδύνει τον εκσυγχρονισμό του ελεγκτικού μηχανισμού, διότι υποχρεωτικά θα διατηρηθούν οι ίδιες δομές και, κυρίως, η ίδια αντίληψη και γ) σε συνθήκες δημοσιονομικής κρίσης, θα δημιουργήσει μία νέα γενιά οφειλών.

Εάν η Εκτελεστική Εξουσία δεν ενεργήσει ριζοσπαστικά και δεν διαχωρίσει εφ' όλης της ύλης και, ιδιαίτερα από την άποψη του ελεγκτικού μηχανισμού, το παρελθόν από το μέλλον, αλλά, ιδίως, το παρόν, ενδεχομένως μετά από πολλά χρόνια θα συζητάμε πάλι τα ίδια.

Αλλά και ένα σύγχρονο ελεγκτικό σύστημα προς την κατεύθυνση, που ήδη αναφέρθηκε, δεν μπορεί να αποδώσει όσο διατηρούνται υψηλοί φορολογικοί συντελεστές, συνθήκες ακραίας ανεργίας και η αίσθηση της φορολογικής αδικίας.

Επί σειρά ετών υπήρξε ένα σοβαρό συντρέχον πταίσμα του Φορολογικού μηχανισμού. Παρακολούθησε μακρόθεν την απόκρυψη φορολογητέας ύλης και παρέλειψε να την πατάξει. Η όψιμη ενεργοποίηση αποδεικνύεται εξαιρετικά επαχθής για τους φορολογουμένους, που καλούνται εκ των υστέρων να επωμιστούν επαχθείς διοικητικές και ποινικές συνέπειες. Το αίσθημα αδικίας των συνεπών φορολογούμενων βαθαίνει όσο αυτοί καλούνται, ως συνεπείς, να επωμισθούν ακόμη μεγαλύτερα βάρη. Το κράτος και οι πολίτες πρέπει να εγκαθιδρύσουν σχέση εμπιστοσύνης.

Η επικαιροποίηση σε τακτά χρονικά διαστήματα της παρούσας διπλωματικής εργασίας θα μπορούσε να αποβεί ιδιαίτερα χρήσιμη στο να καταστήσει και εμπειρικά δυνατή τη διαχρονική σύγκριση των αποτελεσμάτων της έντασης των ελέγχων σε συνδυασμό με μια δυναμική εφαρμογή μιας συνολικά νέας πολιτικής αντιμετώπισης της φοροδιαφυγής. Η σύγκριση αυτή θα

διευκόλυε σημαντικά την εξαγωγή συμπερασμάτων σε σχέση με το αν η πολιτική αυτή κινείται ή όχι προς τη σωστή κατεύθυνση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Ελληνική

Βαβούρα Ι., Κούτρη Α., (1991), "*Παραοικονομία: Η έκταση του φαινομένου στην Ελλάδα και το Εξωτερικό*", Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Βαβούρας Ι.Σ. (1998), *Οικονομική Πολιτική*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα

Βαβούρας, Ι.Σ. (1990), (επιμ.), *Παραοικονομία*, Αθήνα: Τεύχη Πολιτικής Οικονομίας, Ειδική Έκδοση 1, Εκδόσεις Κριτική.

Βαβούρας, Ι.Σ. και Μανωλάς Γ. (2004), *Η Παραοικονομία στην Ελλάδα και τον Κόσμο*, Εκδόσεις

Γεωργακόπουλος Θ., Πάσχος Π., (2003), «*Εισαγωγή στη Φορολογία*», Εκδόσεις Μπένου, Αθήνα.

Γεωργακόπουλος Θ., Πατσουράτης Β., (1995), "*Δημόσια Οικονομική*", εκδόσεις «Το Οικονομικό» Κ.& Π. Σμπίλιας.

Δράκος Γ., (1998), "*Εισαγωγή στη Δημόσια Οικονομική*", Εκδόσεις Σταμούλης, Αθήνα.

Έκθεση του Γενικού Επιθεωρητή Δημόσιας Διοίκησης για το έτος 2004, σελ. 137, Έκθεση για το έτος 2007, σελ. 112 και 116, Έκθεση για το έτος 2008, σελ. 132, Έκθεση για το έτος 2009, σελ. 129-130.

Καλυβιανάκης, Κ., Ξανθάκης, Μ., Λεβέντης, Α., Μανεισιώτης, Β., Θεοδωρόπουλος, Σ., Τραχανάς, Κ. & Φλεσιοπούλου, Κ., (1993). "*Φορολογικό καθεστώς, παραοικονομία και φοροδιαφυγή στην Ελλάδα*", Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.

Κανελλόπουλος Κ., Κουσουλάκος, Ι. και Ράπανος, Β., (1995), "*Παραοικονομία και φοροδιαφυγή: Μετρήσεις και οικονομικές επιπτώσεις*", Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

Κανελλόπουλος Κ., (2002), "*Φοροδιαφυγή στις Ανώνυμες εταιρείες: Εκτιμήσεις από τις Εισαχθείσες στο Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών*", Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

Κανελλόπουλος Κ., (2002), "*Φοροδιαφυγή στις Ανώνυμες εταιρείες: Εκτιμήσεις από τις Εισαχθείσες στο Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών*", Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών.

Καούνης, Δ. (2006)., "*Φορολογική Λογιστική II, Συνοπτική Ερμηνεία της Φορολογίας Εισοδήματος Φυσικών και Νομικών Προσώπων*", Εκπαιδευτικό Βοήθημα, Εκδόσεις: Σύγχρονη εκδοτική, Αθήνα.

Κορομηλάς, Γ.,(2009), "*Φοροδιαφυγή: Αιτίες και αντιμετώπιση*", ΗΜΕΡΗΣΙΑ, στην ιστοσελίδα: <http://www.imerisia.gr/article.asp?catid=26533&subid=2&pubid=22057150> (Αναρτήθηκε το 2009).

Μανεισιώτης Β (1990) *Παραοικονομία και Φοροδιαφυγή. Μία Πρώτη διερεύνηση της μεταξύ τους σχέσης, στο Παραοικονομία, Ι. Βάβουρας (επιμ), εκδόσεις Κριτική.*

Μανεσιώτης, Β. (1994), “Η Φοροδιαφυγή Στην Ελλάδα”, στο *Τα Δημόσια Οικονομικά Στην Ελλάδα*, Ν. Τάτσος (επιμ.) Εκδόσεις Σμπίλια.

Μπαλφούσιας Αθ. (1998), “Διαχειριστικό Κόστος του ελληνικού Φορολογικού Συστήματος”, ΚΕΠΕ.

Νεγρεπόντη – Δελιβάνη Μ., (1991), “Η οικονομία της παραοικονομίας στην Ελλάδα”, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Οικονομικό Επιμελητήριο Ελλάδας, (2010), “Έρευνα για Φοροδιαφυγή, στην ιστοσελίδα: http://www.oe-e.gr/publ/ecocr/res_for_20102702.pdf

Παυλόπουλος, Π. (1987), *Η Παραοικονομία στην Ελλάδα: Μια Πρώτη Ποσοτική Οριοθέτηση*, ΙΟΒΕ, Αθήνα.

Παυλόπουλος, Π. (2002), *Η Παραοικονομία στη Ελλάδα, επανεξέταση*, Αθήνα: Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (Ι.Τ.Ε.Π)

Στεργίου, Λ., (2011), “Οι κυριότερες εστίες της φοροδιαφυγής ανά δραστηριότητα”, ιστοσελίδα: [:http://news.kathimerini.gr/4Dcgi/4Dcgi/_w_articles](http://news.kathimerini.gr/4Dcgi/4Dcgi/_w_articles).

Τάτσος Ν. (2001), “Η Παραοικονομία και η Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα” Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.

Τράπεζα της Ελλάδος (2010), *Νομισματική Πολιτική, Ενδιάμεση Έκθεση*, ιστοσελίδα: www.bankofgreece.gr

Τράπεζα της Ελλάδος (2010), *Νομισματική Πολιτική, Ενδιάμεση Έκθεση*, ιστοσελίδα: www.bankofgreece.gr

Τράπεζα της Ελλάδος (2011), *Οικονομικό Δελτίο Τεύχος 35*, ιστοσελίδα: <http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis>

Τράπεζα της Ελλάδος (2012), *Οικονομικό Δελτίο Τεύχος 37*, ιστοσελίδα: <http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis>

Τράπεζα της Ελλάδος (2013), *Οικονομικό Δελτίο Τεύχος 38*, ιστοσελίδα: <http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis>

Τσίρος Θ., (2015), «Η δυστυχία να είσαι Έλληνας φορολογούμενος...», ιστοσελίδα: <http://www.kathimerini.gr/813772/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/h-dystychia-na-eisai-ellhnas-forologoymenos>

Φινοκαλιώτης, Κ. (2014) *Φορολογικό Δίκαιο*, 5^η έκδοση.

Φλώρος, Α. (2010)., “*Φορολογική Λογιστική, Φορολογία Εισοδήματος φυσικών και νομικών προσώπων, λογιστική και πρακτική αντιμετώπιση*”, 4^η Έκδοση, Σύγχρονη εκδοτική, Αθήνα.

Φορτσάκης, Θ./Α. Σαββαΐδου, *Φορολογικό Δίκαιο*, 4^η έκδοση, Αθήνα

Χαλικιάς Ι., (1999), *Στατιστικές μέθοδοι*, 2^η Έκδοση, Εκδόσεις Μπένου

B. Ξενόγλωσση

- Allingham, M.G. and Sandmo, A. (1972), "Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis", *Journal of Public Economics*, vol. 1, pp.323 – 338.
- Arkolakis, C., Doxiadis, A., and Galenianos, M., (2004), "The Challenge of Trade Adjustment in Greece", Working Paper.
- Bird, R.M. and Casanegra de Jantscher, M. (1992), "Improving Tax Administration in Developing Countries", IMF.
- Blades, Derek (1982), "The Hidden Economy and the National Accounts", *OECD (Occasional Studies)*, Paris, pp.28-44.
- Carter, M. (1984), "Issues in the Hidden Economy- A Survey", *the Economic Record*, 60/170, pp. 209-221.
- Cowell, F. (1985), "The Economic Analysis of Tax Evasion", *Bulletin of Economic Research*, 37/3, pp.163-193.
- Cullis, J. and Jones P. (1998), *Public Finance and Public Choice*, 2nd edition, Oxford University Press.
- Dixon, H. (1999), "Editorial Introduction", *The Economic Journal*, vol 109, pp. 335-337
- Doxiadis,A.,(2015),"What Greece Needs" The New York Times, ιστοσελίδα <http://www.nytimes.com/2015/02/26/opinion/what-greece-needs.html>.
- Feige, E., L., and Kenneth J., S., (1981), "Multinational Inflation under Fixed Exchange Rates: Some Empirical Evidence from Latent Variable Models," *The Review of Economics and Statistics*, MIT Press, Vol. 63, No 1, pp. 11-19.
- Feige, E.L., (1979), "How Big is The Irregular Economy?", *Challenge*, Vol. 22, No 5, pp. 5-13.
- Feige, Edgar (1989), "The Underground Economies: Tax Evasion and information distortion", Cambridge University Press: Cambridge.
- Giles, H. and Powesland, P., (1997)., "Accommodation theory." Published by Basingstoke: Macmillan.
- Gutmann, P. M. (1977), "The Subterranean Economy", *Financial Analysts Journal*, Vol 34, No, 1, pp. 24-27.
- J. Slemrod/Schlomo Yitzhaki, *Tax avoidance, evasion and Administration*, Paper 7473/1999
- Karnitschnig, M., and Stamouli, N., (2015), Greece Struggles to Get Citizens to Pay Their Taxes, The Wall Street Journal, ιστοσελίδα: <http://www.wsj.com/articles/greece-struggles-to-get-citizens-to-pay-their-taxes>

Matsaganis M., and Flevotomou M., (2010), *“Distributional Implications of Tax Evasion in Greece”*, LSE Hellenic Observatory Working Paper.

Matthews, K. (1983), *“National Income and the Black Economy”*, *Economic Affairs*, July, pp.261-267.

Nastas Evangelos, *A Survey in the Hidden Economy*: The University of York, Thesis, 2004-2005.

R.W. McGee/Wendy Gelman/Thomas Tarangelo, *How serious is Tax Evasion? An empirical Legal Answer*.

Schneider F., (1986), "Estimating the size of the Danish shadow economy using the currency demand approach: An attempt", *Scandinavian Journal of Economics*, Vol. 88, No4, pp. 643-668.

Schneider, F. and Kepler, J., (2013), *“The Shadow Economy in Europe”*, Organization for Economic Co-operation and Development, Eurostat, A.T. Kearney analysis.

Schneider, F., and Enste, D., H., (2000), *“Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences”*, *Journal of Economic Literature*, Vol 38, pp. 77 114.

Singh, B. (1973), *“Making Honesty the Best Policy”*, *Journal of Public Economics*, vol. 2, pp.257-263.

Smith, A. (1981), *“The Informal Economy”*, *Lloyds Bank Review*, Vol 141, pp. 45-61.

Srinivasan, T.N. (1973), *“Tax Evasion: A Model”*, *Journal of Public Economics*, vol. 2, pp.339-346.

Tanzi, Vito (1980), *“The Underground Economy in the United States: Estimates and Implications”*, *Banca Nazionale Del Lavoro*, 135/ 4, pp.427- 458.

Tanzi, Vito (1999), *“Uses and Abuses of Estimates of the Underground Economy”*, *The Economic Journal* 109/456, pp.338-347.

Thomas, Jim J. (1992), *“Informal economic activity”*, LSE, Handbook in Economics, London: Harvester Wheatsheaf.

Thomas, Jim J. (1999), *Quantifying the Black Economy: “Measurement without Theory” Yet Again?* *The Economic Journal* 109/456, pp. 381-389.

Van Notten, M., MacCallum, S., H., (2005), *“The Law of the Somalis”*, Red Sea Press.

Von Mises, L., (1996), *“Human Action: A Treatise on Economics”* fourth edition with revisions by Bettina B. Greaves

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

- I. Παράρτημα Α: Υπολογισμοί Έσοδων από την φορολογία ως ποσοστό των συνολικών εσόδων της Κυβέρνησης, λαμβάνοντας ή μη υπόψη τις κοινωνικές εισφορές.
- II. Παράρτημα Β: Παρουσίαση των δεδομένων για τον αριθμό των ελέγχων, των παραβάσεων και των παραβατών για τα έτη 2008 -2012 τα οποία αντλήθηκαν από την Κεντρική Υπηρεσία του ΣΔΟΕ και ενοποιήθηκαν από τον συγγραφέα.
- III. Παράρτημα Γ: Λοιπά περιγραφικά στοιχεία των δεδομένων που αντλήθηκαν από την Κεντρική Υπηρεσία του ΣΔΟΕ.
- IV. Παράρτημα Δ: Κυβερνητικές Δαπάνες Χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Ελβετίας, της Νορβηγίας και της Ισλανδίας (ως ποσοστό του ΑΕΠ) για την περίοδο 2006 έως 2012.
- V. Παράρτημα Ε: Συνολικές εισπράξεις από φόρους και κοινωνικές εισφορές (συμπεριλαμβανομένων των τεκμαρτών κοινωνικών εισφορών) μετά την αφαίρεση των ποσών που αποτιμήθηκαν, αλλά δεν προβλέπεται να εισπραχθούν (ποσοστό ως προς το ΑΕΠ) για χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την Ελβετία, την Νορβηγία και την Ισλανδία για την περίοδο 2006 έως 2012.
- VI. Παράρτημα ΣΤ. Η Παραοικονομία στις Χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την Ελβετία και την Νορβηγία για την περίοδο 2008 έως 2010.
- VII. Παράρτημα Ζ. Η Παραοικονομία στις Χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την Ελβετία και την Νορβηγία για την περίοδο 2011 έως 2013.
- VIII. Παράρτημα Η: Τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιορίζουν τη χρήση μετρητών στις συναλλαγές τους.
- IX. Παράρτημα Θ: Διαφυγόντα Φορολογικά Έσοδα σε Σχέση με τον Ευρωπαϊκό Μέσο Όρο.
- X. Παράρτημα Ι: Εξέλιξη συντελεστών ΦΠΑ, για την περίοδο 2005 έως 2011.
- XI. Παράρτημα Κ: Επίδραση των έμμεσων φόρων στον πληθωρισμό για την περίοδο 2010 έως 2012.

Παράρτημα Α: Υπολογισμοί Έσοδων από την φορολογία ως ποσοστό των συνολικών εσόδων της Κυβέρνησης, λαμβάνοντας ή μη υπόψη τις κοινωνικές εισφορές.

ΧΩΡΑ	ΕΤΟΣ/ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ΕΛΛΑΔΑ	Φορολογικά Έσοδα (% επί του ΑΕΠ μη λαμβάνοντας υπόψη τις κοινωνικές εισφορές)	20,00	20,00	20,00	20,00	19,00	20,00	21,00	22,00

Πηγή: Παγκόσμια Τράπεζα

ΕΛΛΑΔΑ	Φορολογικά Έσοδα (% επί του ΑΕΠ λαμβάνοντας υπόψη τις κοινωνικές εισφορές)		30,352	30,935	31,158	29,56	31,08	32,494	33,714
--------	--	--	--------	--------	--------	-------	-------	--------	--------

Πηγή: ΟΟΣΑ

ΕΛΛΑΔΑ	Συνολικά Έσοδα Κυβέρνησης (%επί του ΑΕΠ)	37,77	38,715	40,097	40,622	38,728	40,997	43,611	44,558
--------	--	-------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------

Πηγή: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (WEO Outlook)

Υπολογισμός από τον συγγραφέα των εσόδων από την φορολογία, μη λαμβάνοντας υπόψη τις κοινωνικές εισφορές

ΕΤΟΣ	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Φορολογικά Έσοδα(% επί του ΑΕΠ)/Συνολικά έσοδα Κυβέρνησης(% επί του ΑΕΠ)	51.66%	49.88%	49.23%	49.06%	48.78%	48.15%	49.37%

Υπολογισμός από τον συγγραφέα των εσόδων από την φορολογία, λαμβάνοντας υπόψη τις κοινωνικές εισφορές.

ΕΤΟΣ	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Φορολογικά Έσοδα(% επί του ΑΕΠ)/Συνολικά έσοδα Κυβέρνησης(% επί του ΑΕΠ)	78,40%	77,15%	76,70%%	76,33%	75,81%	74,51%	75,66%

Παράρτημα Β: Παρουσίαση των δεδομένων για τον αριθμό των ελέγχων, των παραβάσεων και των παραβατών για τα έτη 2008 -2012 τα οποία αντλήθηκαν από την Κεντρική Υπηρεσία του ΣΔΟΕ και ενοποιήθηκαν από τον συγγραφέα.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ	ΕΤΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΛΕΓΧΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ ΠΑΡΑΒΑΤΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ ΠΑΡΑΒΑΣΕΩΝ
ΑΤΤΙΚΗΣ	2008	31.302	5.629	185.405
ΑΤΤΙΚΗΣ	2009	30.325	5.404	713.824
ΑΤΤΙΚΗΣ	2010	23.680	8.915	1.170.069
ΑΤΤΙΚΗΣ	2011	20.675	9.825	2.980.797
ΑΤΤΙΚΗΣ	2012	5.207	1.790	24.534
ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	2008	11.556	3.256	28.458
ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	2009	14.051	3.387	53.898
ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	2010	7.668	2.651	56.350
ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	2011	6.662	3.922	27.784
ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	2012	6.010	1.300	8.630
ΚΡΗΤΗΣ	2008	7.155	1.548	45.798
ΚΡΗΤΗΣ	2009	5.338	1.373	36.562
ΚΡΗΤΗΣ	2010	5.295	1.296	70.422
ΚΡΗΤΗΣ	2011	2.644	1.192	39.967
ΚΡΗΤΗΣ	2012	2.077	738	4.287
ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ	2008	1.670	535	86.911
ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ	2009	18.401	1.478	13.402
ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ	2010	9.381	1.488	9.150
ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ	2011	1.165	561	95.871
ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ	2012	5.383	1.545	39.953
ΗΠΕΙΡΟΥ	2008	5.536	822	5.215
ΗΠΕΙΡΟΥ	2009	4.432	846	134.616
ΗΠΕΙΡΟΥ	2010	4.747	1.070	8.451
ΗΠΕΙΡΟΥ	2011	4.230	1.192	82.342
ΗΠΕΙΡΟΥ	2012	2.232	902	47.077
ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	2008	5.451	1.087	9.336
ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	2009	6.554	764	4.442
ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	2010	4.367	694	6.669
ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	2011	3.013	717	10.927
ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	2012	2.038	859	25.833
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	2008	5.089	1.780	7.887
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	2009	4.613	1.740	8.053
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	2010	2.702	1.047	12.871
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	2011	3.909	1.435	353.655

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ	ΕΤΟΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΛΕΓΧΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ ΠΑΡΑΒΑΤΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ ΠΑΡΑΒΑΣΕΩΝ
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	2012	756	481	8.472
ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	2008	1.788	665	3.269
ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	2009	2.468	961	3.147
ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	2010	3.821	809	49.038
ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	2011	2.321	935	52.036
ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	2012	3.768	1.628	27.443
ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	2008	3.709	978	124.984
ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	2009	5.074	1.450	415.900
ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	2010	3.808	882	81.939
ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	2011	2.420	1.283	9.280
ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	2012	1.709	792	14.716
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	2008	6.387	1.459	3.802
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	2009	7.440	702	2.048
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	2010	6.037	672	5.765
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	2011	7.416	2.575	9.909
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	2012	2.419	851	9.581
ΑΝΑΤΟΛΟΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ - ΘΡΑΚΗΣ	2008	6.602	1.495	9.217
ΑΝΑΤΟΛΟΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ - ΘΡΑΚΗΣ	2009	5.021	1.015	11.410
ΑΝΑΤΟΛΟΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ - ΘΡΑΚΗΣ	2010	4.707	978	12.103
ΑΝΑΤΟΛΟΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ - ΘΡΑΚΗΣ	2011	3.136	973	8.252
ΑΝΑΤΟΛΟΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ - ΘΡΑΚΗΣ	2012	10.205	6.392	657.876
ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	2008	2.003	506	8.590
ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	2009	1.514	386	59.015
ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	2010	1.160	442	101.873
ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	2011	4.876	2.449	61.840
ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	2012	2.121	789	21.122
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	2008	4.217	790	3.667
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	2009	4.707	930	3.977
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	2010	3.547	1.101	7.500
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	2011	2.987	959	16.969
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	2012	6.912	2.653	31.597

Παράρτημα Γ: Λοιπά περιγραφικά στοιχεία των δεδομένων που αντλήθηκαν από την Κεντρική Υπηρεσία του ΣΔΟΕ.

Πίνακας 1: Βασικά Περιγραφικά Στοιχεία

ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ	ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	ΜΕΣΟΣ	ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ	ΕΛΑΧΙΣΤΟ	ΜΕΓΙΣΤΟ
ΕΛΕΓΧΟΙ	65	6.147,91	6.159,00	756,00	31.302,00
ΠΑΡΑΒΑΤΕΣ	65	1.719,52	1.825,34	386,00	9.825,00
ΛΟΓΟΣ ΠΑΡΑΒΑΤΩΝ/ΕΛΕΓΧΩΝ	65	0,31	0,13	0,08	0,64

Πίνακας 2: Περιγραφικά στοιχεία για την μεταβλητή «ΕΛΕΓΧΟΙ» ανά έτος

ΕΤΟΣ	ΜΕΣΟΣ	ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ	ΕΛΑΧΙΣΤΟ	ΜΕΓΙΣΤΟ
2008	7.112,69	7.740,86	1.670,00	31.302,00
2009	8.456,77	8.037,07	1.514,00	30.325,00
2010	6.224,62	5.645,20	1.160,00	23.680,00
2011	5.034,92	5.013,76	1.165,00	20.675,00
2012	3.910,54	2.689,75	756,00	10.205,00
ΣΥΝΟΛΟ	6.147,91	6.159,00	756,00	31.302,00

Πίνακας 3: Περιγραφικά στοιχεία για την μεταβλητή «ΕΛΕΓΧΟΙ» ανά γεωγραφική περιφέρεια

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ	ΜΕΣΟΣ	ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ	ΕΛΑΧΙΣΤΟ	ΜΕΓΙΣΤΟ
ΑΤΤΙΚΗΣ	22.237,80	10.513,48	5.207,00	31.302,00
ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	2.833,20	913,48	1.788,00	3.821,00
ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	9.189,40	3.465,80	6.010,00	14.051,00
ΚΡΗΤΗΣ	4.501,80	2.103,51	2.077,00	7.155,00
ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ	7.200,00	7.080,30	1.165,00	18.401,00
ΗΠΕΙΡΟΥ	4.235,40	1.225,32	2.232,00	5.536,00
ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	4.284,60	1.815,33	2.038,00	6.554,00
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	3.413,80	1.736,39	756,00	5.089,00
ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	3.344,00	1.310,38	1.709,00	5.074,00
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	5.939,80	2.063,69	2.419,00	7.440,00
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ - ΘΡΑΚΗΣ	5.934,20	2.685,87	3.136,00	10.205,00
ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	2.334,80	1.472,02	1.160,00	4.876,00

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ	ΜΕΣΟΣ	ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ	ΕΛΑΧΙΣΤΟ	ΜΕΓΙΣΤΟ
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	4.474,00	1.511,18	2.987,00	6.912,00
ΣΥΝΟΛΟ	6.147,91	6.159,00	756,00	31.302,00

Πίνακας 4: Περιγραφικά στοιχεία για τη μεταβλητή «ΠΑΡΑΒΑΤΕΣ» ανά έτος.

ΕΤΟΣ	ΜΕΣΟΣ	ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ	ΕΛΑΧΙΣΤΟ	ΜΕΓΙΣΤΟ
2008	1.580,77	1.418,72	506,00	5.629,00
2009	1.572,00	1.369,59	386,00	5.404,00
2010	1.695,77	2.235,81	442,00	8.915,00
2011	2.155,23	2.487,84	561,00	9.825,00
2012	1.593,85	1.557,36	481,00	6.392,00
ΣΥΝΟΛΟ	1.719,52	1.825,34	386,00	9.825,00

Πίνακας 5: Περιγραφικά στοιχεία για τη μεταβλητή «ΠΑΡΑΒΑΤΕΣ» ανά γεωγραφική περιφέρεια.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ	ΜΕΣΟΣ	ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ	ΕΛΑΧΙΣΤΟ	ΜΕΓΙΣΤΟ
ΑΤΤΙΚΗΣ	6.312,60	3.195,94	1.790,00	9.825,00
ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	999,60	370,42	665,00	1.628,00
ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	2.903,20	1.003,79	1.300,00	3.922,00
ΚΡΗΤΗΣ	1.229,40	303,91	738,00	1.548,00
ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ	1.121,40	524,14	535,00	1.545,00
ΗΠΕΙΡΟΥ	966,40	159,00	822,00	1.192,00
ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	824,20	159,96	694,00	1.087,00
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	1.296,60	542,43	481,00	1.780,00
ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	1.077,00	278,66	792,00	1.450,00

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ	ΜΕΣΟΣ	ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ	ΕΛΑΧΙΣΤΟ	ΜΕΓΙΣΤΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	1.251,80	805,12	672,00	2.575,00
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ - ΘΡΑΚΗΣ	2.170,60	2.370,05	973,00	6.392,00
ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	914,40	871,76	386,00	2.449,00
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	1.286,60	771,78	790,00	2.653,00
ΣΥΝΟΛΟ	1.719,52	1.825,34	386,00	9.825,00

Πίνακας 6: Περιγραφικά στοιχεία για τη μεταβλητή « $Y_{it} = \frac{\text{Αριθμός Παραβατών}}{\text{Αριθμός Ελέγχων}}$ » ανά έτος.

ΕΤΟΣ	ΜΕΣΟΣ	ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ	ΕΛΑΧΙΣΤΟ	ΜΕΓΙΣΤΟ
2008	0,25	0,07	0,15	0,37
2009	0,22	0,10	0,08	0,39
2010	0,26	0,09	0,11	0,39
2011	0,41	0,11	0,24	0,59
2012	0,41	0,12	0,22	0,64
ΣΥΝΟΛΟ	0,31	0,13	0,08	0,64

Πίνακας 7: Περιγραφικά στοιχεία για τη μεταβλητή « $Y_{it} = \frac{\text{Αριθμός Παραβατών}}{\text{Αριθμός Ελέγχων}}$ » ανά γεωγραφική περιφέρεια.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ	ΜΕΣΟΣ	ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ	ΕΛΑΧΙΣΤΟ	ΜΕΓΙΣΤΟ
ΑΤΤΙΚΗΣ	0,31	0,13	0,18	0,48
ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	0,36	0,09	0,21	0,43
ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	0,33	0,15	0,22	0,59
ΚΡΗΤΗΣ	0,30	0,10	0,22	0,45
ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ	0,27	0,15	0,08	0,48

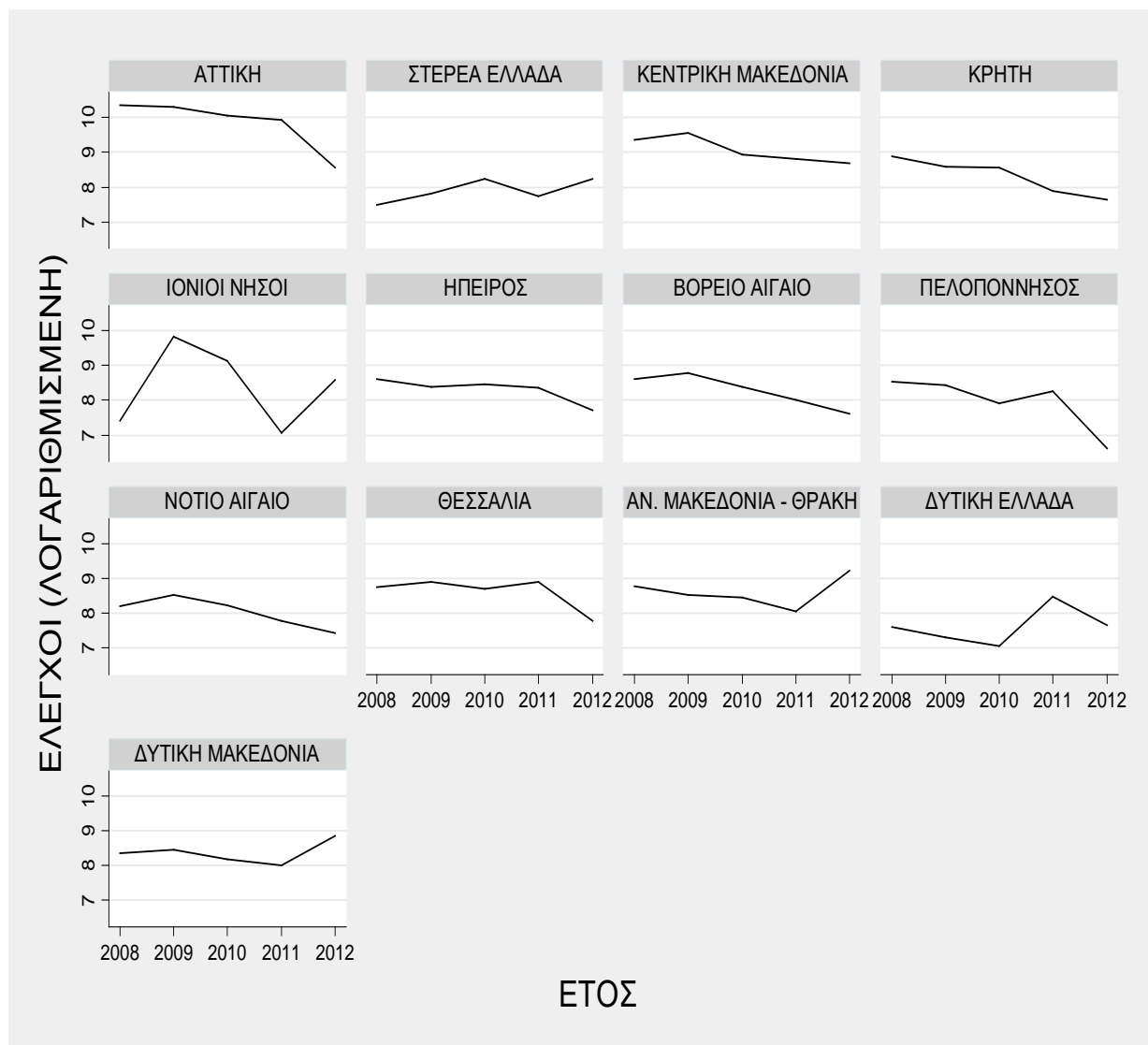
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ	ΜΕΣΟΣ	ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ	ΕΛΑΧΙΣΤΟ	ΜΕΓΙΣΤΟ
ΗΠΕΙΡΟΥ	0,25	0,10	0,15	0,40
ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	0,23	0,12	0,12	0,42
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	0,42	0,12	0,35	0,64
ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	0,35	0,13	0,23	0,53
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	0,23	0,12	0,09	0,35
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ - ΘΡΑΚΗΣ	0,31	0,18	0,20	0,63
ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	0,35	0,10	0,25	0,50
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	0,28	0,08	0,19	0,38
ΣΥΝΟΛΟ	0,31	0,13	0,08	0,64

Πίνακας 8: Πηγές μεταβλητότητας των μεταβλητών «ΕΛΕΓΧΟΙ», «ΠΑΡΑΒΑΤΕΣ»,

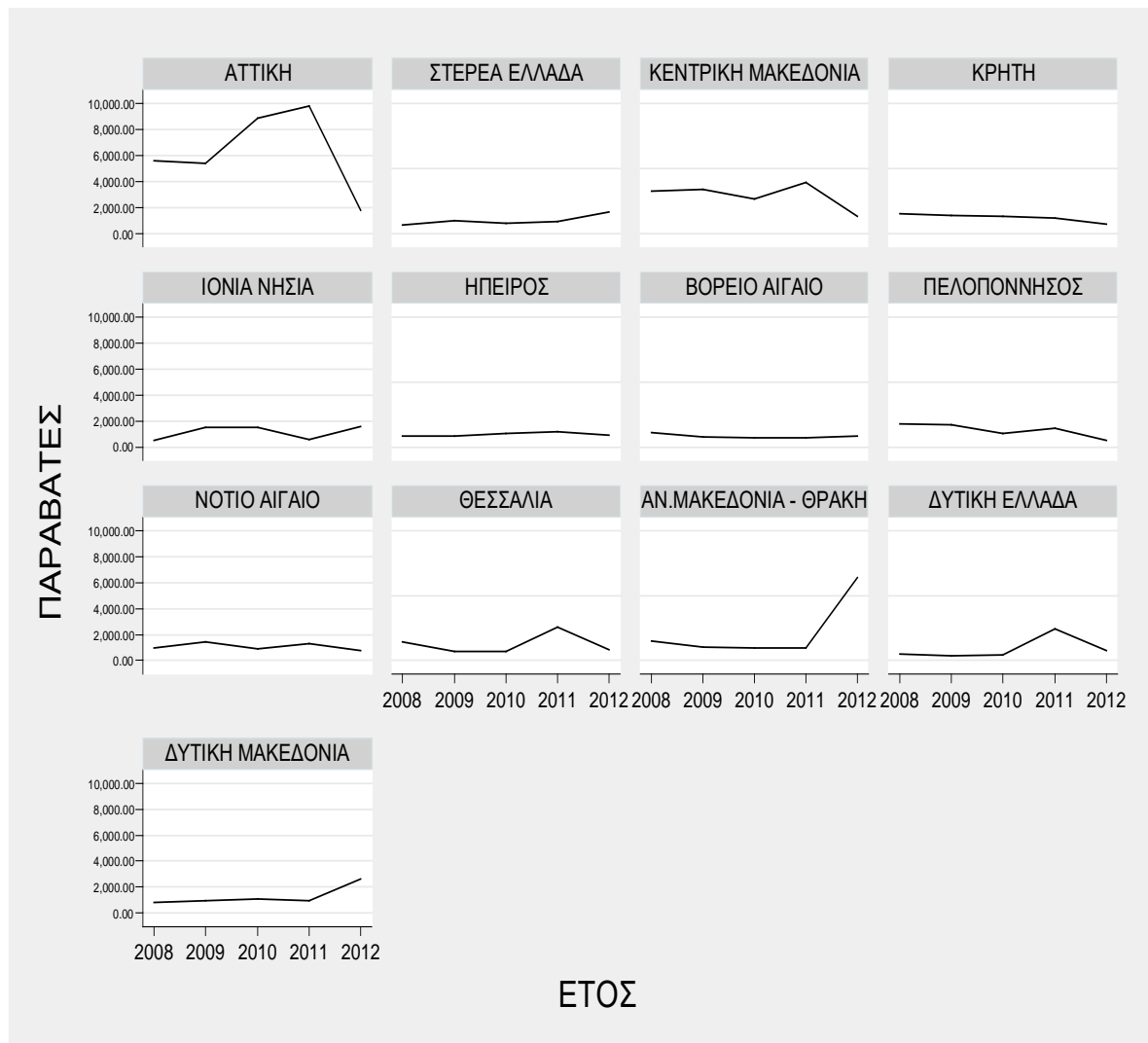
$$Y_{it} = \frac{\text{Αριθμός Παραβατών}}{\text{Αριθμός Ελέγχων}}$$

ΜΕΤΑΒΛΗΤΗ	ΠΗΓΗ ΜΕΤΑΒΛΗΤΟΤΗΤΑΣ	ΤΥΠΙΚΗ ΑΠΟΚΛΙΣΗ
$\frac{\text{Αριθμός Παραβατών}}{\text{Αριθμός Ελέγχων}}$	ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ	0,06
	ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ	0,11
ΕΛΕΓΧΟΙ	ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ	5.186,82
	ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ	3.565,35
ΠΑΡΑΒΑΤΕΣ	ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ	1.495,33
	ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ	1.111,58

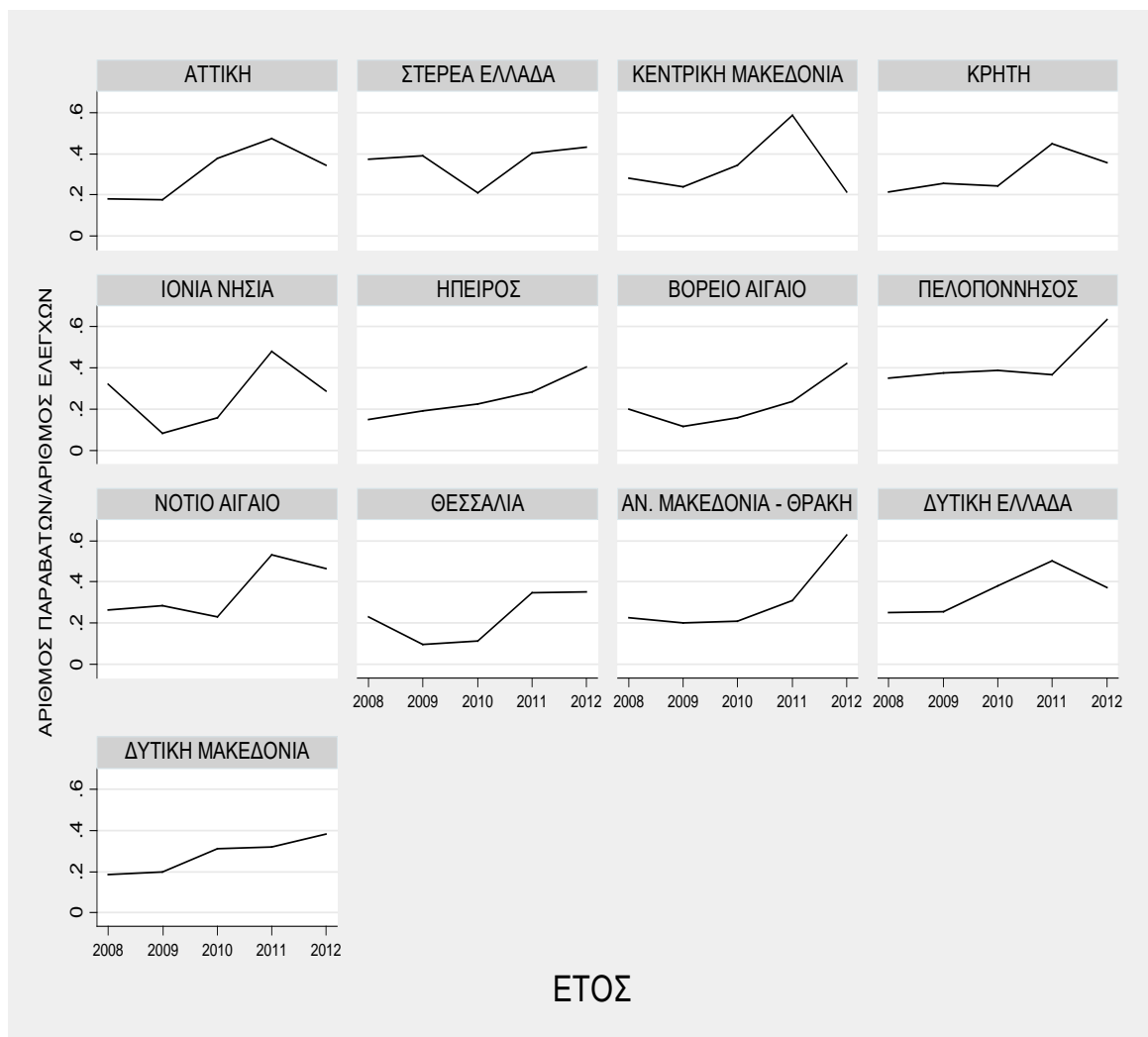
Γράφημα 1: Εξέλιξη της μεταβλητής «ΕΛΕΓΧΟΙ» κατά τη περίοδο 2008 – 2012 ανά γεωγραφική περίοδο.

Γράφημα 2: Εξέλιξη της μεταβλητής «ΠΑΡΑΒΑΤΕΣ» κατά τη περίοδο 2008 – 2012 ανά γεωγραφική περίοδο.

Γράφημα 3: Εξέλιξη της μεταβλητής « $Y_{it} = \frac{\text{Αριθμός Παραβατών}}{\text{Αριθμός Ελέγχων}}$ » κατά τη περίοδο 2008 – 2012 ανά γεωγραφική περίοδο.

Παράρτημα Δ: Κυβερνητικές Δαπάνες Χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της Ελβετίας, της Νορβηγίας και της Ισλανδίας (ως ποσοστό του ΑΕΠ) για την περίοδο 2006 έως 2012.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Αυστρία	49,1	48,6	49,3	52,6	52,8	50,8	51,7
Βέλγιο	48,5	48,2	49,8	53,7	52,6	53,5	55,0
Βουλγαρία	34,4	39,2	38,4	41,4	37,4	35,6	35,7
Γαλλία	53,0	52,6	53,3	56,8	56,6	55,9	56,6
Γερμανία	45,3	43,5	44,1	48,3	47,9	45,2	44,7
Δανία	51,6	50,8	51,5	58,1	57,7	57,7	59,4
Δημοκρατία της Τσεχίας	42	41	41,1	44,7	43,7	43,2	44,5
Ελβετία	33,2	32,1	32,1	34,1	33,9	33,7	34,1
Ελλάδα	45,4	47,5	50,6	54	51,4	52	53,7
Εσθονία	33,6	34	39,7	44,7	40,5	37,5	39,5
Ηνωμένο Βασίλειο	43,6	43,3	47,1	50,8	49,9	48	48,1
Ιρλανδία	34,5	36,7	42,8	48,1	65,5	47,1	42,6
Ισλανδία	41,6	42,3	57,7	51	51,6	47,4	47,4
Ισπανία	38,4	39,2	41,4	46,2	46,3	45,7	47,7
Ιταλία	48,5	47,6	48,6	51,9	50,4	49,8	50,6
Κροατία	-	-	-	-	-	-	45,7
Κύπρος	42,6	41,3	42,1	46,2	46,2	46,3	45,8
Λετονία	38,3	36	39,1	43,7	43,4	38,4	36,5
Λιθουανία	34,2	35,3	37,9	44,9	42,3	38,7	36,1
Λουξεμβούργο	38,6	36,3	39,1	45,2	43,5	42,6	44,3
Μάλτα	43,2	41,8	43,2	42,5	41,2	41,3	43,1
Νορβηγία	40	40,3	39,8	46,2	45,2	43,9	43,3
Ολλανδία	45,5	45,3	46,2	51,4	51,3	49,9	50,4
Ουγγαρία	52,2	50,7	49,2	51,4	50	50	48,7
Πολωνία	43,9	42,2	43,2	44,6	45,4	43,4	42,2
Πορτογαλία	45,2	44,4	44,8	49,8	51,5	49,3	47,4

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ρουμανία	35,5	38,2	39,3	41,1	40,1	39,4	36,7
Σλοβακία	36,5	34,2	34,9	41,6	40	38,4	37,8
Σλοβενία	44,3	42,3	44,1	48,7	49,4	49,9	48,1
Σουηδία	52,7	51	51,7	54,9	52,3	51,5	52,0
Φιλανδία	49,2	47,4	49,2	56,1	55,8	55,1	56,7

Πηγή: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_a_exp&

Παράρτημα Ε: Συνολικές εισπράξεις από φόρους και κοινωνικές εισφορές (συμπεριλαμβανομένων των τεκμαρτών κοινωνικών εισφορών) μετά την αφαίρεση των ποσών που αποτιμήθηκαν αλλά δεν προβλέπεται να εισπραχθούν (ποσοστό ως προς το ΑΕΠ) για χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την Ελβετία, την Νορβηγία και την Ισλανδία για την περίοδο 2006 έως 2012.

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ευρωπαϊκή Ένωση (28 Κράτη Μέλη)	40,6	40,5	40,3	39,6	39,6	40,0	40,6
Αυστρία	43,0	43,2	44,2	44,1	43,8	43,9	44,8
Βέλγιο	46,7	46,2	46,6	45,9	46,3	46,8	48,0
Βουλγαρία	30,7	33,3	32,3	29,0	27,5	27,3	27,7
Γαλλία	45,9	45,2	45,0	44,1	44,5	45,7	47,0
Γερμανία	40,0	40,0	40,2	40,8	39,3	39,9	40,4
Δανία	50,5	49,8	48,6	48,7	48,4	48,6	49,1
Δημοκρατία της Τσεχίας	35,4	35,9	34,5	33,4	33,6	34,6	35,0
Ελβετία	28,1	27,6	28,0	28,7	28,1	28,4	28,0
Ελλάδα	33,4	34,3	34,2	32,8	33,9	34,9	36,6
Εσθονία	30,8	31,5	32,0	35,5	34,2	32,4	32,7
Ηνωμένο Βασίλειο	37,7	37,2	38,7	36,1	36,8	37,5	37,3
Ιρλανδία	33,4	32,8	31,0	29,7	29,5	29,6	30,2
Ισλανδία	41,4	40,5	36,6	33,8	35,0	35,9	36,8
Ισπανία	37,6	38,0	33,8	31,6	33,2	32,9	33,6
Ιταλία	42,0	43,0	43,0	43,3	42,8	42,8	44,3
Κροατία	37,1	37,4	37,1	36,5	36,4	35,4	35,9
Κύπρος	35,8	40,1	38,6	35,3	35,6	35,3	35,3
Λετονία	30,8	30,8	29,7	27,0	27,4	27,7	28,1
Λιθουανία	30,3	30,5	31,1	30,8	28,8	27,7	27,5

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Λουξεμβούργο	36,7	36,5	38,4	40,8	39,1	39,2	40,3
Μάλτα	34,5	35,3	34,4	34,8	33,2	34,1	34,8
Νορβηγία	43,5	43,0	42,1	42,0	42,7	42,7	42,2
Ολλανδία	39,8	39,5	39,9	38,9	39,6	39,2	39,6
Ουγγαρία	37,4	40,5	40,4	40,2	38,2	37,4	39,3
Πολωνία	33,8	34,8	34,3	31,8	31,8	32,3	32,5
Πορτογαλία	35,6	35,9	35,9	34,5	34,8	36,2	34,9
Ρουμανία	29,2	29,8	28,8	27,7	27,6	28,5	28,5
Σλοβακία	29,4	29,5	29,2	28,9	28,3	28,9	28,5
Σλοβενία	38,5	37,9	37,5	37,5	38,0	37,5	37,9
Σουηδία	48,7	47,8	46,9	47,1	45,9	45,0	44,6
Φιλανδία	43,9	43,1	43,0	43,0	42,6	43,8	44,3

Πηγή: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_a_tax_ag&lang=en

Παράρτημα ΣΤ: Η Παραοικονομία στις Χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την Ελβετία και την Νορβηγία για την περίοδο 2008 έως 2010

	2008		2009		2010	
	Ως ποσοστό επί του ΑΕΠ	αξία σε εκατ. Ευρώ	Ως ποσοστό επί του ΑΕΠ	αξία σε εκατ. Ευρώ	ως ποσοστό επί του ΑΕΠ	αξία σε εκατ. Ευρώ
Αυστρία	8,1	22.930	8,5	23.277	8,2	23.468
Βέλγιο	17,5	60.376	17,8	60.371	17,4	61.412
Βουλγαρία	32,1	10.952	32,5	11.353	32,6	11.747
Κύπρος	26,0	4.484	26,5	4.491	26,2	4.576
Δημοκρατία της Τσεχίας	16,6	24.548	16,9	23.180	16,7	24.223
Δανία	13,9	32.391	14,3	31.805	14,0	32.761
Εσθονία	29,0	4.661	29,6	4.097	29,3	4.191
Φιλανδία	13,8	25.482	14,2	24.604	14,0	25.235
Γαλλία	11,1	216.285	11,6	219.151	11,3	218.407
Γερμανία	14,2	354.404	14,6	346.677	13,9	344.275
Ελλάδα	24,3	58.111	25	58.754	25,4	58.464
Ουγγαρία	23,0	24.273	23,5	21.841	23,3	22.938
Ιρλανδία	12,2	22.182	13,1	21.038	13,0	20.279
Ιταλία	21,4	335.520	22	334.334	21,8	337.642
Λετονία	26,5	6.105	27,1	5.019	27,3	4.907
Λιθουανία	29,1	9.371	29,6	7.846	29,7	8.141
Λουξεμβούργο	8,5	3.345	8,8	3.350	8,4	3.494
Μάλτα	25,8	1.465	25,9	1.510	26,0	1.603
Ολλανδία	9,6	57.238	10,2	58.257	10,0	58.841
Πολωνία	25,3	91.691	25,9	80.398	25,4	89.997
Πορτογαλία	18,7	32.149	19,5	32.874	19,2	33.162
Ρουμανία	29,4	41.087	29,4	34.532	29,8	36.339
Σλοβενία	24,0	8.912	24,6	8.686	24,3	8.606
Ισπανία	18,7	203.550	19,5	205.513	19,4	206.143
Σλοβακία	16,0	10.365	16,8	10.593	16,4	10.809

	2008		2009		2010	
	Ως ποσοστό επί του ΑΕΠ	αξία σε εκατ. Ευρώ	Ως ποσοστό επί του ΑΕΠ	αξία σε εκατ. Ευρώ	ως ποσοστό επί του ΑΕΠ	αξία σε εκατ. Ευρώ
Σουηδία	14,9	49.800	15,4	44.800	15,0	52.000
Ηνωμένο Βασίλειο	10,1	183.357	10,9	170.667	10,7	181.534
Κροατία	29,6	14.020	30,1	13.745	29,8	13.678
Νορβηγία	14,7	45.460	15,3	40.861	15,1	47.090
Ελβετία	7,9	27.083	8,3	29.443	8,1	32.308
Σύνολο		1.981.597		1.933.067		1.978.270

Πηγή: Schneider, F., and Kepler, J., (2013).

Παράρτημα Ζ: Η Παραοικονομία στις Χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την Ελβετία και την Νορβηγία για την περίοδο 2011 έως 2013

	2011		2012		2013	
	Ως ποσοστό επί του ΑΕΠ	αξία σε εκατ. Ευρώ	Ως ποσοστό επί του ΑΕΠ	αξία σε εκατ. Ευρώ	ως ποσοστό επί του ΑΕΠ	αξία σε εκατ. Ευρώ
Αυστρία	7,9	23.756	7,6	23.552	7,5	23.931
Βέλγιο	17,1	63.242	16,8	63.309	16,4	63.173
Βουλγαρία	32,3	12.437	31,9	12.654	31,2	12.878
Κύπρος	26,0	4.675	25,6	4.579	25,2	4.419
Δημοκρατία της Τσεχίας	16,4	25.620	16,0	24.452	15,5	23.931
Δανία	13,8	33.182	13,4	32.705	13,0	32.464
Εσθονία	28,6	4.562	28,2	4.793	27,6	4.979
Φιλανδία	13,7	25.960	13,3	25.864	13,0	25.831
Γαλλία	11,0	219.624	10,8	219.227	9,9	204.090
Γερμανία	13,7	355.186	13,3	351.639	13,0	350.719
Ελλάδα	24,3	50.673	24,0	46.500	23,6	43.170
Ουγγαρία	22,8	22.759	22,5	21.995	22,1	22.711
Ιρλανδία	12,8	20.351	12,7	20.777	12,2	20.424
Ιταλία	21,2	334.641	21,6	338.238	21,1	332.657
Λετονία	26,5	5.356	26,1	5.809	25,5	6.004
Λιθουανία	29,0	8.934	28,5	9.343	28,0	9.722
Λουξεμβούργο	8,2	3.495	8,2	3.626	8,0	3.651
Μάλτα	25,8	1.692	25,3	1.709	24,3	1.710
Ολλανδία	9,8	58.993	9,5	57.061	9,1	55.234
Πολωνία	25,0	92.416	24,4	93.052	23,8	95.240
Πορτογαλία	19,4	33.187	19,4	32.089	19,0	31.121
Ρουμανία	29,6	38.873	29,1	38.336	28,4	39.577
Σλοβενία	24,1	8.717	23,5	8.370	23,1	8.140
Ισπανία	19,2	204.164	19,2	201.310	18,6	195.641
Σλοβακία	16,0	11.057	15,5	11.077	15,0	11.099

	2011		2012		2013	
	Ως ποσοστό επί του ΑΕΠ	αξία σε εκατ. Ευρώ	Ως ποσοστό επί του ΑΕΠ	αξία σε εκατ. Ευρώ	ως ποσοστό επί του ΑΕΠ	αξία σε εκατ. Ευρώ
Σουηδία	14,7	56.977	14,3	58.411	13,9	58.746
Ηνωμένο Βασίλειο	10,5	183.392	10,1	192.001	9,7	189.171
Κροατία	29,5	13.093	29,0	12.732	28,4	12.737
Νορβηγία	14,8	52.223	14,2	55.381	13,6	56.604
Ελβετία	7,8	37.132	7,6	37.391	7,1	36.026
Σύνολο		2.006.369		2.007.982		1.975.800

Πηγή: Schneider, F., and Kepler, J., (2013).

Παράρτημα Η: Τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης περιορίζουν τη χρήση μετρητών στις συναλλαγές τους.

	Πριν το 2010 (€)	2010 (€)	2011 (€)	2012 (€)	2013 (€)	Μετά το 2013 (€)
Βέλγιο	15.000			5.000		3.000 (Σχεδιασμός)
Βουλγαρία			7.500			
Δανία			1.500 (Δίνονται κίνητρα)			
Γαλλία	3.000				1.000 (Σχεδιασμός)	
Ελλάδα	1.500				500 (Σχεδιασμός)	
Ιταλία	12.500	Αρχικά 5.000, Μετά 2.500	1.000		300 (Σχεδιασμός)	
Ρουμανία	2.500				1.250 (Σχεδιασμός)	
Σλοβακία					5.000 (μεταξύ εταιρειών), 15.000 (μεταξύ ιδιωτών)	
Ισπανία				2.500		

Πηγή: Schneider, F., and Kepler, J., (2013)

Παράρτημα Θ: Διαφυγόντα Φορολογικά Έσοδα για την Ελλάδα σε Σχέση με τον Ευρωπαϊκό Μέσο Όρο

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Συνολικές εισπράξεις από φόρους και κοινωνικές εισφορές για την Ευρωπαϊκή Ένωση (28 Κράτη Μέλη)	40,6	40,5	40,3	39,6	39,6	40,0	40,6
Συνολικές εισπράξεις από φόρους και κοινωνικές εισφορές για την Ελλάδα	33,4	34,3	34,2	32,8	33,9	34,9	36,6
Διαφορά Ελλάδας από τον Ευρωπαϊκό Μέσο Όρο	7,2	6,2	6,1	6,8	5,7	5,1	4,0
ΑΕΠ Ελλάδας (εκατ. ευρώ)	210.459,0	226.437,0	239.141,0	237.494,0	226.210,0	207.752,0	194.204,0
Συνολικά Φορολογικά Έσοδα Ελλάδας (εκατ. ευρώ)	69.764,0	76.586,0	79.724,0	75.869,0	75.285,0	72.699,0	70.851,0
Έλλειμμα Ελλάδας (Εκατ. ευρώ)	-7.496,0	-11.478,0	-18.303,0	-32.342,0	-25.036,0	-21.031,0	-16.704,0
Διαφυγόντα Φορολογικά Έσοδα (Πολ/σμος Διαφοράς από τον Ευρ. Μέσο όρο επί του ΑΕΠ για κάθε έτος)	15.153,0	14.039,1	14.587,6	16.149,6	12.894,0	10.595,4	7.768,2

Παράρτημα Ι: Εξέλιξη συντελεστών ΦΠΑ για την περίοδο 2005 έως 2011.

	2005		2010		2011	
	Μάρτιος	Απρίλιος	Μάρτιος	Ιούλιος	Ιανουάριος	Σεπτέμβριος
Κανονικός	18%	19%	21%	23%	23%	23%
Μειωμένος	8%	9%	10%	11%	13%	13%
Υπερμειωμένος	4%	4,5%	5%	5,5%	6,5%	6,5%

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος (2013), *Οικονομικό Δελτίο Τεύχος 38*, ιστοσελίδα:

<http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis>

Παράρτημα Κ: Επίδραση των έμμεσων φόρων στον πληθωρισμό για την περίοδο 2010 έως 2012.

Έτη	Μήνες	Πληθωρισμός (ΕνΔΤΚ) (ετήσιες % μεταβολές)	Συμβολή της μεταβολής των έμμεσων φόρων στον ετήσιο ρυθμό πληθωρισμού (εκατοστιαίες μονάδες)	Πληθωρισμός χωρίς την επίδραση των έμμεσων φόρων (ετήσιες % μεταβολές)
2010	Ιαν.	2,3	0,59	1,72
	Φεβρ.	2,9	1,13	1,73
	Μάρτ.	3,9	2,32	1,60
	Απρ.	4,7	2,69	2,05
	Μάιος	5,3	3,28	2,02
	Ιούν.	5,2	3,28	1,91
	Ιούλ.	5,5	4,32	1,20
	Αύγ.	5,6	4,58	1,05
	Σεπτ.	5,7	4,54	1,12
	Οκτ.	5,2	4,50	0,73
	Νοέμ.	4,8	4,28	0,51
	Δεκ.	5,2	4,29	1,86
2011	Ιαν.	4,9	4,74	0,19
	Φεβρ.	4,2	4,18	-0,02
	Μάρτ.	4,3	2,59	1,70
	Απρ.	3,7	2,43	1,26
	Μάιος	3,1	1,85	1,28
	Ιούν.	3,1	1,84	1,25
	Ιούλ.	2,1	0,56	1,55
	Αύγ.	1,4	0,26	1,15
	Σεπτ.	2,9	1,20	1,69
	Οκτ.	2,9	1,37	1,49
	Νοέμ.	2,8	1,38	1,47
	Δεκ.	2,2	1,39	0,78
2012	Ιαν.	2,1	0,94	1,11
	Φεβρ.	1,7	0,95	0,72

Έτη	Μήνες	Πληθωρισμός (ΕνΔΤΚ) (ετήσιες % μεταβολές)	Συμβολή της μεταβολής των έμμεσων φόρων στον ετήσιο ρυθμό πληθωρισμού (εκατοστιαίες μονάδες)	Πληθωρισμός χωρίς την επίδραση των έμμεσων φόρων (ετήσιες % μεταβολές)
	Μάρτ.	1,4	1,11	0,25
	Απρ.	1,5	1,10	0,43
	Μάιος	0,9	1,10	-0,15
	Ιούν.	1,0	1,11	-0,15
	Ιούλ.	0,9	1,09	-0,19
	Αύγ.	1,2	1,10	0,05
	Σεπτ.	0,3	0,20	0,08
	Οκτ.	0,9	0,74	0,18
	Νοέμ.	0,4	0,74	-0,32
	Δεκ.	0,3	0,71	-0,39
Μέσοι Όροι ετών 2010 έως 2012				
		Πληθωρισμός (ΕνΔΤΚ) (ετήσιες % μεταβολές)	Συμβολή της μεταβολής των έμμεσων φόρων στον ετήσιο ρυθμό πληθωρισμού (εκατοστιαίες μονάδες)	Πληθωρισμός χωρίς την επίδραση των έμμεσων φόρων (ετήσιες % μεταβολές)
2010		4,7	3,32	1,38
2011		3,1	1,98	1,15
2012		1,0	0,91	0,14

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος (2013), *Οικονομικό Δελτίο Τεύχος 38*, ιστοσελίδα:

<http://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis>